

Francisco Suárez S. I.
De Fide. Secunda Pars
Roma 1583

Edición
del

DR. KARL DRIBINGER

G. C. 311r
G. P. 287r **Secunda pars tractatus de fide reverendi P. Francisci
Suarez S. J. in Collegio Romano theologi 1583¹**

K. F. 1c
D. F. 257c **Disputatio prima²: De praecepto actus interioris fidei³.**

Expositis his⁴, quae ad materiam fidei pertinent⁵, consequenti ratione⁶ de vitiis illi contrariis dicendum⁷ videbatur⁸, sed animadvertendum⁹ est ex 1.2 in vitio duo esse¹⁰, nempe materiale, quod est entitas et¹¹ qualitas actus vel habitus et formale, scilicet malitia vel deformitas.

1 Secunda - 1583: Secunda pars huius materiae G, pp. K D 2 prima) decima septima D om K 3 fidei) add in marg 4 Novembris 1583 K 4 his) his O G 5 Exposi-

ta - pertinent) om. K 6 consequenti ratione) consequenter O; rationi methodo D 7 dicendum) disputandum G 8 videbatur) videtur D 9 animadvertendum) adverten-

G. P. 281

Consideratio illius "materialis" in singulis vitis et nobis impertinens "non solum, non solum quia ad cognitionem rerum" nihil refert verum: praecipue "est", quia est praeter rationem scientiae quia illa entitas et "qualitas" est quasi per accidens / ad rationem vitii "ut sic" et multipliciter variatur, quare "praeter dicta de vitis" in 1.2. de hac re "nihil superest hic" dicendum. Dicemus ergo "de malitia seu de formali et quoniam haec consistit in praeepti transgressionem a praeepto initium sumamus.

Quaestio prima¹⁷: Utrum sit homini impositum¹⁸ praeeptum de actu interiori fidei.

Dico primo: Actus fidei cadit sub praeeptum¹⁹ atque adeo "positum est homini" praeeptum de actu fidei²⁰.

Est de fide primo ex omnibus locis Scripturae²¹, in quibus infidelitas vel incredulitas "reprehenditur et damnatur" ut culpabilis²², quoniam peccatum supponit praeeptum.

O. 2. 311 v

Secundo ex illis locis, in quibus dicitur fides "medium necessarium ad salutem, quae supra "adduximus" ubi est notanda regula generalis²³ theologorum: omnem actum humanum / et liberum, qui est medium necessarium ad salutem, cadere sub praeepto²⁴.

Primo, quia nihil est homini magis commendatum ac "praeeptum quam cura salutis aeternae suae²⁵.

dum K O 10 esse) requirit G
11 entitas et; om K D G 12
illius) om. K G 13 consideratio-ma-
terialis) considerate de illo materia-
li G 14 impertinens) inutilis K O
15 rerum) om. K D O 16 praeeptum
om. D O G 17 est) et O; om.
G D 18 entitas et) om K O G 21
ut sic) om. D G 22 quare) quapropter
G 23 de v. l. c.) om. K D G 24
de hac re) om. K O G 25 hic) om.
D O 26 ergo igitur D O 27 py-
ma) om. K O 28 impositum) du-

tum K 29 cadit-praeeptum) est 16
praeepto G 30 actus - adeo) om. K
31 homini) illi D 32 atque - Edei
om. O G; de actu fidei) om. D 33
Scripturae) om. G 34 vel incredu-
litas) om. K 35 et damnatur) om.
K G 36 ut culpabilis) om. K O G
37 fides) om. K D 38 supra) add.
disputatione 1.2 D 39 quae - addu-
ximus) om. O 40 generalis) om. K
41 praeeptum) praeepto K 42
commendatum) act om. K O G 43
suae) om. K G 44 culpabilis) om.

Secundo, quia gubernator prudens reipublicae " id maxime " praecipit, quod magis est necessarium / ad bonum " eorum, quos regit.

Tertio, quia haec media proponuntur in Scriptura sub " comminatione mortis aeternae: nulla autem verba magis possunt explicare vim praeepti et ideo Patres omnes ex similibus locis semper praeeptum colligunt, ut ad Gal.5 [21]: qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt " et illud Ioan. 6 [53]: nisi manducaveritis etc. et " Ioan. 3 [5]: nisi quis renatus fuerit " et Lucae 13 [13]: nisi poenitentiam egeritis " etc., sic autem dicitur " Matthaee ultimo [Marci 16,16] " qui non crediderit, condemnabitur. Ergo etc. "

Confirmatur ac explicatur " : Quia si actio est medium necessarium ad salutem, omissio eius voluntaria erit " etiam sufficiens ratio damnationis. Ergo necesse est omissionem illam esse peccatum atque adeo contra praeeptum, nihil est enim ratio et causa " damnationis per se nisi peccatum. Ubi etiam consequenter " advertendum est in humanis actibus liberis nunquam haec duo separari: necessitas medij et necessitas praeepti, quamvis ratione distingui possint " et ordine " naturae, quatenus una necessitas ex alia oritur et in quibusdam actibus necessitas medij / oritur ex praeepto " ut in baptismo: in aliis vero praeeptum oritur ex intrinseca et connaturali necessitate ipsorum actuum, quia nimirum ex " natura sua sunt media consentanea et " et necessaria " ad illum finem, ut est actus charitatis et ad hunc secundum ordinem " pertinet praeeptum " actus fidei supposito modo et ordine consentaneo naturis rerum " "

K 4: 45 maxime) magis K 46 bonum) finem K 47 sub) om. K 48 possidebunt) consequentur D 49 et) om K O 50 fuerit) etc K O 51 egeritis) om D 52 s.c. - dicitur) om. KG 53 Matthaee; ultimo Suarez citat erronee Matthaean loco Marci 54 ergo etc.) om K D G 55 ac explicatur) om. K O G 56 etc) est K O

57 et causa) om. K 58 consequenter) om. K O G 59 distingui possint) distinguantur K 60 ordine) origine K 61 praeepto) necessitate praeepti K 62) ex) om K O G 63) consentanea et) om D 64 et necessaria) om D O 65 et ad-ordinem) ad quem K 66 praeeptum) om. K O G 67 naturis re-

Ultimo tandem⁶⁸ probatur conclusio⁶⁹: Quia iste actus honestus est, ut supra probatum est et Deus habet potestatem praecipiendo homini⁷⁰ quidquid sibi videtur⁷¹ honestum⁷² et consentaneum rationi⁷³ et deinde fuit etiam conveniens talem actum⁷⁴ praecipere homini⁷⁵:

Primo ob rationem indicatam⁷⁶, quia est medium necessario et⁷⁷ natura sua⁷⁸ ordinatum et necessarium⁷⁹ ad finem hominis, ut supra in disputatione⁸⁰ de necessitate fidei ostensum est.

Secundo, quia sicut per amorem voluntas hominis omnino⁸¹ consecratur⁸² Deo, ita oportuit, ut intellectus captivaretur per fidem.

Tertio ob maius hominis meritum.

D. I. 288 r. **Dico secundo;** Praeceptum hoc non est naturale, / sed supernaturale atque adeo ab ipso Deo latum⁸³.

O. F. 312 r. Advertendum est aliud esse loqui de cognitione / Dei et boni honesti in genere, aliud de cognitione fidei in specie⁸⁴. Priori enim modo cognitio legis veri Dei et boni⁸⁵ honesti⁸⁶ cadit sub praeeptum legis naturae, sive illa sit cognitio⁸⁷ scientiae sive alia imperfectior accepta⁸⁸ per sufficientem traditionem humanam, ut sumi potest ex divo THOMA I. II. q. 95 a. 2⁸⁹.

Et⁹⁰ ratio est clara⁹¹ primo⁹², quia etiam in naturalibus Deus est finis ultimus hominis, tenetur autem homo⁹³ cognoscere suum ultimum finem.

tum) naturae eius O 68 tandem) om. K D O 69 conclusio) om. G 70 homini) om. O 71 sibi videtur est Q D 72 videtur honestum) honesta sunt K 73 et consentaneum rationi) om. K O G 74 talem - actum) om. D O 75 homini) om. K. D G 76 ob - indicatam) om. D 77 necessarium est) om. K D O 78 natura sua) per

se O 79 et necessarium) om. K O G 80 in disputatione) om. O 81 omnino) om. K O 82 consecratur) subditur K O 83 latum) dictum G 84 in specie) om. G 85 boni) om. O 86 boni honesti) om. G 87 cognitio) cognitionis G 88 alia - accepta) om. K 89 1.2. - a 2.) om. K 90 et) om. K O 91 clara) om. K O G 92 primo) om. O 93 homo) om. O

Secundo, quia praeceptum diligendi Deum auctorem naturae⁶ est naturale, ergo et cognoscendi⁷.

Tertio, quia alias non posset homo⁸ recte instituire vitam honestam⁹ et¹⁰ rationalem¹¹.

Conclusio ergo loquitur de cognitione fidei et ita¹² est righi¹³ certa secundum fidem.

Probatur¹⁴: Nam actus, qui praecipitur, est supernaturalis et fundamentum gratiae totius¹⁵ totius ordinis supernaturalis /, ergo non potest cadere¹⁶ nisi sub praeceptum supernaturale.

Sed¹⁷ contra obiicit CRETANUS [II. II.] q. 10, a. 1, quia actus fidei nos est necessarius ad naturalem perfectionem hominis, sed solum ut sit / fundamentum ordinis supernaturalis, non potest autem homo obligari, ut ex praecepto teneatur ascendere¹⁸ ad ordinem superiorem naturae suae, sicut non potest obligari a¹⁹ rege vulgaris civis, ut ascendat²⁰ ad statum²¹ nobilitum.

Respondetur²² tamen²³ breviter²⁴ primo²⁵ Deum esse primum²⁶ institutorem et²⁷ auctorem²⁸ naturae humanae et potuisse illam²⁹ condere ad eum finem, quem voluit et quem³⁰ convenientem iudicavit et consequenter dare media et illa praecipere.

Secundo: Etiam rex temporalis³¹, qui minorem habet potestatem³², posset praecipere id, quod in argumento³³

64 auctorem naturae) om. K DO 95 et cognoscendi) etc. O; om D 96 homo) om. D 97 honestam) humanam K 98 honestam et) om. G 99 et rationalem) om. K 1 119) (sic modo G 2 mihi) om. D 3 probatur) etc. K O G 4 gradum) ac istius G 5 potest cadere) addit O 8 sed) om. O G 7 ascendere) accipere vel accedere D 8 a) om. K G 9 ascendat) se cutiferat K D

10 statum) gradum O 11 respondeo) respondetur D 12 tamen) om. K 13 breviter) om. K O G 14 primo) om. O 15 primum) om. D 16 institutorem et) om. O G 17 et auctorem) om. K 18 illam) eam K 19 quem) om. D G 20 temporalis) om. O 21 qui - potestatem) om. K O 22 si - intercederet) om. K D G 23 in argumento) om. O 24 negatur) aligatur

negatur², si id expediret ad commune bonum reipublicae: fuit autem convenientissimum ad bonum commune humani generis et totius³ universi⁴, ut homines sublevarentur⁵ a Deo ad finem supernaturalem / consequendum per media⁶ supernaturalia.

D. E. 150 v

Addo tertio fuisse hoc si non simpliciter necessarium, saltem utilissimum et⁷ et ad perfectionem ipsius⁸ naturae intra seum ordinem⁹, ut constat ex natura gratiae¹⁰.

Obijciatur secundo: Nam videtur quaedam repugnantiam involvere, quod detur praeceptum credendi: nam esse¹¹ praeceptum supponit capacitatem in eo, cui imponitur¹², et principium, quo possit illud¹³ cognoscere, propter quam rationem¹⁴ autem usum rationis non potest intelligi¹⁵ naturali¹⁶ homini et illi¹⁷ imponi naturale¹⁸ praeceptum, sed homo sine fide non est capax¹⁹ praecepti fidei nec²⁰ habet principium cognoscendi tale praeceptum, quia illud supernaturale est et non nisi lumine supernaturali cognosci potest / ergo hoc praeceptum supponit fidem in eo, cui imponitur, ergo non potest obligari homo ad primum actum credendi.

O. E. 312 v

Confirmatur: Quia obligatio praecepti pertinet ad virtutem obedientiae, virtus autem obedientiae²¹ supernaturalis supponit fidem, quoniam fides est prima virtutum infusarum; ergo²² Propter quod divus THOMAS II II. q. 104 a. 3 ad 2 exponens illud GREGORIUS²³ ultimo Moralium c. 12: obedientia sola virtus est etc. dicit illud esse verum ratione praecepti et videtur excipere²⁴ fidem, quoniam obie-

O 20 rogatus om. K O G 26 et totius universi om. K G 27 sublevarentur) ordinarentur D 28 media) add. dei, naturalis O 29 et: om. K O G 30 ipsius) om. K 31 ordinem) naturae O 32 ut - gratiae) om. K O G 33 esse) omne G 34 in eo - imponitur) om. K 35 illud) om. K

36 propter - rationem) quare K; propter quod O; qua ratione D 37 intelligi) om. K O 38 naturali) om. K O G 39 et illi) om. K O G 40 naturale) om. K O G 41 est capax) om. K 42 praecepti - nec) om. K O G 43 obedientiae) illa D 44 ergo) om. K O 45 videtur excipere) excipit

tum eius, inquit, est naturaliter prius quam praeceptum, quia per fidem, inquit, nobis innotescit divinae sublimitatis auctoritas.

Ad argumentum " respondeatur " breviter " post sufficientem fidel propositionem posse hominem, antequam aliquid credat fide / infusa et " supernumerali " discursu rationis cognoscere se teneri ad credendum, non quidem rationis omnino nude sumptae ", sed adiutae illa revelatione et sufficienti propositione fidei, quae supernaturalis est, ideo etiam per suam prudentiam grada concurrente huc convincitur argumento facto " et praeterea omnibus demonstrationibus " quibus ostendimus " nostram fidem esse creditibilem " et secundum rectam rationem " credendam ".

Deinde quia fides proponitur ut necessaria ad salutem animae et si quis illam sufficienter propositam temere amittat, temere etiam se exponit periculo summi mali " animae ", quod est aperte " contra rationem " naturalem ".

Tertio: Quia fit iniuria divinae veritati, si id non creditur, quod sufficienter proponitur tanquam a Deo testificatum; homo enim putaret sibi fieri iniuriam et prudentem, si in simili casu sibi non crederetur.

Sed " obijciat " aliquis " primo ": Ergo cognoscit tunc homo clare et evidenter esse sibi impositum " a Deo praeceptum credendi.

Respondetur negando consequentiam, sed cognoscit evidenter secundum prudentiam ita esse existimandum et hoc

D O 48 ad argumentum) om. K O G 47 respondeatur) respondo K O 48 breviter) om. K O 49 infusa et) om. C 50 et supernaturali) om. K O 51 sumptae) om. K O G 52 argumento facto) ratione facta K G 53 demonstrationibus) rationibus O 54 ostendimus) ostendi O 55 quibus - creditibilem) credibilitatem fidei K 56 ratio-

nem prudentiam K 57 credendam) id. et probabilem O 58 summi mali) om. O 59 animae) om. K O G 60 aperte) om. K O G 61 rationem) naturalem K 62 naturalem) om. K D O 63 et prudenter) om. K O C 64 sed) om. K O C 65 obijciat) obijcies K G 66 aliquis) quis G; om. K O 67 primo) om. D O G 68 impositum) ju-

sufficit, ut homo teneatur et obligetur, sicut ¹ si mihi fieret ita credibile et probabile ² summum Pontificem ³ aliquid praecepisse, tenerer ⁴ certe ⁵ oboedire, quamvis non evidentissime sciam ita esse.

Dices ⁶ secundo: Ergo ille homo peccat et contra praeceptum supernaturale, si iam non credat ⁷, quo iam ⁸ obligatur ⁹ et contra rationem naturalem, quae iam illi suo modo ¹⁰ dicitur / se teneri ad hoc; ergo committit duo peccata.

Respondeo ad antecedens ita docere divum Thomam in q. 10 a. 1 et theologi etiam ¹¹ omnes propterea tenent et fatentur per huiusmodi peccatum hominem ¹² sese avertere a Deo et ¹³ ut est finis supernaturalis et ut est naturalis.

Ad secundam vero ¹⁴ consequentiam nego illam, quae proxime tunc ¹⁵ obligat hoc ¹⁶ praeceptum supernaturale et contra illud proprie ¹⁷ peccatur. Ratio vero naturalis concurrat generali quadam ¹⁸ ratione ¹⁹ quasi applicando supernaturale praeceptum et ideo ab illa transgressione rationis naturalis ²⁰ non sumitur specialis malitia. Est exemplum manifestum ²¹: qui ²² transgreditur praeceptum positivum hominis, etiam agit contra rationem generalem naturalem, quae dicitur superioribus / esse oboediendum et nihilominus ²³ illud ²⁴ peccatum ²⁵ unam tantum habet malitiam moralem ²⁶.

Dicit quis ²⁷ tertio ²⁸: Ergo saltem ²⁹ ante factam ³⁰ sufficientem propositionem fidei neminem obligat hoc praeceptum.

tam D 60 sicut sic K; om. O 70 et probabile) om. D 71 summum Pontificem) Papam O 72 tenerer) teneretur G 73 certe) om. K O 74 dices) dice) G; contra O 75 si iam-credat) non credendo O 76 iam) om. D 77 quo-obligatur) om. O 78 suo modo) om. K O G 79 etiam) om. K O G 80 tamen) om. D 81 et) om. D 82 vero) om. O 83 tunc) om.

O 84 hoc) om. K O G 85 proprie) praeceptum G 86 quadam) om. O 87 general-ratione) om. K 88 rationis naturalis) contra rationem naturalem O 89 manifestum) clarum K; om. O 90 qui) cum D 91 nihilominus) tamen K; om. G 92 illud) hoc K; om. G 93 illud peccatum) om. O 94 moralem) om. K O G 95 dicit quis) obligat K; dicitur G 96 tertio) vero G

Respondet ante auditam fidei obligationem¹ sufficienter² vel non obligari homines³ ad credendum vel certe excusari, tamen saepe ex ipso lumine⁴ naturali obligari⁵ ad fugiendos errores et ad quaerendam veritatem et quia Deus non omittit⁶ praeveneri et⁷ excitare hominum interius, ut veritatem quaerat, saepe⁸ ratione huius excitationis et⁹ interioris conscientiae obligatione tenetur¹⁰ homo ad inquirendam veritatem, quodsi aliquomodo fecerit, quod in ipso¹¹ est, paulatim magis ac magis excitabitur et illa obligatio, quae incipit in homine post supernaturalem excitationem¹², est iam a praecepto fidei, quod eo modo paulatim incipit introduci in hominem et veluti¹³ promulgari ipsi homini¹⁴.

Ad confirmationem respondeo breviter¹⁵ simpliciter fidem esse priorem virtute obedientiae¹⁶ et quamvis primus actus eius cadat sub praeceptum, tamen non est obedientia tunc¹⁷ nisi materialiter, quia non exercetur tunc ex motivo obedientiae, sed ex propria ratione sui objecti, quod natura sua¹⁸ est prius obedientia et¹⁹ et omni praecepto, quod forte voluit²⁰ divus THOMAS²¹. Nec vero obligatio praecepti est propius effectus virtutis obedientiae, sed generalis omnibus²² virtutibus²³ vel pluribus²⁴ et solum est proprium virtutis²⁵ obedientiae respicere illam obligationem tanquam propriam et praecipuum motivum.

Tertio principaliter obijcio²⁶ contra conclusionem: Nam si fingamus²⁷ facta sufficienti propositione fidei nullum dari²⁸ homini supernaturale²⁹ praeceptum credendi,

37 saltem) om. O 38 factam) om.
 O D 39 fidei obligationem) fidem
 K G; obligationem) propositionem O
 1 sufficienter) om. K 2 lumine) ho-
 minem G 3 ipso lumine) ipsa ratio-
 ne D 4 ad credendum + obligari) om.
 G 5 omittit) desinet G 6 praeveneri
 re et) om. K O G 7 saepe) siquidem
 K 8 et) om. G O 9 obligatione) om.
 G; obligatur O 10 tenetur) om. K O
 11 ipso) se O G 12 excitationem) ex-
 plicationem K 13 veluti) add. ibi K

14 ipsi homini) om. G 15 breviter)
 om O G 16 virtute obedientiae)
 obedientia K O G 17 tunc) om. O
 18 natura sua) etiam K 19 obedien-
 tia et) om. DOG 20 voluit) intelligit
 O 21; quod - THOMAS) om. K 22 om-
 nibus) omnis K; pluribus O 23 vir-
 tutibus) virtutis K 24 vel pluribus)
 om. K O O 25 et) om. DO 26 vir-
 tutis) om. K D 27) obijcio; arguetur
 O 28 fingamus) ponamus G 29 na-
 ri; imponi; G 30 supernaturale) om.

adhuc male² faceret non credendo et teneretur credere⁶, quia iniuriam faceret primae veritati et sibi³, ergo signum est esse naturale tale praeceptum et non supernaturale⁴.

Respondet et dico quarto⁵ primo argumentum hoc probare hoc praeceptum esse connaturale⁷ ipsi gratiae et revelationi divinae atque adeo / inseparabile ab ipsa.

Unde⁸ secundo implicat iste⁹ conditionem¹⁰, sicut si fingamus¹¹ non esse prohibitum mentiri, adhuc esset malum mentiri.

G p. 284 Tertio dici potest¹² tunc non peccaturum hominem / non credendo, sed fortasse male faceret discredendo, quia abuteretur recta ratione.

O f. 119 v Unde quarto concedi potest / facta propositione tenet hominem ex ratione naturali eo modo, quo fide humana potest credere, potius adhibere fidem rebus istis quam aliis, non tamen procedit argumentum¹³ de fide divina.

Dico tertio: Hoc praeceptum fidei obligavit homines semper et¹⁴ in omni tempore a principio creationis eorum¹⁵.

Est certa etiam¹⁶ de fide¹⁷ conclusio¹⁸ et probatur¹⁹ primo breviter²⁰; quia ostensum est omni tempore²¹ fuisse medium necessarium ad salutem.

Respondet: Non dicitur lex naturae²², quia nulla²³ habet²⁴ praecepta supernaturalia, sed quia solum habet

K 31 male) om. D 32 et - credere) om. K 33 primae - sibi) Dei K: fides) O 34 et - supernaturale) om. K 35 et - quarto) om. O 36 connaturale) naturale) O 37 unde) om. K D 38 iste) om. K O G 39 conditione) om. K O 40 fingamus) imaginemur K D 41 dici potest) om. G potest) possit D 42 procedit argumentum) conclu-

dit aliquid K O 43 semper et) om. D G 44 eorum) om. K O 45 certa etiam) om. K O 46 de fide) om. G 47 conclusio) om. K O G 48 probatur) patet G 49 primo breviter) om. K O G 50 omni tempore) semper K O 51 lex naturae) om. K 52 nulla) non O D 53 habet) habuit O G 54 tempore) add. ad ostendendum O

ea, quae sunt connaturalia vel naturae vel gratiae, sed sciendum est non seque neque ad eadem explicite credenda obligasse hoc praeceptum omni tempore⁵⁵. Quapropter distinguenda sunt tria tempora: legis naturae, scriptae et gratiae et in singulis explicanda obligatio eius. Statum vero et tempus⁵⁶ innocentiae omittimus, quia est alterius considerationis.

**Quaestio secunda: " Quid tenebantur " homines
credere ante evangelicum legem.**

Pro hac quaestione et sequentibus videndus⁵⁷ est⁵⁸ divus THOMAS⁵⁹ infra q. 16 et supra q. 2 praecipue⁶⁰ ab art. 5 usque ad 8 et supponendum / est sermonem esse posse aut de communi populo⁶¹ aut de quibusdam primis et praecipuis⁶² hominibus⁶³, qui erant duces et pastores populi vel peculiariter illuminati a Deo.

Iam⁶⁴ dico primo: In toto illic⁶⁵ tempore tenebantur homines credere omnia illa, quorum explicita cognitio erat medium necessarium ad salutem ut Deum esse et esse rerum creatorem et habere providentiam hominum etiam supernaturalem, ut latius expositum est supra⁶⁶ disputatione decima quarta⁶⁷ [disputatione septima primae partis de fide] de medio necessario⁶⁸.

Sed⁶⁹ contra: Nam divus THOMAS [II. II] infra⁷⁰ in sua⁷¹ q. / 16 a. 1⁷² indicat Deum esse non posse cadere in praeceptum fidei, quia lex supponit subiectionem ad eum. O. I. 314 / qui praecipit / et⁷³ consequenter supponit illum esse. Ta-

55 statim - tempus) tempus vero K; vero et tempus) om. G 56 Quaestio secunda) Quattuor secundo K D 57 tenebantur) tenebantur D G 58 videndus) vide K 59 ante) om. K D O 60 divus Thomas) divum Thomam. K fit praecipue) om. K O 61 communi populo) omnibus hominibus KO

62 et praecipuis) om. K G 63 hominibus) om. K 64 iam) om. K O 65 total) om. K O G 66 supra) om. O 67 decima quarta) prima D; om. G 68 ut - necessario) om. K; de medio necessario) om. D G 69 sed) om. K O G 70 infra) om. K D O 71 in sua) om. K O G 72 q. 16 art. 1) om.

men divus THOMAS solum intendit non oportuisse illud praeceptum esse ⁷⁴ scriptum in lege veteri, quia illa supponebat id, quod erat ⁷⁵, quasi-naturale, scilicet ⁷⁶ subiectionem hominis ad Deum.

Dico secundo: Praeter haec tenebantur homines credere ea, quae ad recte et honeste ⁷⁷ instituendam ⁷⁸ vitam necessaria erant in ordine ad finem supernaturalem.

Haec etiam ⁷⁹ est certa ⁸⁰. Ratio sumi potest ex divo THOMA ⁸¹ 1. 2. q. 76: cognitio praecipitur homini maxime propter operationem.

Sed quare ⁸² aliquis ⁸³, quae sint haec.

Respondeo: Quamvis doctores non consentiant, haec tamen videntur probabiliter posse designari:

Primo: Deum esse creatorem hominum ⁸⁴ et fortasse etiam rerum omnium, quia alias ⁸⁵ non posset coli ab homine ut par est.

Secundo: Deum esse summum bonum et ultimum finem, qui aliquo modo excedit et superat ⁸⁶ naturam hominis, quoniam alias nec sperari nec diligi supernaturaliter posset.

Tertio: Obligare nos suis praeceptis et ad ipsum pertinere et peccata punire et remittere / et bona opera remunerare. Hoc ⁸⁷ constat, quoniam ⁸⁸ ista omnia sunt necessaria, ut possint homines et ⁸⁹ honeste operari spe praemii et a Deo ⁹⁰ petere veniam peccatorum et se ad illam disponere.

K 74 et om. K O 75 praeceptum esse om. K O G 76 id - etiam om. K: erant est D 77 scilicet om. K 78 et honeste om. G 79 instituendam om. O 80 haec etiam om. K O G 81 est certa om. K D O 82 ratio -

Thomas) probatur ex K 83 quare) quare) D. dices K 84 aliquis) quis O; om. K D 85 hominum) hominis D O 86 alias) alio modo G 87 et superat om. K O G 88 haec) ita D; om. K 89 haec - quoniam) om. K 90

Quarto credo fuisse necessarium credere² immoralitatem animarum et libertatem arbitrii, ut ex Sapientia colligitur et ex ratione facta³.

Quinto necessarium erat cognoscere omnia⁴ praecepta naturalia, ut sunt decalogi et quae ad illa revocantur.

Dicit⁵ aliquis⁶: Non satis fuisset multa ex his cognoscere ratione naturali?

Respondeo per se oportuisse omnia⁷ illa⁸ tenere⁹ certitudine fidei, quoniam alias vel non posset recto consistere¹ ipsa fides circa ea, quae illius sunt propria vel certe non posset homo convenienter haec omnia operari in ordine ad finem supernaturalem.

Sexto et ultimo⁷ addunt alii⁸ necessariam fuisse explicitam cognitionem originalis peccati; quod tenet CANO¹ relectione De sacramentis p. 2 / ad 1 et indicat² SOTO³ in 4 d. 1 q. 2 art. 3 / et est probabile, si non ita distincte ut nunc creditur, saltem confuse credendo omnes⁴ homines⁵ a principio suae natiuitatis / indigere gratia Dei ad salutem⁶ et parentes obligari ad aliquid faciendum propter⁷ parvulorum⁸ salutem.

Ratio est, quia alias essent parvuli omnino⁹ relictii moraliter¹⁰ sine sufficienti remedio.

et: om. K G 91 et a Deo; om. C 92
credere) cognoscere O. om. K 93
facta) om. K 94 omnia) om. D 95
dicit) dices K D 96 aliquis) quis O
97 omnia) om. O 98 illa) om. K O
99 tenere) teneri D 1 consistere)
constare K D 2 et ultimo) om. K G

3 sicut alius K O 4 quod tenet) a.c.
K 5 indicat) om. K 6 omnes) om.
K O G 7 homines) om. D 8 Dei ad
salutem) om. K 9 propter) pro K D
10 parvulorum) eorum K O: illarum
D 11 omnino) om. K G 12 moraliter)
om. R D O 13 et) om. K O G

1) Melchor CANO: Relectio de sacramentis p. 1 ad 1 (Opera, Madrid 1741, tom. II, 400; 412).

2) Dominicus SOTO: In. 4. Sent. d.: q.2 a.3 (Salamancae 1557 48).

Et¹⁴ confirmatur, quia semper videtur fuisse aliqua traditio de hac re, quae incepit ab Adamo et perseveravit. Unde quasi quodam¹⁵ naturali instinctu¹⁶ etiam infidelis statim offerunt suis diis parvulos suos quasi exspectantes¹⁷ ab eis salutem eorum¹⁸.

Confirmatur ex vulgari dicto GREGORII¹⁹ et theologo-
D. f. 261 v rum, quod per fidem / parentum renittebatur originale
peccatum parvulis. Alii praeter haec addunt alia²⁰ id est²¹
aeternitatem poenarum²² vel alia Dei attributa et HUGO
DE SANCTO VICTORE²³ 1 De Sacramentis p. 10 c. 7 addit oportuisse credere Deum non esse auctorem peccati, sed de his
sufficiebat implicita fides.

Unde dico tertio: Praeter, ea, quae diximus, non fuit necessarium ex praecepto aliquid aliud²⁴ explicitè credere in lege naturae.

Probatur²⁵ ex divo THOMA supra

Et²⁶ ratio est²⁷, quia circa alia neque erat necessitas mediæ neque necessitas rectae operationis et alias haec praecepta non promulgabantur publice ita explicitè et communiter²⁸, non est igitur, cur illa ponamus.

Unde colligitur explicitam fidem Christi Domini²⁹ mediatoris³⁰ in lege naturae non fuisse omnibus praeceptam. Quae est sententia divi AUGUSTINI³¹ 3 Contra Faustum c. 14

14 q. talam) om. O 15 instinctu: add
vel iam naturae instinctu D 16 ex-
spectantes) expectantibus) K 17 sa-
lutem eorum) parvulis suis O 18
ab: - alia: addunt aliqui K. addunt
alibi G 19 id est) ut D; om K G 20

aeternitatem poenarum) aeternan-
poenam D 21 aliud: om. K O 22
probatur) sumitur D; colligitur G 23
et) om. K O G 24 est) om. K O 25
ita - communiter) om. K O G 26 Do-
mini) om. D 27 mediatoris) om.

di CRUCIATUS: Moralium lib. 4 c. 3 (PL 75.635).

e) HUGO de Sancto Victore: De sacramentis lib. 1 p. 10 c. 7 (PL 176.339).

f) AUGUSTINUS: Contra Faustum lib. 3 c. 14 (In dicto libro nihil ad rem perti-
nens invenitur).

et communior²⁸; legite²⁹ CANUM³⁰ supra et VEGAM³¹ § in Tridentinum c. 6.

Ratio vero³² sumitur³³ et dictis, quia illa explicita cognitio nec erat merito necessarium ad salutem, ut ostensum est³⁴ supra³⁵ nec erat simpliciter necessaria ad rectitudinem vitae³⁶, sed hoc intelligo de communi plebe, nam pastores Ecclesiae, qui tunc erant / et ad quos vel³⁷ sufficiens traditio vel certe³⁸ revelatio huius mysterii perveniebat, tenebantur etiam³⁹ explicite credere et curare illud aliis⁴⁰ atque successoribus⁴¹ tradere, ut nunquam oblivioni traderetur⁴² in Ecclesia⁴³. Hoc non est certum, sed tantum probabile et materia videtur utilissima⁴⁴, quia oportuit, ut talis mysterii cognitio explicita semper duraret / in Ecclesia in capitibus⁴⁵, ut in principio huius materiae late diximus⁴⁶ et illa cognitio, licet singulis non esset necessaria, tamen toti corpori Ecclesiae⁴⁷ suo modo moraliter valde⁴⁸ necessaria.

Ideo⁴⁹ dico quarto: In lege scripta tenebatur populus Iudaeorum praeter ea, quae diximus, aliqua alia credere, quae ad recte instituendam vitam in illo populo erant necessaria.

Probatur, quia ille populus multa tenebatur operari⁵⁰, ad quae non obligabantur gentes in lege naturae, quae ta-

K O G 28 communiter communis
K O 29 legite lege O 30 legite -
Vegam) Cano supra et Vega K 31
vero) om K O G 22 sumitur) est
K. palei O 33 est) om. K O O 34
ostensum - supra) supra ostendi O
35 rectitudinem vitae) rectam vitam
O 35 vel) om. K D O 36 crete)
om. K O G 37 etiam) et K D O 38

aliis) om. D 39 atque successoribus)
om. K O G 40 traderetur) excideret
K O 41 in Ecclesia) ab Ecclesia K.
om. O 42 et materia - utilissima)
om. K O G 43 in capitibus) om.
K O G 44 diximus) om. K 45 Eccle-
siae) om. K O G 46 moraliter valde)
om. K O G 47 ideo) om. K D G 48
operari) credere O 49 cognitioe fi-

¶ Melchior CANO: Selectio de sacramentis p 2 conel 3 (Opera, Madrid 1741 tom II, 403).

¶ In Andrea Valla: In Tridentinum lib. 6 c. 6

nien pendebant ex cognitione fidei¹² et revelatione Dei, ut tenebantur credere Deum praecipisse circumcisionem et eduxisse populum de terra Aegypti etc.¹³, unde et haec omnia publice et communiter¹⁴ illi populo proponebantur et patribus praecipiebatur: ut diligenter ea¹⁵ filios docerent, ut patet Exodi 12 [24]¹⁶, Deuteronomii 5 [7], 11 [19], 17 [18-19], quare verum etiam existimo¹⁷ fuisse obligatum populum illum ad credendum explicitè venturum¹⁸ Messiam:

Primo: Quia illud erat unum ex praecipuis fundamentis¹⁹ illius Ecclesiae.

Secundo: Quia tenebantur protestare hanc fidem circumcissione vel aliis sacrificiis²⁰.

Tertio: Quia hoc maxime toti illi populo proponebatur, unde tempore adventus Christi omnes, etiam Samaritani, ostendebant se id fide²¹ credere et sperare et potest denique²² colligi ex Habacuc 2 [3].

Verum est non fuisse necessarium eos omnes explicitè²³ cognovisse²⁴ mysteria praecipua²⁵ Messiae²⁶ ut incarnationem²⁷ vel etiam redemptionem²⁸, sed maiores hoc sufficienter praestabant.

Sed contra conclusionem²⁹ videtur esse divus THOMAS D. I. 2ae q. 16 art. 1 / . ubi indicat³⁰ populo Iudaeorum nullum praecipuum fidei fuisse datum

Respondeo: intelligendus videtur de fidei praecipuis³¹ / quae per se dantur propter fidem et³² cognitionem Dei, sc-

dent fidei K O G 50 Dei) om. K O G 51 etc.) om. K D G 52 et communiter) om. K G 53 diligenter est om. D 54 Exodi 12i om. K D G 55 existunt creda K 56 venturum) futurum D O 57 unum - fundamentis) praecipuum fundamentum D D 58 vel - sacrificiis) om. K 59 fide) om. K O G 60 debigae) om. K D 61 ex-

plis et implicitè D. om. K O 62 cognovisse) cognoscere K O; credere D 63 praecipuis) praecipua K 64 Messiae) om. K 65 incarnationem) incorporationem D 66 ut - redemptionem) etc. K; vel - redemptionem) etc. D; om. O 67 conclusionem) om. K O G 68 ubi indicat) citens K 69 fidei praecipuis) om. K 70 fidem et)

cus vero est¹¹ de alijs, quae ordmantur ad operationem et ad spem futurorum promissionum, ut ipsemet divus THOMAS ad 3 indicat.

Quaestio tertia¹²: Quae sint explicitè¹³ credenda¹⁴ in lege evangelica.

Suppono primo esse credenda omnia, quae in lege naturae, nam haec¹⁵ lex evangelica includit illam et addit aliqua¹⁶.

Secundo: In confuso tenentur credere omnes fideles, quae Ecclesia credit, nam sine hac animi dispositione et¹⁷ praeparatione¹⁸ nihil potest simplex populus finitè credere et quia hoc ipso, quod Ecclesia aliquid definit, tenemur omnes illud credere saltem quoad specificationem, id est si volumus / exercere actum. Videte¹⁹ divum THOMAM supra²⁰ q. 2 art. 6 ad 3.

Tertio suppono etiam in hac materia duobus modis posse aliquid esse praecipuum. Id est de iure divino vel ecclesiastico, ab ipsis Apostolis vel a successoribus latum. Nam licet praecipuum fidei²¹ sit de iure divino, tamen determinatio ad exercendum illud²² in hac vel illa materia²³ potest esse de iure ecclesiastico²⁴.

His positjs²⁵ est prima opinio satis esse fidelibus omnibus confuse credere vera esse, quae Ecclesia tenet nec teneri ex praecipuo ad aliquid determinatum mysterium²⁶ explicitè sciendum. Ita / senti SUMMA ROSELLA: cum qui-

om. K O 4. 7. est om. K O G. 72
 quaestio tertia) quantur tertio K. 72
 ant) sunt O. 74 quae - credenda) quid
 teneantur fideles fideles exp iure cre-
 dere G. 73 haec om. K O. 76 ali-
 qua) etiam D; aliquid G. 77 disposi-

tionem et) om. G. 78 et praeparatione)
 om. K O. 79 videtur vide K D O. 80
 supra) om. K O. 81 fide) om. K O.
 82 illud) illum D; om. O. 83 in hac
 materia) om. D. 84 de - ecclesiastico)
 ecclesiasticum O. 85 his positjs) om.

budam canonistis in rubrica Extra De summa Trinitate et GUILIELMO PARIENSI¹⁾ tractatu De fide et idem fere²⁾ sentit MEDINA³⁾ lib. 4 De recta in Deum fide, sed est intollerabilis et fere⁴⁾ erronea sententia⁵⁾ quod patet primo⁶⁾ ex prima suppositione facta⁷⁾.

Deinde⁸⁾ secundo⁹⁾: Quia¹⁰⁾ in TRIDENTINO¹¹⁾ quinta sessione decreto ultimo de reformatione¹²⁾ praescribit parochis, ut doceant populum ea, quae ad salutem sunt necessaria¹³⁾.

Tertio: In DIRECTORIO INQUISITORUM¹⁴⁾ p. 2 q. 10 inter propositiones damnatas¹⁵⁾ a summis¹⁶⁾ Pontificibus octava est¹⁷⁾ haec: Laleos / tantum teneri ad credendum implicite articulos fidei.

Quarto: quia illa cognitio non est sufficiens ad bene instituendam vitam rationalem nondum¹⁸⁾ christianam.

Secunda opinio¹⁹⁾ est teneri populum christianum solum²⁰⁾ ad credendum illa duo²¹⁾ mysteria²²⁾ divinitatis²³⁾: Deum esse et esse temperatorem. Sic²⁴⁾ tenet²⁵⁾ ALTISIADORENSIS²⁶⁾ §. lib Summae in tract. 3 c. 1 et²⁷⁾ SILVESTER²⁸⁾ verbo fides

O 86 mysterium: om. K D G 87
Guilelmo Parisiensi: Guilhelmo ponti-
fice D 88) fere om. K O 89) fere
vere D 90) sententia) om. K 91) pri-
mo: om. K 92) prima suppositione
facta) p: ad supposito K O 93) de-
mum om. D. O 94) secundo) om. K D G
95) cuius) om. O 96) decreto - refer

matione) om. K 97) necessari) om.
D 98) propos. t omes damnatas) erro-
res damnatos O 99) summis) Roma-
nis D 1) vel) om. K D O 2) nondum)
necum K O G 3) opinio) sententia
D G 4) solum) om. O 5) illa duo)
om. K 6) mysteria) om. K O 7) di-
vinitatis) om. K D G 8) sic) om.

k) Extra De summa Trinitate i. e. Decretales Gregorii IX. lib. 1, tit. 1 c. 1 (ed. Friedberg II, 6-7).

l) GUILIELMUS Parisiensis: Opera de fide, legibus... ed. Nürnberg 1486 f. 9 B/C.

m) Michael MEDINA: De recta in Deum fide lib. 4 c. 10 (ed. Venezia 1564 f. 133r).

n) TRIDENTINUM: Sess. 5 Decr. de ref. § 11 (ed. Soc. Goerres. 5242).

o) Nicolaus EYMERICUS: Directorium inquisitorum p. 2 q. 10 (ed. Venezia 1595. 263 B).

p) GUILIELMUS Altisiodorensis: Summa aurea in IV libros sententiarum, Paris 1500, f. 193 v.

q) Silvester TRIENIAS: Summa summarum (ed. Antwerpen 1579. libro 1, 395).

q. 2 numero 6, sed est etiam improbabilis, ut patebit ex dicendis et quia iustitia atque adeo obligatio christiana, quae a fide incipit in aliquo superare debet iustitiam et¹¹ obligationem hominum in lege naturali.

Opinio tertia est¹² DURANDI et BONAVENTURAE¹³ in 3 d. 23 teneri populum christianum¹⁴ ad credendum mysteria¹⁵ divinitatis¹⁶, quae continentur in symbolo, humanitatis vero, quae ab Ecclesia solemniter celebrantur. Prima¹⁷ pars est vera, haec tamen¹⁸ secunda¹⁹ non satis²⁰ certam regulam / continet, quia neque omnia illa est necessarium credere, ut patet de circumcisione et²¹ transfiguratione, neque sola, ut patebit.

Dico ergo²² primo: Simpliciter asserendum est teneri populum christianum ad credendum mysteria fidei, quae continentur in symbolo saltem quoad eorum substantiam.

Sententia²³ est communis theologorum²⁴ in 3 d. 25 et sumi potest ex divo THOMA supra q. 2 et q. 1 art. 6 ad 3 et q. 14 De veritate art. 11 et l. 2. q. 76, AURELIUS²⁵ / Quodlibeto 3, idem²⁶ AUGUSTINUS²⁷ sermone in dominican Palmarum et dominicam in albis et sermonibus in vigiliis²⁸ Paschae et Pentecostes, favet etiam catechismus PII V.²⁹ et sumi potest ex decretis³⁰ multis³¹ De consecratione³² d. 4 et plura afferemus³³ quaestione sequenti.

K D O 9 tenet) om. K O G 10 et) om. K O G 11 iustitiam et) om. K O 12 est) om. K O G 13 Bonaventurae) om. K 14 populum christianum) homines K G 15 mysteria) add. del. fidei O 16 divinitatis) dicitur D. add. in marg. O 17 prima) prior D G JB

haec tamen) om. K O G 19 secunda) add. vero K 20 satis) om. K G 21 circumcisione et) om. O 22 ergo) om. K D O 23 sententia) om. K O G 24 theologorum) om. O 25 (sem) item O; om. K O 26 in vigiliis) vigiliarum K 27 ex decretis) om. K

r) HARRIANUS VI: Quodlibeticae quaestiones, Paris 1527: f. 16.

s) AUGUSTINUS Serm. in dom. Palmarum (De edificatione symboli. serm. 215 n. 1; PL 38, 1072); Serm. Vigil. Paschae (serm. 229 n. 2; PL 38, 1092); Serm. Vigil. Pentecostes (Serm. 268 n. 5; PL 38, 1227)

t) PIUS V.: Catechismus Romanus p. 1 c. 1 n. 3 (ed. BAC, Madrid 1956, 38-39).

u) Decretum Gratiani III (Corpus Iuris Canonici, ed. FRIEDBERG, I 1293-1434), e. gr. d. 4 c. 56 (1382).

Confirmatur etiam³¹; nam propterea Apostoli symbolum ediderunt, ut summan rerum maxime necessariarum omnibus proponerent, nulla est autem fides magis necessaria quam illa, quae ab Apostolis praedicata est iuxta illud Matthaei ultimo [Marci 16.16]³²: *praedicate et³³ qui non crediderit condemnabitur.*

Denique certum est³⁴ teneri fideles ad aliqua explicita credenda, nulla autem potest regula melior³⁵ assignari: quam³⁶ symbolum / neque sunt mysteria maioris momenti quam illa³⁷ in fide nostra³⁸.

Unde³⁹ sequitur⁴⁰ primo teneri⁴¹ fideles ad credendum septem illos⁴² articulos divinitatis et quattuor quidem scilicet Deum esse unum, creatorem, salvatorem et glorificatorem per se clara sunt / quia haec etiam in lege naturae⁴³ requirebantur⁴⁴ quamvis nunc expressius et distinctius⁴⁵ cognoscantur; de aliis vero⁴⁶ tribus, quae continent Trinitatem, probatur primo, quia Apostolis praecipitur, ut hoc maxime praedicent et sub hac forma baptizent, unde omnibus fidelibus⁴⁷ virtute praecipitur, ut ea profiteantur explicita⁴⁸, non enim posset quis apte recipere baptismum, nisi crederet Trinitatem, in cuius nomine baptizatur.

Secundo ratio est, quia hoc est supremum mysterium fidei et finis ultimus hominis.

Tertio a posteriori arguit divus THOMAS: Nam oportet credere Incarnationem, ergo

Contrarium videtur tenere Scorus distinctione illa⁴⁹, quia aliqui, inquit⁵⁰, sunt ita rudes, ut non possint conc-

31 multis) om. K O 32 de consecra-
tione) om. O 33 et ceterum) dicemus
O; om. K 34 etiam) om. K O G 32
Matthaei ultimo) Suarez citat erro-
rone Matthaeum loco Marci 33 Mar-
ci: (1) om. O 34 certum est) om. O
35 melior: melius K 36 quam) sit D
37 quam illa) om. K D G 38 in fide
nostra) om. O 39 unde) om. O G 40

unde sequitur) inferitur autem hoc D
41 teneri) add. Iudaeos K 42 illos)
om. K D 43 naturae) om. O 44 per
se: requirebantur) om. K 45 et dis-
tinctius) om. K. O. G 46 vera) add.
del. acibus G 47 fidelibus) om. D O
48 explicita) om. K 49 distinctione
illa) om. K D O 50 inquit) om. O G
51 illud) hoc G 52 credite possi-

pere illud¹¹ mysterium, ergo non est credibile¹² Illud esse propositum omnibus¹³ sub praecepto et divus Thomas ibi [II II. q. 2 art. 7] aliquomodo inclinatur in hoc¹⁴, sed fortassis sumuntur explicite, ut statim dicam¹⁵, prout est ita distincta concipere¹⁶, ut possit quis se¹⁷ explicare. hoc¹⁸ utimur¹⁹ non est necessarium; tamen ita concipere, ut apprehendat quis²⁰ tres personas esse unum Deum et singulas esse Deum, non est aliquis ita rudis, quin possit illud efficere, si eam habeat diligentiam²¹.

Inferitur²² secundo idem dicendum esse de praecipuis mysteriis Incarnationis, ut etiam docent communiter doctores²³.

Et patet primo de ipsa substantia mysterii scilicet Christum esse hominem et²⁴ Deum:

Primo²⁵ patet²⁶ ex symbolis²⁷ et ATHANASTIUS²⁸ dicit esse ad salutem²⁹ necessarium hoc credere.

Secundo ex praedicatione Apostolorum: Nam hoc docebant maxime necessarium Act. 2 [22-36] et 9 [22] etc.³⁰ Imo Ioannes Baptista hoc coepit³¹ praedicare, Ioan. 1 [26] ubi³² et 8 [46] etc. dicitur haec fides maxime necessaria et cap. 17 [3] / dicitur vita aeterna, ut / ibi exponit³³ CHRYSOSTOMUS³⁴ et 1 Ioan. 3 [23]; hoc est mandatum³⁵ eius, ut credamus in nomine filii eius Iesu Christi / et ibi 4 [15] et 5 cap. [1]³⁶.

hls O 53 omnibus) hominu K 54 in hoc) om. G 55 et - dicam) om. O 56 prout - concipere om. D 57 se) om. K D 58 he-) quod D 59 omni) autem G; om. D 60 quist) om. K G 61 si - diligentiam) om. K D G 62 inferitur infero K; sequitur G; om. O 63 doctores) patres G 64 hominem et)

om. K D 65 permot om. O 66 patet) om. K D G 67 symbolis) symbolis D O 68 ad salutem) om. K O G 69 etc.) om. D. G 70 coepit) anu, del. sepi K 71 ubi) om. K D G 72 exponit) om. K 73 mandatum) praeceptum K 74 et ibi - cap. 1) om. O 75 sumuntur) est K 76 speremus) etc)

v) Symbolum Athanasianum (D'G 20, 1582; Denz 39-40).

w) CHRYSOSTOMUS: In Ioan. 17.3 (hom. 50, al. 78 n. 2. PG 59,435).

Ratio sumitur " ex redemptione Christi Domini et quia haec cognitio est necessaria, ut demus illi debitum cultum, speremus etc. " Unde secundo " idem est certum de passione, resurrectione et ascensione " Christi Domini " iisdem fere argumentis et praecipue ex praedicatione Apostolorum cap. 3 [32-33], 5 [30-31] et 10 [40], 13 [28-33]^m. 17 [81] et 18 [25-26]ⁿ et 1 ad Cor. 3 [2] Paulus ait se nihil aliud praedicare, quae sit maxime necessarium, nam particula illa nihil aliud^m non excludit concomitantia. itemⁿ ad Rom. 3 [25]: quem proponit propitiationem per sanguinem^m et de resurrectione est optimus locus^m 1 ad Cor. cap. 15 [3-8] et Act. 2 [34] etiam de ascensione, quare haec omnia, quae^m hactenus diximus, sunt de iure divino.

K f. 3 v Sed ulterius^m tertio^m addendum est mysterium nati-
vitatibus Christi ex virgine, de quo aliqui dubitant, quia /
non videtur ita^m necessarium neque ab Apostolis ita ex-
plicitate et^m diligenter praedicatum^m, sed probabilius credo
etiam hoc^m esse in praeepto:

Primo quia continetur in symbolo Apostolorum et res
est valde gravis et necessaria.

D f. 15 r
264 v Secundo quia oportuit^m, ut fideles^m veram dignitatem
Matris Dei agnoscerent^m tum ob illius cultum specialem,
tum etiam propter ipsorum commodum et^m utilitatem^m.
tum denique^m quia vere^m maxime spectat ad dignitatem
et substantiam mysterii incarnationis / Non est autem mihi
certum, an hoc^m sit de iure divino vel ecclesiastico Apo-
stolorum, tamen satis est ita esse, ex usu etiam et consuetu-
dine Ecclesiae confirmatur.

om. K D O 77 secundo) praeteres
K 78 et ascensione) om. O 79
(Christi Domini om. K D G 80 13)
om. K O 81 17 - 18) etc. K 82 ni-
hil aliud) om. G 83 item) om. D G
84 quem - sanguinem) om. K 85 de
resurrectione - locus) om. K: est - lo-
cus) om. O G 86 quae) de quibus D
87 ulterius) om. O G 88 tertio) om.
K 89 ita) om. O 90 exultate et)

om. K 91 praedicatum) inculcatum
K 92 hoc) om. K 93 oportuit) oportet
K O 94 fideles) fidelis K 95 ag-
noscerent) agnosceret K 96 com-
modum et) om. K G 97 et utilitatem)
om. O 98 denique) om. O G 99 ve-
re) om. K O G 1 incarnatione) add
in marg. vido infra D ab hoc loco
cessat textus in codice D usque ad
pág. 144) 2 hoc) om. K 3 Apostolo-

Quarto addendus est adventus Christi Domini ad iudicium finale¹, nam etiam continetur in symbolo Apostolorum et Act. 10 [42] Petrus ait se habere praeceptum praedicandi omnibus hunc articulum et Paulus Act. 17 [31] statim² praedicavit³ hoc⁴ Atheniensibus.

Et ratio est, quia erat hoc maxime interdum⁵ necessarium ad continentium fideles in officio virtutis, unde ad hunc⁶ articulum etiam spectat credere aeternitatem praemii vel poenarum.

Advertendum tamen est addidisse nos in conclusione
 G p. 204 illam⁷ particulam⁸ / quoad substantiam⁹ patris, quia non oportet, ut fideles distinctissime haec¹⁰ intelligant et sciant rationem reddere, sed satis est, ut quocumque¹¹ modo illa concipiant.

Secundo, quia sunt in symbolo quaedam particulae, quae non videntur obligare saltem ad mortale, ut est illa tertia die et sub Pontio Pilato et illa¹² sedet ad dexteram Patris¹³ et idem fortasse est de illa ex patre filioque. Nam satis erit¹⁴ credere communi¹⁵ populo Spiritum Sanctum esse personam divinam¹⁶ distinctam¹⁷ a Patre et Filio. Idem videtur multis de illa communionem sanctorum et de illa putant aliqui etiam¹⁸ unam sanctam Ecclesiam, sed in¹⁹
 O f. 317 r hoc maior / cognitio requiritur, ut scilicet intelligant esse unam congregationem fidelium, cuius fidem ipsi profitentur. De illa etiam particula²⁰ descendit ad inferos creditur probabilius²¹ non esse necessariam²² saltem sub mortali, videte NAVARRUM²³ cap. 11 numero 18.

robis) om. K O 4 finale) om. O 5
 statim) om. O 6 praedicavit) praedi-
 cat K 7 hoc) illum K; id O 8 in-
 interdum) om. K O 9 hunc) istum K;
 illum O 10 illant) om. K D O 11
 illam particulam) om. O 12 quoad
 substantiam) in substantia K G 13
 haec) om. K 14 quocumque) aliquo

O; quoque G 15 illa) om. K 16 Pa-
 tris) om. K; etc. O 17 erit) est G
 18 communi) om. O 19 divinum) om.
 O G 20 distinctam) distinctum K
 21 etiam) om. K O 22 in) de G 23
 de illa-particula) sic etiam illa K
 24 probabilius) probabiliter K 25)
 necessariam) necessaria K 26 videte

x) Martinus ab AFRANCO: Reductione alve manuale confessariorum, Genova 1585, 112.

Et ratio omnium est primo²⁷, tum quia non est necesse omnes has particulas esse positas in symbolo, ut omnes et singuli fideles²⁸ intelligant earum vim, sed solum²⁹ propter bonum commune et ut frequentius cognoscantur, tum etiam³⁰ quia licet in aliquibus forte sit aliqua obligatio, tamen quia materia non est adeo gravis, ideo etc.³¹

Dico secundo³²: Praeter ea mysteria³³ tenentur etiam fideles credere et scire ea³⁴, quae ad recte operandum in hac lege gratiae³⁵ sunt necessaria.

Ita Augustinus³⁶ libro De fide et operibus cap. 1. 6 et 9.

Ratio est clara Tenentur ergo³⁷ primo³⁸ explicitè credere sacramentum confessionis et illud esse necessarium ad remissionem peccatorum post baptismum: simile est etiam de baptismo, item in sacramento eucharistiae³⁹ esse verum corpus et sanguinem Domini et de aliis sacramentis tantum⁴⁰ ea, quae unicuique sunt necessaria et⁴¹ idem est de aliis praecipis ecclesiasticis⁴² et praeterea credo obligari⁴³ ad credendum⁴⁴ Deum esse orandum⁴⁵, quia hoc etiam saepe⁴⁶ est necessarium.

Quaestio quarta: Ad quae credenda⁴⁷ tenentur fideles ratione huius praecipii⁴⁸.

Dico primo: Ex praecipito fidei duplex imprimis⁴⁹ obligatio nascitur: prima quidem est negativa non discendi a fide⁵⁰ per errorem vel dubitationem, secunda est affirmativa credendi haec.

Navarrum) ex Navarro K: Navarrus O 27 et ratio - primo) om. O 27 tum) om. K O 28 fideles) om. K O 29 solum) om. O G 30 etiam) om. K G 31 etc.) om. O 32 secundo) om. K 33 praeter-mysteria) om. K 34 ea) add. mysteria K 35 in-gratiae) om. K O 35 (a Augustinus) ex Augustino K 36 ergo) om. O 37 primo) om. K G 38 sacramento eucha-

ristiae) eucharistia K: eucharistiae) altaris G 39 tantum) solum G. om. O 40 et) om. K 41 ecclesiasticis) om. O G 42 obligari) teneri G 43 credendum) cognoscendum K 44 Deum - orandum) quod Deus sit orandus K 45 saepe) om. K 46 credenda) om. K G 47 calice - praecipii) ex hoc praecipito O 48 Impul- sio) om. O. primum G 49 fide) re-

Secundum patet² ex dictis et primum virtute³ continetur in hoc secundo, sed est differentia. Nam quoad primum obligat praeceptum semper et pro semper² et quoad omnia³ simpliciter in tota materia fidei⁴, quoad secundum vero obligat in determinatam materiam, quam iam exposuimus et non pro semper, sed certis temporibus, sicut commune est omnibus praeceptis affirmativis.

Obscurum autem est tempus assignare, quo obliget praeceptum fidei ad exercitium⁵ sui actus. Solum hoc dicere possumus⁶: Si loquamur de illo, qui nondum credit, eum per se loquendo teneri non longe post usum rationis, quando iam habet capacitatem perfectam et potest deliberare, quod tamen non potest indivisibiliter definiri, sed moraliter iudicandum est. Dico autem per se, nam per accidens, ut infra dicam⁷, saepe ignorantis excusat, donec homo⁸ audiat aliquid de fide vel per Dei motionem⁹ aut aliquo modo alio concipiat¹⁰ probabile dubium vel scrupulum¹¹, quo¹² incipiat obligari ad inquirendum¹³ iuxta dicta in quaestione prima¹⁴. / Post sufficientem vero propositionem fidei tenetur statim¹⁵ credere, ita ut moraliter non censeatur esse in mora, in his vero, qui sunt iam fideles¹⁶ in habitu¹⁷, raro est obligatio exercendi actus supernaturalis, tamen esse potest aliquando tempore necessitatis vel ad superandam aliquam tentationem vehementem¹⁸ maxime contra fidem et praecipue si oporteat illam profiteri, aliquando etiam si necessarium sit¹⁹ debito modo²⁰ orare vel certe ad exercendos actus charitatis infusae et poenitentiae et denique aliquando²¹ etiam²² per se propter / obedienciam fidei saltem in articulo mortis et probabile

litione christiana K 50 haec - patet patet haec O 51 virtute) om. K 52 et - semper) om. K G 53 omnia) om. K 54 simpliciter - (saepe) totam materiam fidei K; om. O 55 exercitium) add. del. fidei G 56 dicere possumus) dici potest G; possumus) possum K 57 ut - dicam) om. K 58 homo) aliquis K O 59

per-motionem) Del. ex-citatione K 60 concipiat) perveniat ad O 61 vel scrupulum) om. K 62 quod) om. K O 63 inquirendum) credendum O 64 quaestione prima) dubio prima K 65 statim) add. vel certe ita scitur G 66 sup) - fideles) iam credunt O 67 in habitu) om. K 68 vehementem) om. O 69 sit) om. K 70 etiam) om.

etiam⁷ aliquando in vita, licet non possit assignari tempus hoc vel illud⁸.

G. p. 298

/Dico secundo: Non tenentur fideles sub mortali saltem scire memorialiter symbolum fidei⁹ neque alias partes catechismi christiani, prout in Ecclesia recitantur.

Sic sentiunt¹⁰ communiter theologi, confirmat late¹¹ MEDINA: dicto " libro 4° De recta in Deum fide cap. 6.

Ratio solum est¹²; quia nec¹³ per se est simpliciter necessarium neque datur expressum praeceptum de hac re.

Sed¹⁴ contra videtur esse praeceptum¹⁵; nam¹⁶ Ecclesia potuit hoc praecipere et convenienter et quia est¹⁷ utilissimum et moraliter necessarium videtur¹⁸ fidelibus¹⁹, ut sciant²⁰ certam formam profitendi fidem²¹ et videtur praecipuisse. Nam saepe concilia praecipiunt parochis²², ut hoc doceant fideles et curent²³, ut memorialiter²⁴ ea²⁵ retineant²⁶. TRIDENTINUM²⁷ sess. 5 cap. 2 de reformatione, sess. 24 cap. 4 de reformatione²⁸, Concilium²⁹ LATERANENSE³⁰ sub Leone X³¹ sess. 9 c. 7³², MOGUNTIAE³³ c. 45, CABILLOMENSE secundum³⁴ cap.³⁵ 4, ARELATENSE³⁶ c. 10 et 19 et in concilio REMENSE³⁷ dicitur non esse admittendos ad cum-

K G 74 licet - illud) hoc et ille tempore O; hoc et illud) om. G 75 licet) om. K 76 sentiunt) om. K 77 confirmat - late) om. K O 78 dicit) om. 79 9) om. K 80 solum est) om. K O 81 nec) add. per se est 82 sed) om. K 83 videtur - praeceptum) om. KG 84 nam) om. K 85 quia est) om. K 86 videtur) om. G 87 fidelibus) om.

K 88 sciant) habeant K 89 profitendi fidem) fidei G; fidem) om. O 90 parochis) pastoribus K 91 et curenti) om. O 92 memorialiter) memoria K 93 ea) om. K O 94 retineant) teneant K; sciant O 94^a sess. 5 - reformatione) om. O 95 sess. 24 - nonnullum) om. K 96 sub-X.) om. K 97 c. 7) om. K O 98 cap.)

a) Michael MEDINA: De recta in Deum fide lib. 4 c. 6 (ed. Venetia 1684 f. 123 vr.

2a) TRIDENTINUM: Sess. 5 De ref. c. 2 (§ 11; ed. Soc. Goerres, 3, 242)

3b) LATERANENSE (V., n. 1512): Sess. 9 c. 7 (in ed. MANSI dicitur unum non invenitur, sed apud Ludovicum Bato: Summa conciliorum omnium. Padova 1701, tom. I. 609).

3c) MOGUNTIAE (n. 813): c. 45 (MANSI 14, 74).

3d) CABILLOMENSE III, n. 813: c. 2 (MANSI 14, 84).

3e) ARELATENSE (VI., n. 812): c. 10; 19 (MANSI 14, 60; 62).

3f) REMENSE (n. 813; c. 1; MANSI 14, 77).

munione[m] dominicam, qui symbolum ignorat et **SEXTA SYNONO** " cap. 7" non esse censendum¹ catholicum, qui non retinet memoria².

Confirmatur: Quia propterea ante baptismum ab illis, qui catechizantur³, exigitur eorum memoria a baptizandis in⁴ canone **LIEB** De consecratione d. 4⁵ **ACCUSATUS** " lib. De fide et symbolo et lib. 13 De symbolo ad catechumenos⁶, Idem etiam exigitur ab his, qui volunt contrahere matrimonium; propter hoc aliqui ita existimant, sed probabilius est, quod diximus. Fortasse tamen, ut **NAVARRO** " supra⁷ et **PALUDANUS**"⁸ dicunt, numquam est sine ventali huiusmodi ignorantia, quia est notabilis et culpabilis negligentia in rebus valde necessariis vel utilissimis⁹ ad salutem. Mortale autem non est tum, quia per se non est materia gravis et quia ita habet communis consensus omnium¹⁰, qui interpretantur leges. Unde si aliqua iura vel concilia in verbis vel poenis¹¹ videntur innuere praecceptum, vel non sunt concilia / generalia vel certe non loquuntur verbis praecceptivis nisi cum pastoribus, quous volunt in hoc esse diligentes.

O f. 312 r

O p. 207

/Dico tertio: Ratione huius praeccepti obligantur fideles ad ita sciendum ea, quae diximus, ut cum oportuerit, possint sine errore fidem profiteri et praeccepta sibi servare.

can. O G 99 cap.) add. c. 18. 78. 101
G 1 censendum) considerandum K
2 memoria) memorialiter O 3 ab-
catechizantur) om. K G 4 a - m)

om. O 5 et lib. 13 - catechumenos)
om. K 8 supra) om. KO 7 vel uti-
lissimus) om. O 8 amicum) hominum
O 9 poenis) om. K 10 hoc) om. KO

ag) **SEXTA SYNONO** (Constantinopolitana III. a. 680); **Petrus CRABBE**: Concilia omnia, to. 2, Köln 1551, 416.

sb) Decretum Gratiani II (De consecratione) d. 4: caput citatum illic non invenitur, sed videas c. 58 (Corpus Iuris Canonici, ed. **PREUSSER**, 1 1383).

sc) **ADQUEVENS**: De fide et symbolo c. 1 (PL 40,181); De symbolo ad catechumenos lib. 13 (ibid. c. 1: PL 40,627).

sd) **Martinus** ab **AZPUCORRA**: Enchiridion sive manuale confessoriarum c. 11 n. 22 (ed. Genova 1933, 113).

se) **Petrus** de Palude: Super III. Sent. d. 26 q. 2 (Paris 1517 f. 132).

Patet hoc¹¹ per se¹² ex dictis¹³.

Sed contra: nam praecepta non dantur de habitibus, ergo nec de habituali scientia et memoria.

Respondeo: per se primo non sunt praecepta¹⁴ de habitibus, tamen mediis actibus possunt obligare ad aliquam habitualement dispositionem, itaque obligantur fideles ad eos actus fidei exercendos, qui satis sunt, ut conservent eam notitiam rerum fidei, quam exposuimus.

Dices secundo: Totum hoc potest fieri interdum sine actibus supernaturalibus per actus cuiusdam fidei humanae vel memoriae, ergo non pertinet hoc ad praeceptum fidei.

Respondeo: Fateor istam memoriam vel cognitionem quoad multa posse fieri per apprehensiones naturales¹⁵, tamen nihilominus cadunt sub hoc praeceptum, quia disponunt ad actus fidei.

Tamen obiciunt aliqui contra totam doctrinam istarum durarum questionum¹⁶, quia videmur nimis¹⁷ arctare¹⁸ viam ad salutem¹⁹ et plebem fidelem²⁰ infinitam²¹ damnare, quae haec ignorat.

Responden: si ita est, eorum negligentiae et pastorum tribuendum est, nam sine dubio arcta est via, quae dicit²² ad vitam [Matth.7,14]. Communiter tamen credo plebem mediocriter instructam habere de his rebus sufficientem cognitionem, etiamsi interrogati non se valeant explicare.

Quaestio quinta²³: Quid teneantur maiores et pastores Ecclesiae scire de rebus fidei.

Suppono²⁴ non esse quaestionem²⁵ subtilem²⁶, quando teneantur exercere²⁷ actus supernaturales fidei²⁸ interio-

11 per se) om. G 12 ex dictis) om. K
13 praecepta) om. K 14 per - natura-
les) memoria vel apprehensione na-
turae; O 15 doctrinam-quaestionum)
quaestionem hanc G 16 nimis) om.
G 17 arctare) arctari O G 18 ad
salutem) salutis O G 19 fidelem) om.

O G 20 infinitam) om. K 21 quae
duci) om. O 22 quaestio quinta)
quaeritur quinto K O 23 suppono)
respondeo K; add. duo O 24 quae-
tionem) sermonem K 25 nam - sub-
tilem) non est quaestio metaphysica
O; nam secundum metaphysicam G

res²⁶, quia ad id non obligantur magis²⁷ quam alii, nisi per accidens²⁸, si forte plures occasiones et plura tempora necessitatis²⁹ illis occurrant; est ergo quaestio de quacumque³⁰ cognitione et scientia istarum rerum.

G p. 298
Secundo suppono quaestionem esse de his, qui habent curam animarum vel eorum manera subeunt docendo, praedicando / et audiendo confessiones. Nam alii simplices sacerdotes in quacumque dignitate constituti non tenentur ad plura quam alii fideles praeter ea, quae ad rite conficiendum³¹ eucharistiae sacramentum necessaria sunt³². Ita³³ divus THOMAS q. 36 additionum art. 2³⁴.

Tertio sit regula generalis omnes teneri ad eam scientiam et cognitionem rerum fidei, quae necessaria illis est ad munus suum debite praestandum³⁵. Est divi THOMAE supra et l. 2. q. 36 art. 2 et communis theologorum et per se constat, quis unusquisque tenetur convenienter suo munere fungi, item³⁶ alios exponeret se periculo errandi et perrendi homines. Imo³⁷ haec regula proportionaliter³⁸ applicata generalis est omnibus hominibus et statibus.

Dico primo: Omnes isti pastores Ecclesiae tenentur ad habendam explicatorem³⁹ notitiam⁴⁰ rerum fidei⁴¹ quam communis populus christianus.

Ita divus THOMAS supra et hic⁴² q. 2 art. 6 et communiter doctores in § d. 25.

Ratio est, quia tenentur alios docere, Ezechielis 44 [8], Malachiae 2 [7] et prosequitur optime⁴³ GREGORIUS⁴⁴ 2

26 exerceret facere K O 27 superna
turbes fidel) om. K 28 interiores
om. G 29 magis) amplius O 30 per
accidens si) om. K 31 plura - neces-
sitate) plures necessitates K 32
quacumque) om. K O 33 confiten-
dum) perficiendum K 34 necessaria

45) pertinent O 35 ita) om. K O
36 art. 2) art. 1 K O 37 praestan-
dum) subeundum K 38 item) ita ut
K; et O 39 imo) om. K O 40 pro-
portionaliter) convenienter K 41 ex-
plicitorem) explicationem O 42 no-
titiam) om. O 43 rerum fidei) fidem

am) GREGORIUS: *Moralia* lib. 2 c. 25 (c. 30 PL 75, 578). Regula pastoralis
lib. 1 c. 1 (PL 77, 15).

Moralium cap. 26 et 1 Regulae pastoralis c. 1* et⁴ CHRYSOSTOMUS^{an} in libris De sacerdotio. Quomodo autem docebunt, si sint aequae indocti? Unde SYMMACHUS^{an} Papa epistola ad Laurentium episcopum Mediolanensem: *vifissimus, inquit, deputandus est /, nisi praecedat scientia, qui est honore paestantior.*

K t. 4 v

Confirmatur, quia⁵ ideo⁶ propria⁷ ignorantia sacerdotum in Scriptura sacra⁸ gravissime reprehenditur, Isaias 56 [10], Ieremiae 2 [8].

Dico secundo: Episcopi tenentur ita intelligere et possidere omnia⁹ dogmata fidei, ut convenienter¹⁰ possint et ea docere et explicare et rationem eorum reddere et aliquo modo contra haereticos defendere.

Ita docent communiter¹¹ theologi citati et ALEXANDER HALENSIS¹² 2 p. q. 129 membr. 8. SILVESTER^{ap} verbo fides numero 6.

Sumitur ex Paulo¹³ 1 ad Tim. 3 [2] et ad Tit. 1 [9]: oportet episcopum amplecti¹⁴ eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem ut possit exhortari in doctrina sana et eos, / qui contradicunt, arguere et ad Ephes. 4 [II] dicitur hoc esse munus episcopi et pastoris. Patet etiam hoc¹⁵, quia hoc etiam¹⁶ fuit munus Apostolorum. Matth. 5 [13-14]: vos estis sal terrae etc.¹⁷ et¹⁸ lux, ad Rom. 1 [14]: sapientibus et insipientibus debitor sum¹⁹, episcopi autem sunt successores Apostolorum.

G p. 209

K 44 et hoc) om K O 45 et - optime) om. O 46 et - c. 1) om. K 47 et) om. K O 48 quia) nam C 49 ideo) om O 50 propria) om. K O 51 in - sacra) om. K O 52 omnia)

om. K 53 convenienter) om. G 54 communiter) om. K 55 Halensis) de Hales K 56 Paulo) om. K 57 hoc) om. K O 58 etiam) om. K O 59 terrae etc.) om. K O 60 et) om. K G

an) CHRYSOSTOMUS: De sacerdotio (PG 48, 823-892)

an) SYMMACHUS: Rp. ad Laurentium Mediolanensem (Decretum Gratiani III c. 1 q. 1 u. 45; Isidorus Mercator: Decretalium collectio, PL 130, 1034 A).

ap) SILVESTER PRATERIAS: Summa summarum. Antwerpen 1579, tom. I, 395 A.

Unde formatur ratio, quia tenentur habere scientiam necessariam⁶¹ ad suum officium exercendum et illud est, quod diximus. Ergo.

Confirmatur primo, quia necessarium fuit esse in Ecclesia aliquos, qui ex officio et sub⁶² praeccepto tenerentur hoc scire, / quia alias non posset servari integritas⁶³ fidei, ergo maxime pertinet haec⁶⁴ obligatio ad columnas Ecclesiae, quae sunt episcopi, ut passim concilia loquuntur⁶⁵.

Confirmatur ultimo⁶⁶ ex variis⁶⁷ conciliis, quae praeterea⁶⁸ praecipunt eos, qui assumendi sunt ad episcopatum, esse examinandos, an⁶⁹ cognoscant⁷⁰ arcana fidei et Scripturam sacram et in consecratione sua interrogati⁷¹ iurant⁷² se scire utrumque testamentum, ut habetur in d. 36 decreti⁷³ praecipue cap. 2 et 3⁷⁴ d. 38 cap. Omnes praesentes⁷⁵ ex SEPTIMA SYMBO⁷⁶ sessione⁷⁷ ultima cap. 2 et cap. Ignorantia⁷⁸ ex Concilio TOLETANO QUARTO⁷⁹ cap. 24 et d. 23 cap. Qui episcopus⁸⁰ ex concilio CARTHAGINIENSI QUARTO⁸¹ cap. 1, item CONCILIUM⁸² TOLETANUM UNDECIMUM⁸³ in principio et ARELATENSE⁸⁴ sub Carolo cap. 3, TURONENSE TERTIUM⁸⁵ cap. 3 et 4, LATERANENSE⁸⁶ sub Leone X. sessio-

61 debitor scire) etc. G 62 necessarium) om G 63 sub) om. O 64 integritas) puritas O 65 haec) om K 66 loquuntur) add. Na den. 4 martyres .i. e. pro die 4 martyrum scilicet quatuor Coloniarum die 8 Novem-

bris 1583] O 67 ultimo) om. O 68 variis) om. K 69 praeterea) idea K 70 an) cum K 71 cognoscant) intelligant G 72 sua interrogati) om. KO 73 iurant) debent iurare G 74 decreti) om. G 75 sessione) actione K 76

aq) Decretum Gratiani: I d. 36 c. 2, 3 (ed. FRIEDBERG, I 134-135).

ar) Decretum Gratiani I d. 38 c. 6 (ed. FRIEDBERG, I 142).

as) SEPTIMA SYMBO (Niceaenae II, a. 703): Actio 3 can. 2 (MANSI 13, 419).

at) Decretum Gratiani: I d. 38 c. 1 (ed. FRIEDBERG, I 141).

au) TOLETANUM QUARTUM (a. 633): cap. 24 (c. 25; MANSI 10, 828).

av) Decretum Gratiani: I d. 23 c. 2 (ed. FRIEDBERG, I 78).

aw) CARTHAGINIENSE QUARTUM (a. 398): cap. 1 (MANSI 3, 340).

ax) TOLETANUM UNDECIMUM (a. 675): in principio (MANSI 11, 131).

ay) ARELATENSE (a. 813): cap. 3 (MANSI 14, 56).

az) TURONENSE TERTIUM (a. 813): cap. 3; 4 (MANSI 14, 77).

ba) LATERANENSE (V, a. 1512): cfr. supra ubi.

ne 9, TRIDENTINUM ^{bb} sessione 7 cap. 1 de reformatione, ubi etiam ^c affert ^d constitutionem Concilii LATRANENSIS ^{be} sub Alexandro III., quae ^e habetur in cap. *Com in cunctis* De electione ^{fa} et sess. 22 cap. 2 ^{ba} scientia, inquit. huiusmodi possent, ut muneris sui necessitati ^g satisfacere possit.

Sed ^h contra: Nam potest episcopus haec munera per alios exercere, non enim tenetur per se disputare vel docere, ergo poterit ignorantiam suam aliorum doctrina supplere

Confirmatur: Quia ablata haereticorum necessitate ⁱ ad docendum ^j populum christianum ^k pauca sufficiunt, quod vero sint haeretici ^l, est per accidens et in multis regionibus ^m non sunt haeretici ⁿ, ergo saltem ^o ibi non erit haec obligatio atque adeo ^p neque in omnibus locis, personis et temporibus / erit aequalis, sed tantum ^q pro conditione temporum.

Respondeo: quamvis non semper teneantur episcopi haec per se facere, tamen tenentur posse aliquomodo facere nec vero dicimus ^r debere esse omnino sufficientes ^s in litteris ^t per se solos, sed debere saltem mediocriter esse eruditos ^u in doctrina fidei et morum, ita ut ^v aliquomodo per se possint et verum a falso discernere et illud improbare et hoc confirmare. In rebus autem subtilioribus possunt ^w aliorum consilio uti et haec est minima et per se ^x omnium obligatio, interdum ^y vero augeri poterit pro rerum varietate.

Concilium) a: K O 77 etiam) om. K D TR affert) referi K 79 quae) et K 80 muneris - necessitati muneris sui K 81 sed aut. O 82 necessitati) perversitate K 83 docendum) inculpandum K 84 christianum) om. K 85 quod - haeretici) illa aulem perversitas K 86 regionibus)

locis K 87 haeretici) om. G 88 saltem) om. O 89 atque adeo) om. K 90 tantum) om. K 91 dicimus) diximus G 92 esse - sufficientes) insignes O 93 in litteris) om. G 94 eruditos) versatos O 95 mediocriter - ut) om. G 96 possunt) poterunt G 97 et - se) om. K 98 interdum) ali-

bb) TRIDENTINUM: Sess. 7 De ref. c. 1 (ed. Soc. Coeuvres, 7, 397).

bc) LATRANENSIS (III. a. 1179): cap. 3 (Mansi 23, 227).

bd) Decretales Gregorii IX. lib. 9 tit. 6 c. 7 (ed. FRANCKMÜLLER, II 51).

be) TRIDENTINUM: Sess. 22 c. 2 de reform. (Mansi 33, 134).

Confirmo⁹ haec¹: nam sicut tenentur per se residere et gubernare² nec satisfaciunt, si faciunt³ per alios, ita oportet, ut per se habeant aliquam sufficientiam⁴.

Dico tertio⁵: Parochi et omnes⁶ alii, qui funguntur munere inferiorum pastorum, solum tenentur ita scire christianam doctrinam, ut / possint populum docere ea, quae et facere et credere tenentur et ea, quae ad sacramenta rite ministranda necessaria sunt.

Ita divus THOMAS⁷ in 3. p. q. 36 art. 1 et doctores in 3 d. 25 et summistae in verbo *parochus* et verbi *confessor* et multa habentur⁸ de hac re⁹ d. 3, 23, 38¹⁰ et Extra De aetate et qualitate ordinandorum¹¹ quocirca sufficienter scire casus conscientiae, ita ut possint confessiones audire et lepram discernere, ut dicitur¹² in cap. *Omnia utriusque sexus*¹³ et in capitula etiam *Quae ipsi* d. 38¹⁴ numerantur multa alia, non tamen omnia sunt necessaria, sed quaedam ad melius esse.

Sed advertendum est¹⁵ circa dicta¹⁶ hanc obligationem pastorum non oriri proprie ex praecepto fidei, sed ex illo praecepto iustitiae vel alio¹⁷, quo obligantur et tenentur¹⁸ ad bene fungendum¹⁹ suo munere, quocirca si in hoc²⁰ peccent, non peccant contra fidem, sed contra fidelitatem vel²¹ iustitiam, ex quo²² solet inferri teneri eos ad restitutionem, si cum²³ indigni sint et insufficientes, percipiant fructus ex

quando K 99 confirmo: confirmator K O 1 haec) om. K O 2 et gubernare) om. O 3 at /sclunt) om. K 4 sufficientiam) sapientiam K 5 tertio) secundo O G 6 omnes) om. C 7 It - Thomae ex divo Thoma K 8 habentur) dicuntur K 9 de - ce) om.

O 10 et dicitur) om. O 11 sed. est) adverte K 12 circa dicta) om. O 12 vel alios) om. K O 13 et tenentur) om. K O 14 ad - fungendum) bene fungendi G 15 in haec) om. K O 16 fidelitatem vel) om. O 17 ex quo) unde K 18 cum) om. O 19 haec)

9) Decretum Gratiani I d. 3. 25. 38 (ed. FRIEDBERG, I 4-5: 78-80: 140-14).

10) Decretales Gregorii IX, lib. 1 c. 14 (ed. FRIEDBERG, II 125-31).

11) Decretales Gregorii IX, lib. 5 tit. 38 c. 12 (ed. FRIEDBERG, II 837).

12) Decretum Gratiani: I d. 38 c. 5 (ed. FRIEDBERG, I 141-42).

beneficis curam animarum habentibus, quia fructus dantur propter haec^o officia, ex cap. Si qui^o sacerdotes^o et cap. / K t. 5, Eos / qui d. 81° et cap. Generaliter 17 // q. 1° sed hoc // G p. 301 melius^o examinabitur^o in materia^o de ordina seu^o status, non est enim^o simpliciter intelligendum, sed cum addito, scilicet^o nisi ipsi^o per alios^o ita^o provideant suis ovibus, ut in re nihil damni patiantur, nam in eo casu quamvis aliquis peccet retinendo beneficium, cuius indignus est^o et teneatur vel^o illud relinquere^o vel quae necessaria sunt discere, tamen si quae dixi, facient^o, non tenebuntur restituere, quia in re non faciunt inaequalitatem proximis^o.

om. K G 20 qui) quis O 21 melius)
om. O G 22 examinabitur) tractabitur
K 23 materia) disputatione K
24 seu) vel O; et G 25 non - enim)
quia id non est K 26 sed - scilicet)
limitandum G 27 ipsi) om. K 28

per alios om. O G 29 ita) om. K
30 cuius - est) enim indignus est K
31 vel) om. K G 32 relinquere) re-
nuntiare G 33 facient) faciunt G:
faciat [?] O 34 proxima) om. K

bk) Decretum Gratiani I d. 81 c. 17 (ed. FRIEDBERG, I 385).

bl) Decretum Gratiani I d. 81 c. 18 (ed. FRIEDBERG, I 285).

bb) Decretum Gratiani II causa 16 q. 1 c. 40 (ed. FRIEDBERG, II 772).

**Disputatio secunda: De peccatis, quae fideles committunt
contra praeceptum fidei.**

DIIVS THOMAS non fecit de hac re peculiarem disputationem, tamen quia¹ contingit duobus modis peccari² contra praeceptum fidei contra praeceptum fidei scilicet³ vel eo peccato, quod simul esse potest cum fide, vel eo, quod omnino excludit fidem, oportet⁴ hic⁵ exponere primum modum, qui facilius est, ut simus expeditiores ad dicendum de secundo, qui est difficilius⁶.

Quaestio prima: An peccent⁷ semper⁸ fidelis ignorando⁹ res fidei vel¹⁰ interdum excusari possint.

Supponenda primo sunt omnia ea¹¹, quae in 1. 2. q. 6 de ignorantia vincibili et invincibili diximus.

Dico primo: Ignorantia rerum fidei, quae cadunt in praeceptum, per se et ex genere suo est peccatum mortale etiam in fidelibus.

Conclusio est certa¹² de fide, quia praeceptum fidei, cum sit gravissimum, ex genere suo obligat ad mortale.

Unde 1 ad Cor. 14 [38] dicitur: qui ignorat, ignorabitur. Dico autem¹³ ex genere, quia ex levitate materiae potest esse veniale, ut de quibusdam particulis¹⁴ symboli dicebamus. Oportet praeterea¹⁵ hanc ignorantiam esse voluntariam directe vel indirecte / nam sine voluntate¹⁶ non est peccatum, ut patet¹⁷ ex¹⁸ 1. 2.

Sed contra: ergo in homine fidei potest esse aliqua culpa infidelitatis, omnis enim culpa contra praeceptum

1 quae - committunt) fidellum O G
2 tamen quia) om. K 3 contingit)
add. autem: K 3 peccari) peccare
O G 4 scilicet) om. O G 5 oportet)
add. igitur K 6 hic) om. K 7 qui -
difficilior) om. K O 8 peccent) pec-
cant O 9 semper) om. K 10 igno-

rando) ignorantem O 11 vel) an vero
K 12 ea) om. K 13 certa) om. O
14 autem) vero O; om. G 15 parti-
culis) add. def. Rdei G 16 praeter-
ea) etiam K 17 voluntate) volunta-
rio K 18 patet) constat G; dixi O
19 ex) in. O 20 om.) quia K 21

fidei videtur esse infidelitas, nam² est contra idem praeceptum et contra eandem honestatem virtutis cum aliis peccatis infidelitatis.

Respondeo: In praecepto fidei sunt duo consideranda: primo et praecipue obligatur homo ad firmiter credendum. Secundum est secundaria obligatio ad sciendum materiam, in quam cadit ille actus. Transgressio ergo huius praecepti secundum has diversas rationes sine dubio est diversae deformitatis moralis ea prior transgressio³ pertinet ad infidelitatem, posterior non est infidelitas, sed vocatur ignorantia.

Sed⁴ quaeret aliquis⁵: Quot committit peccata, qui ignorat multas res, quas⁶ scire tenetur?

Respondeo: Unum solum, quod tamen gravius est, si per se loquimur⁷, quo plura ignorantur, quia praeceptum est unicum et cadit in totam illam materiam per modum unius, sicut praeceptum recitandi septem horas canonicas⁸ et licet forte concurrant duo praecepta, alterum dividuum et⁹ alterum ecclesiasticum, tamen quia unum est determinatio alterius et in actu praecepto est unica honestas, ideo unum tantum est¹⁰ peccatum¹¹.

O f. 330 v / Sed¹² tertio¹³ quaeret¹⁴ aliquis¹⁵, quando et quoties peccet is, qui habet hanc ignorantiam?

Ratio dubii est, quia hoc praeceptum sciendi, licet sit affirmativum, tamen incipit obligare non longe post usum rationis; ergo¹⁶ quamdiu aliquis postea est in perpetua et continua mora, videtur etiam perpetuo peccare.

Respondeo perpetuo quidem peccare¹⁷, sed non continuo peccare, quia illud dicit statum et¹⁸ habitum¹⁹, hoc vero

transgressio) add. eorum primam obligationem G 22 sed) om. K O 23 quaeret aliquis) dices K; aliquis) quis O 24 multas - quas) multa quae K 25 si - loquimur) om. K G 26 canonicas) om. K O 27 et) om

K G 28 tantum est) om. O 29 utrum - peccatum) etc. K 30 sed) om. K O 31 tertio) primo K; om. O 32 quaeret) petes K; quaeres O 33 aliquis) om. K O 34 ergo) unde K 35 quidem peccare) esse in peccato K

significat³⁸ actuale peccatum, quod non fit sine actuali aliqua voluntate formali vel virtuali et³⁹ ideo⁴⁰ dicendum est hominem primo⁴¹, cum primum advertit suam⁴² obligationem et negligit, aliis vero temporibus iterum toties peccat, quoties similiter advertit vel quoties occurrit casus, in quo deberet et posset⁴³ et ex negligentia omittit, quando vero de ea re⁴⁴ nihil cogitat / nec concurrat⁴⁵ peculiaris casus obligationis⁴⁶, non peccat, et⁴⁷ ita est intelligendus divus THOMAS in 1.11. q. 76⁴⁸ art. 2 ad 3 et q. 3. De malo art. 7 ad 12⁴⁹ et in 2 d. 22 q. 2 art. 1 ad 4, ubi tamen DURANDUS⁵⁰ sine causa divum Thomam⁵¹ reprehendit q. 3.

c. p. 303

Dico secundo: Haec ignorantia saepe excusari potest a peccato⁵² mortali ex defectu voluntarii: nam cum res fidei non sint per se notae et necessaria sit doctrina ad illas⁵³ cognoscendas⁵⁴, fieri intentum⁵⁵ potest, ut aliquis praeter suam voluntatem⁵⁶ illa caret et possunt designari⁵⁷ varii modi:

Primus est, si aliquis nunquam audivit nec omnino cogitavit se teneri ad sciendum hoc vel illud. Nam ut aliquis ignoret culpabiliter, non satis est eum scire multa alia, sed oportet etiam, ut sciat vel scire facile possit⁵⁸ se teneri ad aliquid aliud sciendum.

K f. 5 r

Secundo, si cognita obli/gatione fecit moralem aliquam diligentiam et non potuit discere. Quanta autem debeat esse⁵⁹ haec diligentia, non potest a nobis praecise dici, sed satis est dicere⁶⁰ non oportere esse summam atque athen⁶¹ nec teneri se disponere⁶² ad gratiam, ut habe-

38 statum et) om. O 37 et habitum) om. K 38 significat) dicit G: om. O 39 et) om. K O 40 ideo) id K 41 hominem primo) om. K 42 suam) om. O 43 et posset) om. G 44 de ea re) om. K G 45 nec concurrat) om. O 46 peculiaris - obligationis) obligatio K: om. O 47 et) om. K O 48 q.76: q.68 O 49 ad [2] om. K 50

divum Thomam) eum K: in illum O 51 peccato) om. K O 52 illas) eas G 53 cognoscendas) sciendas K O 54 interdum) saepe G 55 praeter - voluntatem) sine sua voluntate G 56 designari) excogitari K 57 vel - possit) om. K O 58 debeat esse) est O 59 dicere) om. K 60 atque athen) om. K O 61 disponere) praeparare G

bn) DURANDUS a Sancto Porciano: In IV sententiarum libros quaestionum plurimorum resolutiones. Paris 1508 f. 108 v.

tur⁶² in I. II. et supra diximus⁶³ et infra dicemus⁶⁴. Oportet ergo, ut sit moraliter sufficiens, qualis adhiberi solet in gravibus negotiis.

43 r 331 r Tertio, si semel et iterum audivit et didicit, sed vel non potuit illa⁶⁵ satis percipere vel⁶⁶ / resumere, quod saepe accidit, quamvis in hoc casu debeat⁶⁷ quis frequenter eiusmodi res audire, si potest, ratio vero⁶⁸ est, quia in huiusmodi eventibus⁶⁹ scientia rerum fidei censetur moraliter impossibilis tali homini.

Sed⁷⁰ advertendum⁷¹ primo haec intelligi de hac obligatione, prout nascitur ex supernaturali praecepto fidei. Habent enim fideles naturale praeceptum cognoscendi Deum et ea⁷², quae ad mores honestos pertinent et in hoc facilius delinquent. An vero interdum excusari possint, dicemus agentes de infidelibus, quia hoc praeceptum est commune et⁷³ illis.

62 p. 303 Secundo erat dicendum⁷⁴ hanc ignorantiam invincibilem facilius cadere in quibusdam rebus⁷⁵ quam in aliis⁷⁶; / nam in his⁷⁷, quas Ecclesia solemniter celebrat, vix cadere⁷⁸ potest et⁷⁹ quaedam etiam sunt aliis clariora et⁸⁰ quaedam etiam⁸¹ magis necessaria quam alia⁸², ita⁸³ ex divo THOMA I Cor. II lectione quarta.

Questio secunda⁸⁴: Utrum error vel dubitatio circa res fidei in credentibus semper sit peccatum vel possit excusari⁸⁵

Suppono huiusmodi errorem vel dubium⁸⁶ per se et genere sui peccatum, quia directe per se⁸⁷ repugnat⁸⁸ cum

62) habetur) om. O 63 diximus) dixi O; om. K 64 et - dicemus) om. K O 65 illa) om. K 66 vel) aut K 67 quamvis - debeat) in quibus casibus debeat K 68) vero) om. K O 69 eventibus) casibus K 70 sed) om. K 71 advertendum) adverte K; nota O 72 cognoscendi - ea) om. G 73 et) om. K G 74 erat dicendum) om. K;

nota O 75 quibusdam rebus) quaedam res K 76 aliis) alias K 77 his) cas G 78 cadere) incidere O 79 et) om. K; nam O 80 et) om. K O 81 etiam) om. K 82 quam alia) om. K O 83 ita) om. K 84 questio secunda) quaeritur secunda K 85 vel - excusari) om. K G 86 vel dubium) om. O 87 per se) om. K G 88 re-

præcepto negativo fidei et si ex scientia et obstinatione animi procedat, excludit fidem et iam est peccatum infidelitatis, de quo infra dicemus⁶⁰; si vero ex ignorantia culpabili⁶¹, etiam est peccatum, sed quale sit, explicabitur melius, cum dicemus de hæresi. Quod ergo quaeritur, est, an possit interdum huiusmodi actus excusari a culpa in homine fideli.

Pro quo suppono secundo dupliciter posse aliquem errare in re ad fidem pertinente⁶²: Quia nunquam audivit talem rem esse de fide vel certe⁶³ non satis et⁶⁴ sufficienter illi proposita est. Secundo errare potest circa rem, quæ aliquando fuit sufficienter illi⁶⁵ proposita.

Iam⁶⁶ dico primo: Circa res non sufficienter auditas vel certe prorsus⁶⁷ oblivioni traditas potest interdum errare fidelis ex ignorantia invincibili atque adeo sine culpa.

Est divi THOMÆ hic⁶⁸ q. 2 art. 8 ad 1 et CAJETANI ibi
 O t. 331 v et⁶⁹ SILVESTRI⁷⁰ b: verbo fidei numero 8, qui / refert alios
 canonistas⁷¹.

Et⁷² ratio est clara⁷³: nam aliqua⁷⁴ huiusmodi possunt a fidei ignorantia invincibiliter; circa ea autem, quæ sic ignorantur, facile sine culpa erratur, imo interdum esset imprudentia non ita credere, quia res falsæ⁷⁵; quando contrarie ignorantur, possunt tam apparenter proponi, ut credi debeant saltem fide humana⁷⁶ et probabiliter⁷⁷.

Secundo: quia si rusticus⁷⁸ audiat doctrinam fidei et ta-
 C p. 305 men sine culpa non satis⁷⁹ penetret / et concipiat, potest in-

pugnat) pugnat K 80 dicemus) om.
 K O 80 culpabili) vincibili O 81 re-
 pertinente) de fide K; rebus fidel O
 92 certe) om. K G 93 satis et) om.
 K 94 illi) om. K G 95 iam) om.
 K O 96 prorsus) om. K 97 hic) om.

O 88 q.2- et) om. K O 89 canonis-
 tas) om. O 1 et) om. K 2 clara)
 om. K 3 aliqua) om. O 4 falsæ)
 quæ ignorantur O 5 fide humana)
 om. K 6 et probabiliter) om. O 7
 rusticus) indoctus G 8 satis) bene O

terdum concipere errorem loco veritatis et illum credere et sic certe non peccabit. Idem est, si a viris doctis affirmetur aliquid circa subtilitates fidei¹⁰ et illis praebent assensum saltem humanum¹¹.

Contrarium videtur sentire divus THOMAS in 1 Cor. 2 et in Quodlibeto 10¹² et ALTISSODORENSIS¹³ lib. 3 Summae tract. 3 cap. 2 et SILVESTER refert quosdam canonistas.

Fundamentum¹⁴ eorum¹⁵ esse potuit¹⁶, quia in his rebus gravioribus¹⁷ nullus debet iudicare¹⁸ sine sufficientissimo fundamento, ne se exponat periculo errandi et primo debet facere, quod in se¹⁹ est, et si hoc²⁰ faciet²¹, Deus non permittit illum errare. Sed divus THOMAS solum loquitur de articulis fidei et intelligendus est, prout²² regulariter et²³ moraliter accidit²⁴, nam in casu aliquo non esset inconveniens²⁵, in aliis vero²⁶ rebus res²⁷ non est probabilis, ut rationes²⁸ factae probant nec in iis semper²⁹ expectanda³⁰ est summa propositio aut Dei revelatio ad assentiendum. Unde videmus multos sanctos habuisse multos tales³¹ errores in rebus fidel³² et aliqui usque ad mortem³³, ut Cyprianus, Damascenus³⁴ et alii³⁵, quia in rebus, quae non sunt simpliciter necessariae, sicut potest esse ignorantia invincibilis, ita³⁶ etiam³⁷ interdum³⁸ error inculpabilis³⁹.

Dico⁴⁰ secundo: Nullus potest sine culpa errare vel deliberate dubitare⁴¹ de re fidel⁴² semel sufficienter propo-

9 certe) om. K O 10 subtilitates fidei) subtilitas fidei mysterium K 11 saltem humanum) om. K O 12 et in - 10) om. K 13 fundamentum) ratio O 14 eorum) om. O 15 esse potuit) est K O 16 rebus gravioribus) om. K 17 iudicare) dubitare K 18 se) ipse K 19 hoc) om. O 20 faciet) faciat (+ 21 prout) om. O G 22 regulariter et) om. K O 23 accidit) om.

O G 24 nam - inconveniens) om. K O 25 vere) om. G 26 res) ea opinio K 27 multas tales) om. K G 28 in - fidel) om. O 29 et aliqui - mortem) om. K O 30 Cyprianus, Damascenus) Cyprianus, Damascenus K: Damascenus) om. O 31 et alii) etc. K O 32 ita) corr. ex sicut O 33 etiam) om. G 34 interdum) om. K G 35 error inculpabilis) sine culpa G

10) GUILIEMUS Altissodorensis: Summa aurea in IV libros sententiarum. Paris 1501. f. 135 r.

sita, ita ut ex praecepto fidei vere fuerit obligatus ad credendum.

Conclusio videtur mihi⁴¹ certa ex ad Gal. 1 [8]: Si nos vel angelus de caelo etc., ubi post semel conceptam et sufficienter auditam fidem vult nulla ratione⁴² ab ea esse discedendum.

Secundo: Assensus fidei post sufficientem propositionem non est ex humano, sed ex divino testimonio, 1 Ioan. 5 [10]: qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se⁴³, sed testimonium Dei mutari non potest. Nam si ego⁴⁴ firmiter credo⁴⁵ aliquid esse dictum a Deo, iam⁴⁶ non possum in⁴⁷ illa⁴⁸ re⁴⁹ dubitare sine iniuria ipsius Dei.

O E. 391a r /Dices: Possum dubitare, an vere⁵⁰ illud fuerit / tes-
G p. 308 timonium Dei.

Sed⁵¹ contra: Nam hoc ipsum eadem firmitate et⁵² ex⁵³ eodem testimonio credere tenebar⁵⁴, ergo etc.⁵⁵.

K f. 8 r Tertio: / Si id posset⁵⁶ accidere, maxime mutatis testi-
monijs humanis et propositione fidei, sed hoc non, alias certitudo fidei, prout in nobis est, penderet semper⁵⁷ ex hu-
manis testimoniis et consequenter esset mutabilis sicut ipsa humana testimonia et⁵⁸ non esset in ea⁵⁹ certitudo. Nec refert, si dicatur pendere ut a proponente non ut a ratione formali, nam quomocumque perdeat, idem inconueniens⁶⁰ in re⁶¹ sequitur.

Quod⁶² probatur et⁶³ explicatur quarto: Nam si mihi credenti accidere posset⁶⁴ casus, in quo ita proponerentur

39 dico) dicendum O 40 deliberate dubitare) dubitare de libertate G 41 mihi) om. K O 42 nulla ratione) nullo modo K 43 habet - se) etc. K O 44 ego) om. K 45 egocredo) quia credit firmiter G 46 iam) om. O G 47 in) de O 48 illa) tali K; illo G 49 re) om. G 50 vere) om. K 51

sed) om. O 52 et) om. K G 53 ex) om. O 54 tenebat) tenebaris K 55 ergo etc) om. O 56 posset) possit O 57 semper) om. K O 58 et) add. con- tr[arium] G 59 in ea) om. G 60 inconueniens) om. K, incontentens O 61 in re) om. O G 62 quod) om. K G 63 probatur et) om. G 64 accidere

contrarii errores, ut possem vel dissentire vel sine culpa dubitare de fide prius habita⁶, tunc⁶ sine culpa possem habere hunc actum, verbi gratia⁶ si accederet, ut viri aequae⁶ docti contrarium docerent, ego quoque crederem contrarium, quod aperte est contra Paulum et praeterea sequitur nunc⁶ me posse dubitare sine culpa, quia haec fides sit infallibilis, quia nunc iudico contrarias res posse mihi ita proponi, ut et videantur et prudentes existimerentur veriores. Consequentiae autem⁶ omnes⁶ sunt⁶ absurdissimae⁶, ergo etc.⁶.”

Sed⁶ contra: Nam si postquam decem vel viginti homines catholici praedicarunt sufficienter veram fidem infidelibus et ipsi eam receperunt, accedant centum vel mille haeretici et doceant contrarium cum tanta vel maiori efficacia dicendi⁶ et in exterioribus cum tanta effragia et⁶ ostensione⁶ veritatis praecipue respectu simplicium, qui non possunt subtiles rationes⁶ ponderare, tum⁶ illi⁶ sine culpa possent prius⁶ fidem mutare et his⁶ ultimis⁶ praedicatoribus⁶ credere, quia illud videtur magis conforme⁶ rationi et⁶ prudentiae et⁶ supponimus non esse miracula⁶.”

G. p. 207

Confirmatur: Nam si omnes illi simul / accessissent ad praedicandum, vel illa gens neutris teneretur credere, vel posset certe, quod probabilis videretur, eligere. Similiter ponamus⁶ prius praedicasse falsos praedicatorum et postea accedere catholicos; posset illa gens mutare priorem errorem⁶, ergo simili ratione etc.⁶.”

posset) accederet O 85 habita) proposita O 86 verbi gratia) om. O G 87 aequae) om. O 88 tunc) om. K O 89 autem) om. K G 70 omnes) omnia G; om. O 71 sunt) est O 72 absurdissimae) absurda O: absurdissima G 73 ergo etc.) om. O 74 sed) om. O 75 dicendi) docendi O 76 effragia et) om. K G 77 ostensione) demonstratione G 78 subtiles ratio-

nes) scripturam O 79 tum) om. K 80 illi) om. O 81 prius) priorem G 82 his) om. K O 83 ultimis) posterioribus K 84 praedicatoribus) om. O 85 magis conforme) conformis K O 86 rationi: et) om. K O 87 prudentiae et) om. G 88 et supponimus) miracula) om. K O 89 similiter ponamus) demum K 90 errorem) fidem K, om. G 91 ergo - etc.) e contra O

Respondeo neminem credere fide divina et omnino certa neque ad id reipsa⁸ obligari nisi vel tali supernaturali modo proponatur exteri⁹ vel simul¹⁰ internus, quo nunquam proponeretur falsitas ab haereticis nec proposita est¹¹ unquam¹², vel certe sit omnino humano modo evidens eos, qui proponunt¹³, praedicare eam fidem, quam Ecclesia catholica Romana¹⁴ tenet, quod potest fieri evidentissime¹⁵. / Quapropter si res ita proposita est, non admittit eam posse esse falsam nec contrariam posse acque¹⁶ appropositer proponi; hoc enim maxime pertinet ad Dei providentiam et hac ratione nunquam¹⁷ licet discedere ulla ratione¹⁸ a fide, quae semel¹⁹ revera²⁰ est sufficienter proposita. Interdum tamen accidere potest, ut ex humano errore²¹ putetur²² sufficiens propositio, quae revera non est vel ut propositio sit sufficiens ad quandam fidem humanam et probabilem, non vero²³ ad fidem²⁴ omnino divinitam et in his casibus posset fortasse contingere²⁵ mutatio. Videantur²⁶ dicta supra disputatione²⁷ de resolutione fidei²⁸.

82 reipsa) om. K 93 simul) om. K O
94 nec est) om. O; esset) est K 95
unquam) om. K O 96 proponunt)
praedicant K 97 Romana) om. K
98 evidentissime) evidentissimum K
99 acque) om. O 1 numquam) nullo
modo K 2 ulla ratione) om. K O 3

semel) om. G 4 revera) om. K. O 5
ex - errore) om. K 6 putetur existi-
matur O 7 vero) om. O G 8 fidem)
om. K O 9 contingere) accidere K
10 videantur vide K O 11 disputa-
tione) om. K O 12 de - fidei) etc.
O G

D E 102 P / *Disputatio tertia: De infidelitate in genere¹ circa
questionem decimam divi Tho-
mae²*

Prooemium³.

Præter divum THOMAM disputant de hac materia⁴ doc-
tores in 2 d. 30 et in 3 d. 24 et 25 et 31 et in 4 d. 13⁵; plura
apud canonistas⁶ 29 q. 1. De hæresi⁷ ^{aa} et Extra De hæ-
reticis ^{ba} et in Sexto decretalium⁸ ^{ba}.

Supponendum autem est hanc infidelitatem, de qua
agimus, non esse illam⁹, quæ opponitur¹⁰ virtuti morali,
quæ dicitur¹¹ fidelitas, sed quæ fidei infusæ est contra-
ria /, quam divus THOMAS art. I duplicem distinguit negati-
vam et privativam¹². Negativam non dicimus a quacum-
que negatione fidei¹³, alias esset etiam in beatis, sed signi-
ficat eam carentiam fidei in homine viatore, quæ moraliter
expelli¹⁴ non potuit, quæ moraliter non censetur privatio
propter illam impotentiam moralem. Unde infidelitas¹⁵ pri-
vativa seu contraria est, quæ includit culpabilem carentiam
fidei, sive illud sit per ignorantiam privationis vel
pravæ dispositionis per errorem¹⁶; nam hi duo modi, quod
ad mores attinet¹⁷, partim differunt neque fortasse unquam
separantur, unde neque diversos status infidelium consti-
tuunt et¹⁸ ideo de utroque modo simul¹⁹ cum divo THOMA
agemus.

1 in genere) in commune O 2
in genere - Thomæ) om. K 3 proe-
mium) om. K O G 4 præter - ma-
teria) de hac materia divus Thomas
hic q. 10 et K. de hac materia agunt
O 5 d. 13) d. 33 D 6 plura - cano-
nistas) canonistæ O 7 de hæresi) om.
K D G 8 decretalium) om. K O D

9 illam) om. K, hæc D 10 quæ
opponitur) oppositam K 11 quæ di-
citur) dictæ G 12 privativam) con-
trariam G 13 fidel) om. K D 14 ex-
pelli) vinci G 15 infidelitas) om. K O
16 per errorem) om. K O G 17 atti-
net) pertinet D G 18 et) om. K D
19 simul) om. O G 20 questio pri-

ba) Decretum Gratiani II causa 24 q. 1 (ed. FRIEDBERG, I 865-84)

br) Decretales Gregorii IX.: hb. 5 tit. 7 (ed. FRIEDBERG, I 778-80).

bc) Liber Sextus: hb. 5 tit. 2 (ed. FRIEDBERG, II 1289-90).

O f. 332 r
D f. 163 v

/Quaestio prima: 2^a An ignorantia vel error rerum fidel in his, qui fide carent, sit peccatum infidelitatis

Divus THOMAS agit de hac re²¹ art. 1. 2 et 3 breviter²².

K f. 6 v

/Dico primo: 24 hanc ignorantiam vel errorem, si voluntaria²⁵ sint²⁶, esse peccatum mortale infidelitatis

Conclusio est certa²⁷ de fide²⁸, Marci ultimo [10,14]: qui non crediderit, condemnabitur²⁹, Matthaei 10 [14], quicumque non receperint³⁰ vos, tollerabilius erit terrae sodomorum in die iudicii³¹.

Ratio est clara, quia est transgressio gravissimi precepti et maxime ad salutem necessari. Dixi autem oportere esse voluntariam, quia hoc est de ratione peccati, non requiritur tamen esse directam consensum³², sed sufficit indirectum, in quo differt infidelitas a fide, quae nunquam concipitur sine directo consensu et ratio est, quia credere est perfectus³³ actus positivus, esse autem infidelem contrahere potest absque actu positivo et directa voluntate, quia, maxime in privatione consistit, quod verum quidem³⁴ est, quando tota fides ignoratur vel abiicitur, secus veru, si error esset tantum circa unam vel alteram rem fidei et ex sola ignorantia vinehili atque adeo ex voluntario indutecti, nam³⁵ hoc fortasse non sufficit simpliciter³⁶ ad infidelitatem, ut infra dicemus³⁷.

G p. 309

D f. 164 r

/Et hinc abiter solvitur, quod divus THOMAS quaerit in art. 2: An / infidelitas sit in intellectu? Dicendum³⁸ est enim ipsam privationem fidei vel errorem esse in intellectu sine dubio³⁹, quia contraria sunt circa idem, propriate

ma) quaeritur primo K 21 de hac re) om. K O 22 divus - et 3) om. O; breviter) om. K O G 23 dico primo) om. O 24 voluntaria) voluntarius K 25 sint) alt K D 26 certa) om. K O 27 de fidel not. G 27^a condemnabitur) etc. O G 28 receperunt) rec-

piunt K; recipit O 29 tollerabilius-iudic.) om. O 30 consensus) om. K D O 31 perfectus) directus K 32 quidem) om. K O G 33 nam) quia K; cum O 34 simpliciter) om. K D 35 ut - dicemus) om. O 36 dicendum dicitur K 37 sine dubio) om. K O G

tamen culpam infidelitatis formaliter³⁸ esse in voluntate, quod malitiam moralem³⁹, denominari vero inde peccatum⁴⁰, errorem vel defectum, qui est in intellectu⁴¹.

Dico secundo: Hoc peccatum ex genere suo est maximum omnium peccatorum excepto solo⁴² odio Dei.

Est divi THOMAE conclusio⁴³ art. 3 et communis et probatur⁴⁴ primo⁴⁵: Malitia enim peccati consistit in privatione debite honestatis, sed peccatum hoc privat maxima quandam⁴⁶ honestatem, scilicet fidei, quae perfectione superat reliquas⁴⁷ virtutes excepta caritate. Unde divus THOMAS infra⁴⁸ q. 20 art. 3 et 34 art. 2 ad 2 dicit desperationem⁴⁹ esse minus peccatum infidelitate⁵⁰, quia spes revera⁵¹ est virtus minus perfecta quam sit⁵² fides⁵³, ut suo loco dicitur⁵⁴.

Confirmatur⁵⁵ tandem⁵⁶, quia⁵⁷ essentialis gravitas peccati⁵⁸ sumitur ex obiecto, obiectum autem, quod per infidelitatem primario⁵⁹ offenditur, est Deus, quo infidelis credere vult et cui facit iniuriam⁶⁰ et huc fortasse tendit ratio divi THOMAE in articulo, quae obscura⁶¹ est: colligit etiam gravitatem huius delicti ex eo, quod privat hominem omni vera cognitione Dei, quod videtur⁶² / non ita esse, nam infidelis potest retinere aliquam⁶³ veram⁶⁴ Dei cognitionem per naturae lumen. Unde CATBERTUS exponit / infidelitatem tollere veram⁶⁵ Dei cognitionem per se ipsam, quod est dicere⁶⁶ per falsam cognitionem nihil verum de Deo posse cognoscere⁶⁷, quod non solum verum est, sed⁶⁸ ita clarum⁶⁹,

38 formaliter) proprie O 39 quadammodo) om. O 40 peccatum) om. K 41 qui - intellectus) intellectus K O G 42 solo) om. K D G 43 est-conclusio) ita divus THOMAS K D O 44 et probatur) om. K 45 primo) om. K O G 46 quaedam) om. K G 47 reliquas) ceteras G 48 infra) om. K O G 49 desperationem) de desperatione G 50 infidelitate) quam sit infidelitas K 51 revera) om. K D 52 sit) om. D G 53 quae - fides) caritate

tate O 54 ut - dicitur) om. K O 55 confirmatur) om. K 56 tandem) om. G D 57 quia) om. K 58 peccati) om. O 59 primario) om. K O 60 cui - iniuriam) om. K O 61 obscura) obscurior G 62 videtur) apparet K O 63 aliquam) om. K 64 veram) om. O 65 veram) om. O 66 quod - dicere) scilicet K 67 posse cognoscere) cognoscendo K; cognoscere D; cognosci G 68 non solum - sed) om. O 69 sed ita clarum) om. K; add. est O

ut videatur⁷⁰ etiam⁷¹ negativum⁷² atque adeo impertinens ad declarandam gravitatem huius peccati.

Videtur ergo dicendum⁷³, ut superius etiam diximus⁷⁴, eum qui vult carere cognitione fidei⁷⁵, virtute velle⁷⁶ sibi fingere quendam Deum, qui non est in rerum natura. Nam licet unum vel aliud iudicium verum de Deo habeat, tamen considerando omnia, quae⁷⁷ de Deo existimat, nullus est talis Deus in rerum natura⁷⁸ et ideo virtute censetur⁷⁹ velle carere absolute et⁸⁰ simpliciter⁸¹ cognitione veritatis et⁸² veri Dei. Quae ratio sic exposita procedit de infidelitate per errorem et ignorantiam⁸³ pravae dispositionis⁸⁴. Quare⁸⁵ dubitari etiam⁸⁶ vult⁸⁷ posset, an conclusio habeat locum in ignorantia pure / negationis. Videtur enim non esse necessarium, quia satis est, si verificetur de infidelitate in genere secundum se⁸⁸, in qua tamen possunt dari multi gradus.

G p. 310

Primus per ignorantiam tantum indirecte voluntariam ex negligentia⁸⁹

Secundus⁹⁰ per ignorantiam directe voluntariam

Tertius per errorem iisdem quibus modis directo vel indirecto⁹¹.

Quartus etiam⁹² contumeliis et iniuriis⁹³ afficiendo⁹⁴ veram fidem.

Confirmatur: Quia non videtur dubium, quin ex circumstantiis possint alia peccata superare infidelitatem /, ut divus THOMAS [2.2. q. 10 art. 3] ad 1⁹⁵ sentit⁹⁶ et sumit

70 ut videatur) sed videtur K 71 etiam) om. K 72 negativum) negatio quadam G 73 videtur - dicendum) dictum est ergo K 74 diximus) dixi D: adf. nam D 75 cognitione fidei) fide O D 76 carere - velle) ignorare Deum vult G 77 omnia quae) totum quod D G 78 in rerum natura) om. K O G 79 censetur) videtur G 79^a absolute et) om. D 80 et simpliciter) om. G 81 veritatis et) om. K O G

82 et ignorantiam) om. K O G 83 pravae dispositionis) om. O 84 quare) unde K D 85 etiam) om. K O 86 vult) om. K D O 86 secundum se) om. O G 87 ex negligentia) om. K D O 88 secundus) tertius K 89 iisdem - indirecto) om. K O G 90 etiam) om. K D O 91 et iniuriis) om. O 92 contumeliis - afficiendo) per contumelias et iniurias in K 93 ad 1) om. K O 94 sentit) indicat K:

potest ex Urbano papa^o cap. Scimus 12 q. 1^{ba} et AUGUSTINO cap. Quæro 6 q. 1^{ba} ex lib. 4 De baptismo c. 20.

Respondet in individuo ita esse et non posse regulam generalem^o assignari, sed ponderandas esse^o circumstantias, tamen in genere loquendo^o verum est omnem infidelitatem etiam eam, quæ consistit in privatione, præcipue si sit directe voluntaria, esse graviolem ceteris^o, quod colligi^o potest ex illo Matthæi 10 [14]: qui non receperint eos, tollerabilius^o.

Ratio est, quia etiam^o hæc privatio et^o carentia^o, quanvis videatur quædam tantum^o omissio^o, privat hominem summa quadam et^o maxime^o necessaria^o virtute et implicite^o includit quendam contemptum divinæ veritatis^o et honorum^o supernaturalium et moraliter etiam^o includit malitiam erroris^o, quia humano modo fieri non potest, ut qui caret vera fide, non etiam^o erret circa cognitionem Dei.

Sed arguitur contra exceptionem positam^o de odio Dei, quia infidelitas includit malitiam odii^o Dei et addit aliam.

O f. 333 r Confirmatur /, quia privat fide et caritate, odium vero^o tantum caritate.

ait O 95 Urbano papa) om. G 86
generalem) om. O 87 sed - esse) nisi
considerando O 97° loquendo)
om. K O G 99 ceteris) om. K D 99
colligi) sumi K 1 tollerabilius) etc.
K 1° etiam) om. K D G 2 priva-
tio et) om. O G 3 et carentia) om.
K 4 quanvis - tantum) vel K; om.
O G 5 omissio) om. O G 5° sum-

ma quadam et) om. D 8 maxime)
maxima K 9 necessaria) om. K D
8 implicite) om. K D G 9 divinæ
veritatis) Dei O 10 et includit - ho-
norum) om. D 11 etiam) om. K D
12 erroris) add. et includit contem-
ptum Dei D 13 etiam) om. D O G
14 positam) factam K. illam G.
om. O 15 malitiam odii) odium O

bt) Decretum Gratiani II causa 12 q. 1 c. 9 (ed. FRANKFURTI, I 870r).

hu) Decretum Gratiani II causa 8 q. 1 c. 21 (ed. FRANKFURTI, I 550r); AUGUSTINUS: De baptismo lib. 4 c. 5 (PL 43.158).

Respondeo ad argumentum¹⁷ simile argumentum fieri posse de omni peccato mortali. Comparamus ergo haec peccata in propriis malitiis, deinde etiam si comparemus illam duplicem malitiam infidelitatis cum pravitate, quae est in directo¹⁸ odio Dei / haec superat illas simpliciter¹⁹, quia includit directe illam malitiam, infidelitas vero solum includit odium Dei²⁰ indirecte et secundum quod. de quo latius²¹ infra²².

Ad confirmationem respondeo²³ eam tantum²⁴ concludere²⁵, secundum quod infidelitatem²⁶ excedere²⁷ et quia constituit hominem in deteriore statu: non tamen est illud propter maius demeritum simpliciter, sed quia est²⁸ dispositio directe²⁹ contraria ipsi fidei³⁰.

G p 311 / **Questio secunda:**³¹ **Utrum haec ignorantia vel error³² possit interdum³³ excusari a peccato infidelitatis³⁴.**

Prima sententia dicit non³⁵, posse etiam in minimo tempore rationalis vitae³⁶, quia cum primus homo venit ad usum rationis, si quod in se est faciat, recedat fidem, si non faciat, voluntarie caret fide, quia potest et tenetur³⁷ et non facit. Ita tenet ALEXANDER³⁸ ALEXIS 2 p. q. 129 membr. 8. ALTISINDORENSIS³⁹ lib. 3 tract. 3 art. 2. GABRIEL in 3° d. 22 q. 2. ADRIANUS⁴⁰ Quodlibeto 4, qui citat

18 veto) autem K om. D O 17 ad argumentum) om. K O 18 directe) om. O G 19 simpliciter) om. O 20 includit - Dei) om. O 21 latius) om. G 22 de quo - (infra) om. K O 22 respondeo) dico K 23 eam tantum) om. D G 24 concludere) add. quod K 25 infidelitatem) infidelitas K 26 excedere) superat K; superare G 27

quis est quaedam K 28 directet) om. K O O 29 ipsa fide) caritate D 30 questio secunda) quaeritur tertio K 31 vel error) om. O 31 interdum) om. G 32 infidelitatis) add. heres D 33 debet noni) negat D 34 rationalis vitae) om. O 35 tenetur) tenetur O; add. namus (?) D 37 tenet Alexander) om. K O 38 art.) cap. O G

bv) GRILLIUS Altisindorensis: Summa aures in IV libris sententiarum, Paris 1501, f. 135 r.

hw) ADRIANUS VI.: Quodlibetiae quaestiones, Paris 1527, l. 24.

HUGONEM DE SANCTO VICTORE ^{bx} lib. 2 De sacramentis p. 6 c. 5^a, idem ^{by} GUILIELMUS PARISIENSIS ^{by} tractatu De fide. GERSON ^{bx} tertia parte tractatus De vita spirituali lect. 4. SILVESTER ^{bx} verbo ignorantia numero 13^a.

Secunda sententia admittit¹¹ aliquo tempore posse excusari hoc peccatum, quia neque praeceptum fidei, quod affirmativum est, semper¹² obligat aut pro¹³ statim¹⁴ nec certum est / Deum statim illuminaturum, negat tamen posse excusari hominem¹⁵ in¹⁶ totu tempore vitae, quia saltem pro¹⁷ aliquo tempore praeceptum obligat et certum etiam¹⁸ est saltem aliquando in vita¹⁹ Deum illuminaturum, si homo²⁰ faciat, quod in se est. Ita CASTRO ^{bx} De lege poenali lib. 2 c. 14^a et videtur favere²¹ divus THOMAS 3 Contra gentiles c. 159 et 1 ad Cor. 11 lect. 4, AUGUSTINUS ^{bx} De gratia et libero arbitrio c. 3 et epistola 170 loquens de Ecclesia²²; hinc, inquit²³, nihil ignorare licet, abscondi non potest.

O E 133 v / Et²⁴ confirmatur, quia haec ignorantia et²⁵ infidelitas semper est poena peccati, ut etiam²⁶ docet divus THOMAS art. 1 et patet ex ad Rom. 1 [21], 2 Cor. 4 [4], 2 Tess. 2 [10]. Ignorantia autem, quae est poena peccati, non ex-

39 in 3) 2 D G 40 Hugonem - c. 5) nites K 41 idem) om. K D G 42 Silvester numero 13) om. K 43 admittit) om. D 44 semper) om. K O D 45 aut - statim) om. K O G 46 statim) om. G 47 hominem) hoc praeceptum peccatum O 48 in) om. K O

49 pro) om. K O 50 etiam) om. K O 51 in vita) om. K O 52 homo) om. K O G 53 lib 2 c. 14) om. K O 54 -t -favere) colligitur ex divo Thoma G; om. K O 55 loquens - Ecclesia) om. K O 56 inquit) add. sanctum Ecclesiam K 57 et) om. K O G 58

- bx) HUGO de Sancto Victore: De sacramentis lib. 2, p. 6 c. 5 (PL 176, 450).
 by) GUILIELMUS Parisiensis, De fide, in: Oporum Summa Paris 1528, tom. I, f. 5 v - 8 r.
 bz) Joannes Gerson: De vita spirituali 3, p. lect. 4 (corollarium tertium; ed. Basel 1518, tom. II, 82).
 ca) Silvester FRIERIAN: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. II, 10 B.
 cb) Alfonso CASTRO: De potestate legis poenalis lib. 2 c. 14 (Opera, Paris 1571, 128).
 cc) AUGUSTINUS: De gratia et libero arbitrio c. 3 (PL 44, 864); Rp. 170 (52 ad Severinum b. 1; PL 33, 194).

cusat a peccato, ut sentit divus THOMAS⁶ 3 Contra gentiles c. 163 et patet, quia est voluntaria.

Contrarium⁶ omnino est certum⁶. Distinguendi ergo sunt: ⁶ tres status hominum; quidam sunt⁶, qui nunquam audierunt fidem⁶, quidam⁶ audierunt sed non sufficienter, quidam vero⁶ sufficienter.

Dicitur per magister: In his qui nihil de fide⁶ audierunt, infidelitas potest esse mere negativa atque adeo, quae a peccato excusetur⁶.

Est divi THOMAS art. 1 et communis⁶, videte⁶ Sorum⁶ in 4 d 3 q. 1⁶ art. 2 et CANUM⁶ et relectione De sacramentis / in genere⁶ p. 2, VEGAM⁶ et lib. 6 In Tridentinum c. 18, ALMAINUM⁶ tract. 1 Molanium c. 4. ARMACANUM⁶ et lib. 8 De quaestionibus Armenorum⁶ / c. 39⁶.

G p. 312
D l. 168 v

Probatum primo ex Ioan. 15 [22]: si non venissem et locutus es non fuisset, peccatum non haberent⁶, ad Rom. 10 [14]: quomodo credent sine praedicante, ubi Patres omnes ita exponunt⁶.

Secundo, quia Patres communiter⁶ dicunt eos qui evangelium non audierunt, damnandos esse propter alia

ignorantia et) om. G 58 etiam) om. K D O 60 ut - Thomas) ex divo Thoma O 61 contrarium) contraria G 62 certum) certa G 63 distinguendi) distinguamus (igitur D G 64 sunt) om. K 65 fidem) de fide D 66 quidam) alii qui G 67 quidam vero) alii O G 68 de fide) om. K O G 69 excusetur) excuset) K D 70 communis) om. K 71 videte) vide D; om.

K O 72 Sorum) Soti K; Soto O 73 q 1) om. K O G 74 et) om. K D O 75 Canum) Cano K O 76 in genere) om. K O 77 Vegam) Vega K O; Beda D 78 Armacanum) Armachnum K D 79 quaestionibus Armenorum) Armenis K 80 c 39) c. 24 K; c. 29 D 81 peccatum - haberent) etc. K O 82 ubi - exponunt) om. K O; ita exponunt) om. G 83 communiter)

rd) Melchiar CANO. Relectio de Sacramentis in genere p. 2 (Opera, Madrid 1741, tom. II, 392).

ce) Andreas VEGA:

cf) Jacobus ALMAINUS.

cg) ARMACANUS (Richard Fitzralph de Armagh): Summa in quaestionibus Armenorum. Paris 1511, l. 85 v.

peccata, non propter infidelitatem⁸⁴. Ita⁸⁵ CLEMENS I. in epistola 3 decretali⁸⁶, AUGUSTINUS in tract. 89 in Ioannem, epistola 105 ad Sixtum et q. 87 Veteris et novi testamenti.

Tertio ratione: quia ut ignorantia sit voluntaria indirecte⁸⁷, non satis est scire et cognoscere me⁸⁸ teneri et posse facere hoc in ordine ad talem finem, alias illa potestas et obligatio⁸⁹ est quasi materialis⁹⁰, hoc primum ostensum est in⁹¹ III. Sed isti infideles, quamvis possint facere quod in se⁹² est, tamen prorsus ignorant se debere id facere in ordine ad consequendam fidem atque adeo invincibiliter ignorant se ponere impedimentum fidei, habent ergo ignorantiam invincibilem⁹³, ergo non est voluntaria illis⁹⁴ talis⁹⁵ ignorantia.

Dices⁹⁶ saltem post praedicationem⁹⁷ evangelii non habere locum propositam⁹⁸ conclusionem, quia Rom 3 [20] et⁹⁹ 10 [18]: In omnem terram exiit sonus etc.

Respondeo non esse inconueniens etiam¹⁰⁰ nunc reperriri hanc ignorantiam invincibilem in multis personis, immo etiam in aliquibus provinciis, ad quas / fortasse nondum pervenit vox evangelii. Illus enim Paul¹⁰¹ vel¹⁰² est propheticum aliquando impletum /, ut exponit AUGUSTINUS¹⁰³ vel intelligitur de orbe vel intelligitur de nibe quoad praecipuas partes ius, praecipue illius mundi¹⁰⁴, qui¹⁰⁵ tunc agnoscatur, ut exponit¹⁰⁶ CHRYSOSTOMUS¹⁰⁷ et afferit¹⁰⁸ divus

omnes O 84 infidelitatem) fidem non auditans O 85 decretali) om K 86 indirecte) directe O 87 me) se K G 88 et obligatio) om K. O 89 materialis) impertinens O 90 hoc - in) principium potest ex G 91 se) ipsis K D 92 habent - invincibilem) om. K O G

93 illis) om. K D O 94 talis) eiusmodi K: ista O; om. D 95 dices) obliques O 96 praedicationem) promulgationem K 97 propositam) om. K O 98 hom 3 et) om. O 99 respondeo) etiam) om. D 1 vel) om. K O 2 praecipue - mundi) om. O K 3 qui

eb) CLEMENS I.: Ep. 3 (PG I, 50); Isidor Mercator: Decretalium collectio Pl. 130, 62 D).

cl) AUGUSTINUS: In Ioan. tr 89 in 2; PL 35, 1867). Ep. 105 (194 n. 26-27; PL 33, 883); Quaestiones Veteris et novi Testamenti q. 87 (PL 35, 2264).

ck) AUGUSTINUS: Ep. 189 ad Hesychium n. 50 (PL 33, 923).

cl) CHRYSOSTOMUS: In Rom, 10 (113) (n. 2. PG 60, 574).

THOMAS ibi super Paulum et attigimus⁴ latius⁵ in materia de Ecclesia⁶ vel fieri potest, ut ad aliquam provinciam aliquando pervenerit evangelium et tamen iam ita excederit, ut nulla iam maneat⁷ memoria⁸ et⁹ excusentur si qui nunc ibi vivunt¹⁰.

Dico secundo: Qui non sufficienter, tamen aliquomodo audiverunt, interdum excusari non poterunt a culpa ignorantiae¹¹, interdum etiam poterunt¹².

Ut non excusentur duae conditiones requiruntur:

Prima, ut talis fuerit propositio, quae saltem sit sufficiens¹³ ad immittendum probabilem scrupulum de propria secta et rationabile¹⁴ etiam¹⁵ dubium, cuius ratione teneatur homo veritatem inquirere. hoc¹⁶ patet ex dictis in prima¹⁷ disputatione huius partis de praecepto fidei¹⁸ et ex defectu huius conditionis si fides non annuntietur¹⁹ pio et christiano²⁰ modo, sed tyrannice²¹ et crudeliter²², ut in principio²³ ab Hispanis²⁴ apud Indos²⁵ factum est, non sufficit illud²⁶ ad tollendam ignorantiam invincibilem fidei²⁷, quia non potest ea de causa talis gens nec debet²⁸ illam fidem²⁹ concipere ut piam³⁰ et religiosam³¹ et ad verum Deum pertinentem³². Idem est, si pio quidem praedicetur, sed ita tepide³³ et sine probatione, ut nullam probabilem rationem dubitandi³⁴ faciat, quod moraliter opinor³⁵ accedere non³⁶ potest.

D f. 167 v

quae K O 4 exponit) inquit K 5 affect) dicit O 6 attigimus diximus O 7 latius) om. O 8 et affect) Ecclesia) om. K 9 maneat) sit O 10 nulla - memoria) om. K O; memoria) add. utque adeo ac si D 11 et) om. K D G O 12 excusentur - vivunt) om. D O 13 a culpa ignorantiae) om. G 14 etiam poterunt) non O G; poterunt) possunt D 15 sit sufficiens) sufficiat K 16 rationale) verisimile G 17 etiam) om. K O G 18 hoc) om. O 19 prima) om. D G 20 hoc-fides) om. K; huius-fidei) om. O 21 annuntietur) propona-

tur K 22 et christiano) om. K 23 tyrannice) per tyrannidem O 24 et crudeliter) om. K 25 in principio) initio K 26 ab hispanis) om. K O G 27 apud Indos) om. D 28 illud) hoc D; om. K O 29 fidei) om. D 30 talis - debet) om. D 31 fidei) om. D 32 piam) veram G 33 et religiosam) om. D G 34 ignorantiam pertinentem) infidelitatem, neque ad persuadendum veram fidem K; et ad - pertinentem) om. D O 35 tepide) frigide D; simpliciter O 36 dubitandi) dubi) K 37 opinor) om. K O G 38 non) om. K 39 hi)

Secunda conditio est, ut hi⁹, qui audierunt⁹ post sic auditam fidem⁹ non fecerint probabilem⁹ et sufficientem⁹ ad inquirendam⁹ veritatem. Nam si fecerint et non potuerunt invenire, etiam excusabuntur⁹. Si autem⁹ de hac diligentia quaeratur, qualis et quanta esse debeat, respondeo, ut supra etiam dixi⁹, non posse hoc⁹ indivisibiliter designari⁹, sed prudenter indicandum esse⁹, tamen si patet aditus ad Ecclesiae doctores⁹, oportet⁹ omnem diligentiam facere, ut ad Ecclesiam et eius doctores⁹ adeat⁹, etiamsi oportuerit relinquendo⁹ omnes fortunas et commoda huius vitae, quia iam⁹ non agitur tantum⁹ de observantia unius praeccepti, sed de modo simpliciter ad salutem necessario et in eo⁹ casu non oportebit, ut dicit⁹ Augustinus⁹,⁶² sese⁹ ad gratiam disponere, quia non est ad illud medium per se ordinatum, sed doctrina Ecclesiae⁹, ut patet⁹ ex Deuterono 27 [97]⁹ et Matth. 23 [107]⁹ et quia talis obligatio⁹ nec⁹ scripta est nec tradita aut⁹ ratione⁹ colligi potest et quia quomodocumque se interiori disponat, tenetur sequi Ecclesiae visibilis doctrinam et aliud⁹ esset incidere in errorem haeticorum / qui tantum interno spiritui proprio credunt Si vero humano modo non possit aliquis adire Ecclesiam visibilem, probabile⁹ crediti teneri hominem interiori facere, quod in se est, et prout potuerit ad Deum accedere, quia cum aeterna salus sit in periculo et per homines non possit subveniri /, necesse est

G I. 304 v
D f. 188 r

G p. 114

om. K O G 40 audierunt) audient
41 post - (idem) sic fitero postea G
42 probabilem) moralem K 43 et sufficientem) om. K O 44 inquirendam) obtinendam O 45 excusabuntur) add. et K; sed D 46 autem) om. O 47 ut - d[icit] om. K G 48 hoc) om. K O G 49 designari) indicari K; assignari O 50 prudenter - esse) tantum moraliter K; esse-esse) om. O 51 Ecclesiae doctrina) Ecclesiam K 52 oportet) oportebit K; oportet D 53 ad - doctores) eam K. eos O G 54 adeat) adeant G 55

relinquere) relinquendo K O 56 iam) om. K D O 57 tantum) om. O G soluti D 58 eo) huiusmodi O 59 dicit) vult D 60 ut - Adrianus) om. K O 61 sese) se K O 62 doctrina Ecclesiae) Ecclesiae doctrinam G 63 ut patet) om. K 64 Deuterono. 27) Deuterono, 12 K 65 talis obligatio) tale praecceptum O 66 nec) om. K 67 tradita aut) om. K 68 ratione) traditione O; add. aut traditione G 69 aliud) contrarium K 70 probabile) probabiliter K 71 a Deo - pro) saltem a Deo G 72 remedium)

K t. 7 v a Deo ipso¹⁶ remedium¹⁷ necessarium¹⁸ quaerere, item quia¹⁹ iterum²⁰ in eo casu tenetur ad / omnem humanam²¹ diligentiam, haec autem est humana²², moralis²³ et facilis²⁴

Et²⁵ ex his²⁶ intelligi potest, an isti²⁷ Indaei vel pagani, qui sunt²⁸ apud²⁹ nos³⁰, possint excusari³¹ a peccato infidelitatis, vix enim possunt, quis ad omnes³² satis pervenit rumor catholicae doctrinae³³ et si ratione uti vellent³⁴, facile possent advertere se habere magnam rationem saltem³⁵ dubitandi et³⁶ inquirendi veritatem, praecipue³⁷ quia credibile est saepe intariis instigari a conscientia et a Deo³⁸. Fortasse tamen apud aliquos rusticos vel etiam³⁹ omnino⁴⁰ idiotas⁴¹ poterit interdum reperiri talis ignorantia.

Dico tertia: In iis, quibus⁴² sufficienter proposita est fides, nullo modo potest a culpa⁴³ excusari infidelitatis⁴⁴.

Hoc patet ex dictis in superioribus⁴⁵.

Fundamentum utriusque sententiae contrariae solum est in ratione pro⁴⁶ prima conclusione⁴⁷.

Ad confirmationem eadem fere modo respondetur poenam peccati, quae se non est culpa, excusari posse a culpa praecipue si is, qui poenam / illam patitur, omnino ignorat se id pati in poenam talis delicti neque etiam⁴⁸ ex illa poena oriri talem effectum. Et⁴⁹ ita⁵⁰ potest colligi⁵¹ ex divo Tho-

medium O 73 necessarium) om. K D G 74 item quia) et K D O 75 iterum) om. K D O 76 humanam) moralem O 77 humana) om. K 78 moralis) om. O 79 et facilis) om. K 80 et) om. K O G 81 bis) add. in marg. lectio O 82 lat) om. K 83 sunt) versantur G 84 apud) circa D; inter G 85 sunt - nos) norunt Christianos esse in mundo K 86 possint excusari) excusentur K; om. G 87 omnes) eorum aures K 88 catholicae doctrinae) evangelii K G 89

vellent) velint D O 90 saltem) om. K O 91 dubitandi et) om. K 92 praecipue) maxime K; praesertim G 93 a conscientia - Deo) om. K 94 etiam) om. K G 95 omnino) om. K D 96 vel - idiotas) om. O; idiotas parvos K 97 quibus) quaestionibus D 98 a culpa) om. K 99 a culpa - infidelitas) excusari a peccato infidelitatis K 1 hoc - superioribus) om. K O G 2 (in - pro) om. K D O 3 conclusione) ratione K 4 etiam) om. K O 5 et) om. K G 6 et (ita) quod

MA hic art. 1 et q. 2 art. 5 ad 1 et¹ AUGUSTINO : De praedestinatione sanctorum c. 9 et De dono perseverantiae c. 13¹. Unde in aliis locis non sentit in nullo homine posse ignorantiam hanc excusari a culpa, sed non ita excusari, ut huiusmodi¹⁰ homo salvari¹¹ possit, quis propter alia saltem peccata condemnabitur.

Superat hic aliud dubium : An isti infideles, qui alias inculpabiliter¹² ignorabant fidem, cum illis offerretur occasio audiendi evangelium, an¹³ teneantur audire. Sed hoc dubium commodius explicabitur¹⁴ disputatione sequenti, nunc tanquam certum supponatur teneri; modus infra explicabitur¹⁵.

O. f. 335 r

/Questio tertia: ¹⁶ *Utrum hi, qui invincibiliter ignorant fidem, etiam si errent vel ignorent ea, quae possunt et debent¹⁷ scire, possint interdum ab omni culpa excusari.*

Disco primo: Huiusmodi homines omnino excusantur ab ea culpa et malitia infidelitatis, quae consistit in transgressione praecepti supernaturalis fidei.

Haec¹⁸ conclusio est certa ex dictis quaestione praecedenti¹⁹:

D. f. 162 r

Primo, quia illi excusantur a cognitione / totius praecepti supernaturalis, ergo excusantur in omni materia etiam naturali.

G 7 potest colligi colligitur K G 8 et) ex K 9 et Augustino - c.13) om. 10 huiusmodi) talis G 11 salvari) damnari non O 12 inculpabiliter) invincibiliter D 13 an) om. K D G 13¹ dubium . explicabitur) de hoc

disputatione sequenti K; modus-explicabitur om. O 15 questio tertia) quaeritur quarto K 16 possunt - debent) possunt et deberent D O 17 haec) om. K O G 18 quaestione praecedenti) supra K; om. G 18 etiam)

en) AUGUSTINUS: De praedestinatione sanctorum c. 9 (PL 44, 973); De dono perseverantiae c. 13 (PL 45, 1012).

Secundo, quia rationes supra factae probant infidelitatem ut sic etiam * esse excusabilem et invincibilem in huiusmodi hominibus.

Tertio, quia tales²⁰ homines non discedunt a formali obiecto fidei, scilicet a prima veritate, quia propterea illos latet, peccatum autem infidelitatis consistit in dissentiendo a testimonio primae veritatis²¹

Quarto, si talis homines recte scirent naturalia, nihil peccarent, quamvis omnino non crederent, ergo etiamsi²² non credant²³ vel²⁴ errant, non peccant contra fidem; nam ille error, quoad fidem attinet²⁵, nascitur ex ignorantia invincibili²⁶ fidel²⁷, excusantur ergo a culpa.

Sed²⁸ contra: ergo²⁹ si contingeret³⁰ baptizatum ante usum rationis³¹ parvulum³² educari a principio usus rationis inter infideles³³ vel³⁴ idolatras³⁵ laborantes ea ignorantia invincibili fidei et postea³⁶ in adulta aetate profiteretur³⁷ eorum³⁸ religionem, talis homo retineret habitum fidei in baptismo comparatum³⁹. Consequens⁴⁰ est absurdum, nam⁴¹ alius ille⁴² esset vere⁴³ idolatra simul et⁴⁴ christianus, quia habet⁴⁵ characterem et habitum fidei et infidelis⁴⁶, qui ille⁴⁷ habet voluntatem omnino aversam a rebus fidei et omnino est affectus ad idolatriam⁴⁸ sicut alii⁴⁹ gentiles⁵⁰ quae dispositio repugnat cum habitu⁵¹ fidei⁵² et pia affectioni/ ad⁵³ illam necessariae⁵⁴.

G p. 315

om. K O G 20 tales) isti K 21 testi-
monio-veritatis) prima veritati K O
22 etiamsi) etsi K O 23 credant) cre-
dunt O 24 non-vel) om. K D G 25
quoad - attinet) considerans respec-
tu fidel G; om. O 26 invincibilis)
om. O 27 fidel) om. K D G 28 sed)
om. K O 29 ergo) om. K D G 30
contingeret) add. aliquem D 31 an-
te - rationis) om. K O G 32 parvu-
lum) infantem K; puerum G 33 in-
fideles) paganos O 34 vel) om. K O G
35 idolatras) om. O 36 postea) post

K 37 profiteretur) profiteretur D 38
eorum) illorum D 39 comparatum)
acceptum K O 40 consequens) ante-
cedens G 41 nam) om. G 42 alius
ille) om. K O 43 vere) om. D 44
vere - simul et) om. K O 45 habet)
haberet G 46 et (infidelis) om. G 47
ille) om. K O G 48 idolatriam) sec-
tam contrariam K O 49 sicut - alii)
om. K O 50 gentiles) om. K O G 51
cum habitu) om. K G 52 fidei) fide
O 53 ad) erga K 54 necessariae)
om. 55 convincuntur) add. ut pacto

Propter hoc quidam negant conclusionem positam, sed
 D. I. 169 v. convincuntur /² rationibus factis. Alii concedunt propter
 hoc argumentum² illum amittere habitum fidei, tametsi
 propriam culpam infidelitatis non contrahat, quod etiam
 mihi videtur falsum³, quia fides non amittitur nisi per for-
 malem infidelitatem, quae aliquomodo includat pertinaciam
 contra rationem formalem fidei, qua ratione infra⁴ dice-
 mus fidelem etiam⁵ ex ignorantia culpabili⁶ errantem in-
 terdum in una vel altera re fidei⁷ non statim amittere ha-
 bitum fidei⁸, ille autem homo, de quo loquimur⁹, non
 habet pertinaciam et, ut ostendimus, non discedit a ratio-
 ne formali fidei.

O. I. 335 v. Deinde¹⁰ similis casus posset accidere / non solum sine
 infidelitate, sed etiam sine peccato¹¹ mortali, ut si posuimus
 illum gentilem laborare aliquo tempore¹² ignorantia invin-
 cibili in naturalibus iuxta statim dicenda vel certe¹³, si fru-
 gamus eum educari inter Iudaeos¹⁴, cum aliquam veram¹⁵
 Dei cognitionem¹⁶ habent et habere¹⁷ simul illam¹⁸ igno-
 rantiam invincibilem evangelii simul cum illa secta, nam
 ille¹⁹ tunc esset affectus etiam ad sectam contrariam nos-
 trae religioni, unde habere videretur eandem indispositio-
 nem²⁰ et factum evidens est illum non perdere fidem in
 illo²¹ statu²², cum possit etiam non perdere gratiam.

Ad argumentum ergo²³ concedo sequelam²⁴ nec est in-
 convertiens illum esse habitu et quasi materialiter²⁵ chris-
 tianum et tamen actu profiteri aliam sectam, quae licet in
 se materialiter discedat et²⁶ repugnet christianae religioni
 tamen prout ab illo homine observatur, id fit sine formali²⁷

C 58 propter - argumentum) om. G
 57 videtur falsum) displicet K 58
 intra) add. etiam D G 59 etiam)
 om. K D O 60 invincibili culpabili
 O 61 interdum - fidei) in rebus fi-
 dei K; vel - fidei) om. O 62 habi-
 tum fidei) fidem O 63 de - loqui-
 mur) in casu dicto G 64 deinde) om.
 K 65 peccato) om. K 66 aliquo
 tempore) om. D 67 certe) om. K O
 68 Iudaeos infideles O 69 veram)

om. K O 70 cognitionem) notitiam
 K 71 habere) om. D 72 illam) om.
 K D O 73 ille) om. K D O 74 ha-
 bere - [indispositionem) videretur
 etiam esse in eadem indispositione K
 74² illo) om. O 75 in - statu) om.
 K G 76 ergo) igitur K; om. O 77
 sequelam) antecedens O 78 et - mate-
 rialiter) om. O 79 materialiter dis-
 cedat) om. K O G 80 formali) om.
 O 81 et culpa) om. O 82 ille) om.

inertia et culpa⁷ religionis christianae. Unde ille⁸ esset quidem quantum ad actus infidelis negative, tamen habitus fidei non perditur per eiusmodi infidelitatem negativam, et idem dicendum est de dispositione voluntatis eius, habet enim illam aversam⁹ materialiter a rebus fidei, non vero formaliter a ratione formali¹⁰.

Difficultas superest¹¹: Cur possit talis homo¹² excusari a culpa contra legem naturalem.

Et¹³ dico secundo: Fieri potest, ut huiusmodi homo aliquo tempore vitae invincibiliter omnino Deum ignoret aut¹⁴ certe in illius existimatione et cultu¹⁵ invincibiliter¹⁶ aliquomodo¹⁷ erret, raro tamen id accidit toto tempore vitae et non aequè in omnibus personis et omnibus conditionibus personarum¹⁸.

Explico breviter¹⁹: Prima pars conclusionis facilius verificatur in²⁰ hominibus gentilibus, quamdiu in puerili aetate vivunt etiam post aliquos annos usus rationis ante aetatem virilem²¹, quia cognitio Dei, licet sit possibilis naturae²² non est tamen ita facilis, quin indigeat²³ magna diligentia²⁴ et longo²⁵ tempore et ingenio²⁶, deinde quia quasi ordo naturae postulat, ut homines²⁷ in ea aetate credant traditioni parentum et praeceptorum suorum²⁸, quia tunc non habent alios, ad quos recurrant nec per sese possunt veritatem / invenire²⁹; excusabuntur³⁰ ergo isti³¹ saltem pro aliquo tempore aetatis³² ita credendo.

D r 176 v

O r 336 r

De aliis vero hominibus³³ grandioribus³⁴ obscurior / est res, quoniam³⁵ Scriptura Sacra³⁶ omnino reprehendit hos

K 84 aversam) diversam O G 85 formali) om. D O 86 superest) est O 87 talis homo) om. K 88 et) om. K O G 89 aut) vel K 90 et cultu) om. K 91 invincibiliter) om. D O 92 aliquomodo) om. D 93 et omnibus personarum) diversarum conditionum O G: om. K 94 explico breviter) om. K O G 95 in) add. hic K 98 ante-virilem) om. K D O 97 naturae) om. K 98 indigest) requirat D

98 diligentia) industria O 99¹ longo) om. O G 1 magna - ingenio) diligentiam et tempus et ingenium D; et ingenio) om. K O 2 homines) omnes D 3 (traditioni - suorum) suis parentibus et magistris D O 4 invenire) requirere O 5 excusabuntur) excusatur K; excusantur D 6 isti) homo K; illi O 7 aetatis) om. K D 8 hominibus) om. K G 9 grandioribus) om. D O 10 quoniam) propterea

gentiles et ¹¹ sectatores Deorum tanquam omnino impios et peccatores in ea re, ut patet ¹² Is. 46 ¹³ [1sq.], Baruc ¹⁴ 6 [51], Sap. 13 [5] et 14 [30] et ad Rom. 1 [20] dicuntur omnino ¹⁵.

Ex quibus locis imprimis ¹⁶ videtur saltem ¹⁷ elici ¹⁸ philosophos gentilium ¹⁹ et sacerdotes et magistros istarum sectarum non posse fore ²⁰ excusari a culpa / in huiusmodi erroribus saltem a tempore iam perfectae aetatis et doctrinae suae, quia errant in rebus manifestissimis et ipsi specialiter obligatione ²¹ tenentur adhibere maiorem diligentiam ad veritatis cognitionem ²² habendam, at vero plebs vel ²³ vulgus ²⁴ diuturniori ²⁵ fortasse ²⁶ tempore excusari potest, quia etiam est quasi naturale, ut huiusmodi homines procedant ²⁷ in fide suorum maiorum, item quia ²⁸ aliqui sunt adeo inepti et inopes ingenii ut nihil fere per se possint praeverare in re tam alta, qualis est cognitio Dei et denique ²⁹ quia multi philosophi post multos labores et diligentiam / graviter errarunt in hac Dei cognitione, ergo facilius ceteri ³⁰.

Nihilominus tamen de his etiam regulariter procedit secunda pars conclusionis, quod facile ³¹ non possint toto tempore vitae excusari praecipue in omnibus rebus, quia ³² interdum sunt tam / absurdae, ut vix possint cadere in conceptum hominis utentis ratione, ut est adorare lapides et ligna ut Deos nihil de illis aut ³³ Deo altius cogitantes ³⁴.

Huc ³⁵ accedit hos homines ³⁶ non omnino ³⁷ destitui divinis inspirationibus atque etiam saepe sentire remorsus conscientiae, quam si audire vellent, curarent melius cog-

quia K 11 sacra) om. K 12 hos-et) om. K; gentiles et) om. O 13 ut patet) om. K O 14 Is. 46) Is. 56 K 15 omnino) om. D O G 16 imprimis) om. K O 17 saltem) om. K 18 elici) efficit K; dici D 19 gentilium) om. D C 20 fore) om. O 21 obligatione) om. K O G 22 cognitionem) agnitionem D 23 habendam) om. K O D 24 plebs vel) om. K 25 diuturnior.)

longiori K 26 fortasse) om. K O G 27 procedant) credant G 28 quia) om. K 29 denique) demum K; tertio D 30 ceteri) etc. K O G 31 facile) om. K O 32 quia) quae K 33 illis aut) om. D O 34 et ligna - cogitantes) etc. K; cogitantes cogitando D; cogitare O 35 huc) om. K 36 homines) om. K 37 omnino) om. D 38 studium) altarum G 39 cog-

noscere suum auctorem. Iuxta haec iudicandum est de cognitione stultitiam⁷ rerum⁸ ut de animae immortalitate⁹. De libertate autem arbitrii¹⁰, licet aliqui credant¹¹ possi-
gnorari invincibiliter, tamen ego arbitror¹² rarissime vel numquam hi accideret, quia est fere¹³ tam per se notum quam ea¹⁴, quae sensibus videmus.

Addo tamen, si contingeret huiusmodi invincibilem ignorantiam in aliquo reperiri, non propterea illum fore excusandum¹⁵ ab omni alia turpitudine et culpa, nam ille error, si esset, esset quasi speculativus, tamen practice et in particulari¹⁶ ille homo¹⁷ operaretur humano modo, quod etiam sic explicatur: Nam¹⁸ quacumvis evidenter sequatur eum, qui caret libero arbitrio, non peccare in aliquo actu,
O f. 336 v tamen ille, qui stultissime / erraret in libertate arbitrii, facilius ignoraret illam consequentiam et¹⁹ ideo²⁰ in particulari teneretur scire hoc esse turpe et vitandum.

Dico tertio et ultimo²¹ In²² aliis rebus, quae ad praecipua operandi pertinent / quaedam sunt, quae omnino ignorari non possunt, quaedam sunt²³, quae²⁴ possunt quidem ignorari²⁵, sed moraliter non sine culpa, quaedam vero et ignorari possunt et a culpa excusari, ut explicatur supra²⁶.

Nota: Ut haec conclusio²⁷ explicetur, suppono²⁸ aliud esse discernere honestum a turpi, aliud in hac discretionem non errare; primum igitur, quod ab homine²⁹ ignorari nullo modo³⁰ non potest, est haec differentia in genere, scilicet quaedam esse turpia, quaedam vero honesta, quod patet, quia hoc est principium per se notissimum / et principium omnium operum humanorum et quasi primum dicta-

nitione - rerum) erroribus ultra alia
K 40 de - (immortalitate) circa animae immortalitatem K O; add. etc
K 41 de libertate - arbitrii) de libero vero arbitrio K 42 credant) dicunt O 43 arbitror) venseo K; puto O 44 level) om. K; vere D 45 ea) om. K 46 contingeret - excusandum) ponemus ulique invincibiliter ignorare hoc quod non proposita (!)

erit excusandus D; excusandum) excusabilem K 47 in particulari) moraliter O 48 homo) om. K 49 non) om. K 50 et) om. K 51 ideo) om. K D G 52 et ultimo) om. K O 53 in) ex D G 54 sunt) om. K D G 55 quae) om. K 56 quidem ignorari) om. K 57 ut - supra) om. K D G 58 conclusio) om. G 59 ut haec - suppono) om. K O 60 ab

men synderesis, qua cerere non potest homo⁶¹ utena ratione. Item in speculativis ignorari non potest, quia⁶² aliqua⁶³ sint;⁶⁴ vera, aliqua⁶⁵ falsa in genere⁶⁶, ergo⁶⁷ etc.

Item nullus invenietur⁶⁸ homo, qui non reprehendat quaedam⁶⁹, quaedam laudet. Denique⁷⁰ electio est propria omnino⁷¹ hominis utentis ratione, potest autem eligere omnis homo ea, quae sunt convenientia homini, qui ratione utitur⁷² et haec vocamus⁷³ honesta et reprobare cetera, quae sunt⁷⁴ dissentanea et inconvenientia⁷⁵ tali⁷⁶ homini⁷⁷ et appellamus turpia⁷⁸.

Et⁷⁹ ad hunc etiam ordinem rerum, quae ignorari non possunt⁸⁰, pertinent quaedam principia per se notissima ut: quod tibi non vis, alteri ne⁸¹ feceris et similia⁸², item quaedam, quae in propriis terminis formaliter turpitudinem includunt, ut iniustitiam esse vitandam.

Ratio est, quia ita patent haec ex terminis, ut illis intellectus / non possint cadere in dubium. Similia item sunt quaedam, quae non solum rectae rationi, sed etiam ipsi appetitui sensitivo sunt consentanea, ut ceteri parentes ad alendos filios⁸³ et esse alendum corpus proprium. Et ratio est, quia non est, unde impediatur istarum veritatum cognitio, cum et ratio et sensus iuvent⁸⁴ et alias ipsae⁸⁵ per se sunt clarae.

In secundo ordine sunt fere quoad multa⁸⁶ praecepta decalogi. Nam quid in his contingat errare⁸⁷ et possit, patet satis⁸⁸ experientia. Nam multi probantur idolatriam, alii

hominis) om. K 61 turpia) add. non O
62 homo) om. D 63 quia) om. O 64
aliqua) quaedam D 65 sint) esse D
66 aliqua) quaedam D: alia G 67
in genere) om. K D O 68 ergo) om.
D 69 invenietur) reperietur O 70
quaedam) add. et K 71 denique)
praeterea K 72 omnino) om. K O G
73 homini - utitur) rationi K 74 vo-
camus) vocantur D; et inconvenien-

tia) om. K O G 77 tali) om. D 78
hominis) rationi K 79 tali-turpia)
om. O 79^a et) add. in marg. lectio O
81 ne) nec D; non O 82 et similia)
om. K D O 83 parentes - filios) pa-
trem ad educandum filium D: alendos
esse filios parentibus O; alendum
esse proprium filium G 84 iuvent)
D; iubent O 85 ipsae) om. K 86
quoad multa) om. K O G 87 errare)

homicidium⁷, sed⁸ non simpliciter et sine causa, sed homicidium⁹ aliquo titulo ut ad satisfactionem illis, ad vindictam¹⁰ etc.¹¹ et¹² alii putarunt licere¹³ uxores habere¹⁴ communes

- Ratio autem est, quia licet haec sint evidenter et per se nota¹⁵, / tamen non sunt simpliciter principia prima et licet in ipsis nude sumptis et universaliter ut homicidium esse malum, non appareat ratio dubitandi, tamen additis circumstantiis non sunt tam clara, quin possint ignorari.
- G p. 320 Praeterea appetitus sensitivus, / cui haec saepe opponuntur, obscurat rationem. Praeterea saepe homo confundit ex hoc appetitu¹⁶ id, quod est consentaneum naturae, id est commodum et utilitati eius cum honesto. Interdum¹⁷ etiam iudicat homo¹⁸ contra haec principia non formaliter sed materialiter¹⁹, ut qui faciunt uxores communes, remissa probant adulterium, non tamen formaliter, quia / negarent ipsi²⁰ illud esse adulterium et sic in aliis²¹. Quod vero haec ignorantia non debeat excusari, patet ex Scriptura: ad Rom. 1 [20]: *Ita ut sint inexcusabiles*, Psalms 19 [13,11]: *dixit insipiens etc.*²² et infra: *corrupti sunt et abominabiles facti sunt²³* et²⁴ Is. 3 [5,20]: *Uxores, qui dicitis bonum malum et malum bonum²⁵*. Denique tota Scriptura accusat²⁶ hos tamquam peccatores et dignos poena
- D t. 172 v

Ratio vero est, quia lex naturalis promulgatur homini²⁷ sufficienter²⁸ per ipsum²⁹ lumen rationis, ergo potest facile homo cognoscere hanc legem in his, quae sunt satis per se nota, in his vero, quae sine difficultate cognosci possunt.

errari D- ignorantia esse G 88 ag-
tisi) om. K O G 89 homicidium) ho-
micidia K 90 sed om. D G 91 ho-
micid.um) om. K O 92 ad vindictam
et ultionem K 93 ad vindictam etc.)
om. K G 94 et) om. K D O 95 li-
cere) om. K D 96 habere) esse K;
debere esse D 97 et per se nota) om.
K O G 98 ex - appetitu) om. K O
98 interdum) saepe O 1 homo) om.

K O G 3 sed materialiter) om. D 3
ipsi) om. K O G 4 et - aliter) etc.
K O 5 Suarez citat erronee Psal-
mus 19 loco 13 8 etc.) om. K O G
7 facti sunt) om. K 8 et) om. K D O
8 Is. 3) Suarez citat erronee capitu-
lum 3 loco 5 10 et malum bonum)
etc. O G 11 accusat) reprehendit D
12 homini) om. K 13 sufficienter)
om. D O 14 ipsum) om. K D G 15

non cadit ignorantia invincibilis. Accedit, quod saepe¹⁶ imo¹⁷ semper¹⁸ ratio contradicit et conscientia mordet¹⁹ in huiusmodi²⁰ rebus²¹. quodsi interdum quasi impeditur, est propter nimiam consuetudinem et pravam affectum voluntatis et²² praeterea confert etiam providentia auctoris naturae, qui per se et per angelicos bonos homines excitat, quae²³ tamen pars conclusionis²⁴ regulariter et pro longo tempore intelligenda²⁵ est²⁶, nam fortasse in aliquo et ad breve tempus posset inveniri / aliqua²⁷ excusatio iuxta dicta in praecedent.²⁸ conclusioni.

K f. B v

In tertio ordine sunt quaedam alia, quae vel sunt conclusiones eliciendae per multas consequentias vel habent tales circumstantias, ut non²⁹ sine aliqua³⁰ magna apparentia dubitari de illis / possit. Exempla sunt ut non licere³¹ occidere aliquem in propriam vindictam seu vindicare propria auctoritate³², in quo etiam sapientes philosophi errarunt, Cicero³³ I De officiis³⁴ vel certe licere occidere propria auctoritate blasphemantem / Deum, item licere furari saltem ob gravem necessitatem licet non extremam, idem forte est de fornicatione simplici etc.³⁵.

D f. 173 r

G p. 321

Rati³⁶ iam³⁷ est, quia saepe homo non sufficit per se ad cognoscendam veritatem, quae laet propter multas circumstantias occurrentes³⁸ et per haec de similibus rebus³⁹ iudicandum est⁴⁰.

16 saepe) om. K 17 imo) fere K: om. K G 18 semper) om. O G 19 mordet) remordet D 20 huiusmodi) is G 21 in - rebus) om. K O 22 et) om. D O G 23 quae) quod K 24 pars conclusionis) om. K G 25 intelligenda) intelligendum K 26 est) sunt K 27 aliqua) om. K 28 praecedent) tertii K 29 non) om. G 30 ali-

qua) om. K D G 31 licet vel add. del. excidit O 32 seu-auctoritate) om. K O G 33 Cicero - officiis) om. K D O 34 etc.) om. K D O 35 iam) om. K D 36 inferendum) om. K G 37 vel) om. K G: et) D 38 cognoscendam) comprehendendam K 39 varilib) om. K D G 40 occurrentes) rerum O 41 de - rebus) similiter O

Quaestio quarta⁴⁴: Utrum infidelitas non solum peccatum sit, sed etiam efficiat, ut omnia opera infidelium⁴⁵ sint peccata.

De qua re ait⁴⁶ divus THOMAS [2.2. q. 10] art. 4⁴⁷.

Explicata in genere ratione infidelitatis sequeretur dicendum de causis et effectibus eius. Sed circa causas praeter ea, quae sunt communia aliis peccatis, nihil proprium occurrit, quia nullam habet propriam⁴⁸ nisi liberum arbitrium, habitum autem nullum determinatum requirit, sed ex diversis vitiis oriri potest, ut ex superbia, divus THOMAS art. 1 ad 3, vel ex odio contra christianam religionem / aut impietate in Deum, infra q. 34 art. 2 ad 2, vel certe ex amore vel timore mundano, Ioan. 12 [42]. De effectu autem qui est poena, dicetur inferius.

Solum igitur⁴⁹ superest explicare⁵⁰, an habeat hunc effectum, qui est maculare omnia opera infidelis⁵¹.

Est⁵² prima sententia, quae⁵³ affirmat⁵⁴. GREGORIUS⁵⁵ in 2 d. 26 q. 1, d. 38 in fine et refert⁵⁶ alius⁵⁷. Fundamentum: Quia bonum opus non est sine bona intentione nec bona intentio sine fide, unde ad Rom. 14 [23]: quod non est ex fide, peccatum est et ad Tit. 1 [15]: infidelibus nihil est mandatum. Divus⁵⁸ AUGUSTINUS⁵⁹ in saepe praefatione in Psalmum 31 et 67 et 4 Contra Iulianum c. 8 dicit voluntatem infidelis esse arborem malam, quae non facit fruc-

culas) om. K O G 42 est) edd. de aliis O 43 quaestio quarta) quaeritur quarto K 44 infidelium) infidelis K 45 de - art) om. O G 46 de - 2d. 5) om. K 47 praefatione) om. K O G 48 ligatur) ergo K 49 explicare) inquit

rere K O 50 infidelis) infidelium O 51 est) om. K O 52 quae) om. K 53 affirmat) tenet D G 54 refert) citat O 55 et refert alius) om. K, alios) aliquos D 56 divus) om. K D G 57 et Iose) om. O 58 quos - exposui

cp) GREGORIUS Antiochenus: Scriptum super II, lib. Sententiarum Milano 1494, f. 5 rb.

cq) AUGUSTINUS: En. in Ps. 31 (En. II n. 1 PL 36,257; 258); En. in Ps. 67 (c. 1; PL 36, 813); Contra Iulianum lib. 4 c. n. 22 (PL 41,740)

G p. 322 tus bonae, Matth. 7 [18]. Hinc / et ipso⁷⁷ et alii patres negant infidelibus veras virtutes, quos agentes de virtutibus in communi exposuimus⁷⁸.

Secunda sententia distinguit duplices infideles, alios, qui nullo modo verum Deum cognoscunt, de quibus idem sentit⁷⁹ quod praecedens ex eodem fundamento, alios, qui verum Deum cognoscunt aliquomodo ut Iudaeos verbi gratia⁸⁰ et hoc dicit⁸¹ posse efficere⁸² quaedam⁸³ bona opera moralia / quia possunt illa⁸⁴ dirigere⁸⁵ aliquomodo⁸⁶ in verum Deum⁸⁷ / ultimum finem humanae naturae.

Tertia sententia dicit⁸⁸ omnes infideles posse efficere aliqua opera moralia. Ita⁸⁹ divus THOMAS hic, MAGISTRO et doctores in 2 d. 26. THALENSIS 3. p. q. 69 membr. 3 art. 3 et moderni fere omnes⁹⁰, qui scribunt contra Lutherum⁹¹; DRIBBO⁹² lib. De captivitate et redemptione⁹³ generis humani p. 2 c. 2, RUARDUS⁹⁴ art. 7. SOTO⁹⁵ 1 De natura et gratia c. 20⁹⁶ et VEGA⁹⁷ 6 In Tridentinum c. 39 et 40 et⁹⁸ est verissima sententia, sed quia non in omnibus est atque certa, ideo⁹⁹ dico primo.

Dico primo¹⁰⁰: Sine vera et supernaturali¹⁰¹ potest fieri¹⁰² aliquid bonum opus morale ab homine infide*li*.

mua) de quibus supra diximus O 59 sentit) sentunt K 60 ut-gratia) om. K O G 61 dicit) dicunt D 62 efficere) habere K O 63 quaedam) om. K O G 64 illa) aa K G 65 diriget referre O 66 aliquomodo) om. K 67 Deum) om. D O; Deum) om

G 68 dicit) om. K. est D G 69 illa) om. K O 70 fere omnes) om. O 71 Lutherum) Lutheranam haeresim K 72 et redemptione) om. D O 73 c. 20) om. K 74 Vega- et) om. K 75 ideal) var. D O 76 primo) om. K 77 et supernaturali) om. K 78 fieri)

91) IOHANNES DRIBBO: De captivitate et redemptione generis humani p. 2 c. 2 (Opera, Louvain 1562, tom. II, 95).

92) RUARDUS TARRER. Explicationes articulorum venerabilis facultatis sacrotheologiae generantis studii Lovaniensis. Louvain 1565, tom. I, 213-14.

93) DOMINICUS SOTO: De natura et gestis lib. 1 c. 20 sed Salamanca 1577, 71.

94) ANDREAS VEGA:

Est de fide, fere⁹ definita in TRIDENTINO^{ev} sess. 6 c. 6 et 7 can. 7^m Definit ibi damnatas esse⁹ haereses⁹ dicentes⁹ opera facta ante iustificationem esse peccata et loquitur aperte⁹ de toto negotio iustificationis et a vocatione ad fidem incipit; colligitur etiam ex Scriptura⁹, quae infidelibus etiam consulit⁹, ut aliquid boni⁹ operetur⁹, ut Dan.⁹ 4[24]: peccata tua⁹ elemosinis redime etc.⁹ et Patres consentiunt: Hieronymus⁹ ad Gal. 1[10] et 5[6]: sine fide, inquit, bona opera esse mortua sicut fides sine operibus, idem Ezech. 29⁹, ubi monderat⁹ voluisse Deum dare praemium⁹ aliquod⁹ Nabuchodonosor et exercitui eius, Chrysostomus⁹ homilia 67^m Ad populum, Augustinus⁹ Psalmo 83[4] in id: tunc tunc invenit sibi nihilum etc. et lib. 3 Hypomnesticon in principio.

D I. 174 v / Rationes a posteriori sunt evidentes, quia alias nullo modo posset infidelis percipere aliquid operari in ordine ad fidem⁹, quin peccaret: neque ego / possem illi consulere, ut audiret fidem neque faceret elemosinam etc.⁹ Et ex hac conclusione sequitur secundo:

Dico secundo: Maxime et⁹ praecipue hoc habet locum communiter⁹ in infidelibus, qui aliquo modo verum Deum cognoscunt⁹.

effici G 78 feret om O G 80 can
T) can. 8 G; om K D O 81 definit-
esse) damnat O G; damnatas esse)
damnans D 82 haereses) om, O,
haerese[m] illam D 83 dicentes) di-
rentem D 84 aperte) om, K O G:
85) Scriptura) Scripturis K 86 con-
sultat) suadet G 87 boni) om, K D G
88 operentur) faciant O 89 Dan.)

corr. ex Ezech. K; Ezech. O; Isai.
G 80 peccata tua) peccatum tuum
O 91 etc.) om, K D 92 Ezech. 29)
Ezech 28 G 92 ponderat) sit O 93
dare praemium) praemiale O 95
aliquod) om, K O G 96 homilia 67)
homilia 68 K; 97 fidem) finem K
98 etc.) om, D O 99 maxime et)
om, K O G 1 communiter) om.

ev) TRIDENTINUM: Sess. 6 c. 6; 7 (ed. Soc. Coenae, 5,793).

ow) HIERONYMUS: Ad Gal. 1:10; PL 26,346; Ad Gal. 5 (6. PL 28,420); In
Ra. 29 (17. PL 25,285).

cx) CHRYSOSTOMUS: Hom. 67 ad populum (Opera, tom. V, Paris 1581 col 271).

cy) AUGUSTINUS: Ep in Ps. 83 (4. PL 35,1060); Hypomnesticon lib. 3 c. 1: 2
(PL 45,1021)

Unde Paulus¹ ad Rom. 1 [20] ait: eos, qui cognoverunt Deum per lumen naturale esse inexcusabiles, poterant ergo aliquid boni facere, ut ponderat recte² **FULGENTIUS**³ lib. De gratia Christi c. 26 et⁴ in⁵ c. 2 concludit de his⁶ naturaliter ea, quae legis sunt, facere, de quo loco⁷ diximus plura in materia de gratia. Idem colligitur ex epistola Iudae [10]⁸ et 2 Petri 2 [12]⁹ et ad Gal. 3 [11-12]: quia in lege, inquit, nemo iustificatur, lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in ipsis, ubi **AUGUSTINUS**¹⁰ colligit infideles habentes aliquam honestam legem posse aliquid honestum¹¹ facere servando illa, quod vocavit deus¹² Paulus vivere in illa, quamvis id non conferat ad iustificationem. / Ratio vero¹³ est illa¹⁴ posita in secunda opinione.

Dico tertio: Idem esse referendum de aliis infidelibus nunquam ignorantibus Deum.

K c. 9 r / Hoc tamen¹⁵ non est tam certum sicut praecedentia¹⁶ tamen oppositum ut minimum¹⁷ crederem temerarium / propter dicta et quia illa sententia primo¹⁸ reiecta est simpliciter¹⁹ inter propositiones Basi in bullis²⁰ Pii V. et Gregorii XIII. et praeterea, quia²¹ Paulus et aliae²² Scripturae indifferenter de omnibus²³ infidelibus loquuntur etiam de idolâtris, ut sentit²⁴ **AUGUSTINUS**²⁵ c. 28 De spiritu et littera, unde²⁶ **Matth. 5 [47]** dicitur: "nonne et

K **O** **G** 2 aliquo - cognoscendo habent aliquam cognitionem veri Dei
K **G** 3 unde Paulus) om. **K** **O** 4 a: i) dicitur **K** 5 cognoverunt) ignorant **D** 6 ponderat recte) om. **K** **O** 7 et) unde **G** 8 in) om. **K** **D** **O** 9 de his) om. **K** 10 loco) om. **G** 11 Iudae) add. c. 2 **D** 12 et 2 Petri) om. **K** 13 honestum) honestate **O** 14 divisi) om. **K** **O** **G** 15 vero) om. **O** **G**

16 illa) om. **K** **O** **G** 17 tamen) om. **K** **D** **O** 18 alcut praecedentia) om. **K** **O** **G** 19 ut minimum) om. **O** **G** 20 primo) om. **K** **D** **O** 21 simpliciter) om. **K** **O** 22 bullis) bulla **D** 23 quia) om. **K** **G**; add. in **G** 24 aliae) om. **K** **O** **G** 25 omnibus) om. **K** **O**; in **G** 26 sentit) sentiunt **D**; ponderat **G** 27 unde) et **K**; om. **O** 28 dicitur) om. **K** **O** **G** 29 de

ca) **FULGENTIUS**: De gratia Christi c. 26 (Opera, Antwerpen 1574, 363).

da) **AUGUSTINUS**: Expositio in Ep. ad Gal. (n. 21: PL 35, 2119).

db) **AUGUSTINUS**: De spiritu et littera c. 28 (n. 48: PL 44, 230).

ethnici hic faciant. Praeterea de Romanis, qui maxime ignoraverunt verum Deum, quod habuerint aliqua opera bona, docet¹ AUGUSTINUS² ep. 5 ad Marcellinum³ et 1 De civitate c. 12.

Ratio vero⁴ est primo, quia non est necessarium hos infideles addere malam circumstantiam ultimi finis omnibus⁵ suis operibus:

Primo, quia non est necesse actu et formaliter referre sua opera in idolum, quia non semper cogitant de illo, sicut nec fideles de Deo⁶, quo exemplo utitur AUGUSTINUS neque virtualiter⁷ per generalem intentionem⁸ praecedentem:

G f. 324 Primo, quia non est etiam⁹ necesse illam praecessisse, cum sit actus / liber.

D L. 175 v Secundo, quia, licet praecesserit, non oportet, ut hic et nunc influat in actum verbi gratia¹⁰ misericordiae, quem infidelis exercet, tum quia potuit multo tempore ante¹¹ praecedere illa intentio, ita ut iam moraliter non consequatur durare, tum etiam, quia¹² quomodocumque¹³ praecesserit, si hic et nunc, quando infidelis dat elemosinam vel dicit veritatem¹⁴ verbi gratia, prorsus non recordatur praecedentis intentionis, sed pietatis naturalis vel fidei gratia¹⁵ debitar, / illa intentio praecedens¹⁶ moraliter¹⁷ non influat in actum et consequenter¹⁸ neque maculat illum, quia hic actus, qui nunc fit, nullo modo est electio¹⁹, sed est²⁰ intentio cuiusdam finis boni²¹ proximi honesti, quae quia contraria de se²² est priori intentioni, illam intentionem²³ in-

est) dicit D 30 ad Marcellinum) om.
K O G 31 vera) om. K D D 32 am-
nibus) om. K G 33 nec - Deo) fide-
les non referunt omnino actu in
Deum D 34 virtualiter) interdum D
35 intentionem) relationem K G 36
obiam) om. D O 37 verbi gratia)
om. D O G 38 ante) om. K D O 39

quia) om. K D O 40 quomodocum-
que) corr. et quomodocumque O:
quomodocumque D 41 vel - verita-
tem) om. K O 42 praecedens) om.
K 43 moraliter) om. K D G 44 et
consequentem) om. O G 45 electio)
intentionis O 46 est) om. K D G 47
boni) om. K D O 48 de se) om. K

de) AUGUSTINUS: Ep. 5 (130 n. 9: PL 44, 230), De civitate Dei lib. 1 c. 12 (PL 41, 27).

terrumptit, sicut etiam⁴⁹ quando iustus venialiter peccat, interrumpit prorem bonam⁵⁰ intentionem, quam habuit referendi omnia sua in Deum, quod si dicatur⁵¹ malam circumstantiam non esse propter intentionem malam finis ultimi⁵², sed propter carentiam boni.

O r 338 : / Contra hoc est, quia, ut ostensum est⁵³ in 1.2, ad bonitatem actus non est necesse, ut ab ipso operante refractor in ultimum finem, sed satis est, quod habeat finem proximum seu obiectum⁵⁴ bonum et nullum malum, nam hoc ipso actus natura sua tendit in finem bonum ultimum.

Et per hoc solutum est⁵⁵ fundamentum contrariae⁵⁶ sententiae. Ad argumenta ergo⁵⁷: sensus⁵⁸ Pauli in primo loco quod non est ex fide [Rom 14. 23] id est ex dictamine conscientiae⁵⁹, peccatum est⁶⁰ vel quod fidei repugnat, ut in III exposui⁶¹ et idem est sensus secundi testimonii⁶²: praecipit enim Paulus ita ducere⁶³ fideles, ut non interdant iudaicis fabulis et mendacis⁶⁴ veritati⁶⁵ contrariis, quia infidelibus, inquit⁶⁶ [Tit. 1.15], nihil est mandatum, sed iniquitatis sunt eorum mores et conscientiae. Loquitur ergo de infidelibus, quatenus mente infideli et conscientia erronea

O r 176 : operantur et specialiter / loquitur de Iudaicis, qui addicti⁶⁷ suis ceremoniis et operibus legis⁶⁸ quosdam cibos⁶⁹ esse

G p 325 putabant immundos et illis infideliter utebantur, ita / CHRYSOSTOMUS⁷⁰ ibi et⁷¹ ibi divus THOMAS et⁷² AUGUSTINUS⁷³ Contra Faustum c. 4. Ad testimonium vero⁷⁴ AUGUSTINI dico⁷⁵ ex materia de gratia⁷⁶ modum loquendi AUGUSTI-

49 intentionem) om. K D G 50 etiam) om. K D O 51 bonam) om. K D O 52 dicitur) consideratur G 53) ultim; mali G 54 ostensum est) dixi O 55 seu obiectum) om. K D O 56) solutum: est) patet G; add. primo [5] G 57 contrariae) primae G 58 ad - ergo) om. K O G 59 sensus) mrd. sicutem K G 60 dictamine conscientiae) conscientia O G 61 peccatum est) om. K O 62 ut-exposui)

om. K; prout alibi diximus O; exposui) dictum est G 63 testimonii) loci O 64 docere) doceri D 65 et mendacis) et mandatis D 66 veri) illi fidei K G 67 inquit) om. K O G 68 addicti) adhibitis K 69 et operibus legis) om. K O 70 quosdam cibos) quos antequam D 71 Chrysostomus ibi et) om. O 72 et-et) om. K. et) om. D G 73 vero) om. K O G 74 dico) scimus O; dicimus G 75

NI^m 48 esse: nihil vocare bonum, nisi quod ad vitam aeternam conferat, unde in praefatione Psalmi 31 hoc sensu dicit etiam ipsam fidem sine caritate non esse bonam, id est non prodesse^m. Aliquando etiam per exaggerationem dicit omnia opera infidelium esse peccata^m, quia sunt variissima bona^m, ut in citato^m loco^m De spiritu et littera^m exponit.

ex - gratia) om. K G D 78 Augustinus) plus G 79 (d est - prodage)
om. K O G 78 omnia - peccata)
non esse infidelibus opera bona K

79 bona) om. K D; munda O 80 citato) (In K 81 in - loco) ibi O 82
De - littera) om. O

**Disputatio quarta: De variis speciebus infidelitatis
quoad culpas earum¹.**

De hac materia divus THOMAS agit primo² in communi³ art. 6 huius⁴ q. 10, postea in particulari q. 11 art. 1 et 2 et q. 12 art. 1. Sed brevitas et claritatis causa iam⁵ omnium istorum vitiorum deformitates⁶ hic exponemus, ut postea etiam de poenis, quae illis⁷ respondent⁸, simul⁹ facilius dicere possimus¹⁰.

Q. F. 339 v / Quæstio prima: Utrum iudaismus, paganismus et hæresis sint species infidelitatis distinctæ.

Duo in infideli¹¹ consideranda sunt:

D. f. 170 v Primum¹² est¹³ error intellectus¹⁴, qui constituitur in quadam specie fidei humanæ / vel opinionis¹⁵ et hic error potest specie multiplicari absque diversitate in¹⁶ culpa¹⁷ infidelitatis, quomodo unus homo potest habere plures infidelitates, si per varia motiva intellectus et formaliter diversa¹⁸ diversos errores teneat et eodem modo in distinctis infidelibus iudeo et pagano potest esse infidelitas¹⁹ eiusdem speciei²⁰, ut si uterque eodem modo credat contra sanctissimam²¹ Trinitatem vel Christi divinitatem²², quo sensu dixit DAMASUS²³ papa in epistola synodali concilii

1 quarta secunda D; om. K 2 variis om. K G 3 quoad-earum) om. K D G 4 primo) om. K D O 5 in communi) om. K G 6 huius) om. K D O 7 iam) om. K D O 8 deformitates) deformitatem D 9 illa) his K 10 quae-respondent) om. D O 11 simul) om. D O G 12 facilius) om. K 13 dicere possimus) disputemus D: dicamus G 14 in

infideli) hic O 15 primum) prima O 16 est) om. O G 17 intellectus) add. in illis G 18 constituitur) constituuntur G 19 vel opinionis) om. K O 20 et-error) om. D: error) om. K O 21 in) add. del peccato K 22 culpa) peccato D G 23 diversa) om. K 24 infidelitas) error K 25 infidelitas-species) una eadem infidelitas O 26 sanctissimam) om. K

23) DAMASUS: Ep. 4 sive confessio fidei quam Damasus misit ad Paulinum An-Gothenum episcopum c. 25 (Isidor Mercator: Decretalium collectio. PL 130.686).

G p. 326
Romani²⁴ omnes haereticos de filio Dei et Spiritu Sancto perperam sentientes in Iudaeorum et ethnicorum infidelitate haerere. De hac distinctione modo non agimus, tum quia metaphysica est potius quam moralis, tum quia, ut recte²⁵ dixit divus Thomas²⁶, distinctio in his erroribus fere in infinitum procedere²⁷ potest, quatenus motiva humana ad credendum hoc vel illud²⁸ possunt in infinitum multiplicari.

Alterum, quod in infidelitate considerandum est²⁹ est ipsa³⁰ culpa et deformitas et quia frequenter contingit huic culpae infidelitatis alias adungi ut superbia³¹ vel³² scandalum et quod simile³³. Hic non est sermo de his, quae sunt quasi per accidens, sed solum formaliter de ipsa infidelitate quatenus honestati et praecepto fidei repugnat.

D I. 177 r
Est igitur³⁴ sententia prima omnem infidelitatem eisdem esse moralis speciei solumque distingui in tria illa membra ad modum specierum³⁵ secundum quamdam accommodationem ad distinguendos status istos / infidelium³⁶ et ad explicandas diversas materias³⁷ et diversos³⁸ casus morales occurrentes³⁹.

O f. 240 r
K t. v v
Fundamentum est primo, quia distinctio inter ea membra, ut divus Thomas indicat, sumitur ex eo quod⁴⁰ descenditur a⁴¹ fide simul concepta explicitè vel implicitè aut a fide nullo modo⁴² habita. Haec autem / diversitas tota sumitur // ex parte subiecti, unde non variat moraliter matrem.

Probatur consequentia⁴³: Quia deformitas infidelitatis est in hoc, quod prima veritas negatur, sed quod hoc sit

O G 27 vel-divinitatem) om. O
28 concilii Romani) in concilio Romano G; om. D 29 recte) om. O
30 ut - Thomas) om. K 31 procedere) dividi K; crescere O 32 hoc - illud Id K; om. O G 33 considerandum est) consideratur D G 34 ipsa) om. K D O 35 superbia) superbiolum D O 36 vel) et D; etc. K

37 scandalum) om. K 38 est igitur) om. K 39 ad-speciem) om. K 40 infidelium) infidelitatis K 41 materias) rationes D 42 diversos) om. K D G 43 occurrentes) om. D O G 44 autem - quia) est quia O 45 a) ab illa O 46 nullo modo) nunquam G 47 consequentia) om. K G 48 fidem) om. K. O.

post professam fidem⁴⁹ vel non professam, est accidentale⁵⁰ sicut odisse Deum post habitam vel non habitam caritatem.

Secundo: Quia honestas fidei⁵¹, quae est in actu credendi eiusdem rationis est in eo, qui nunc primum credit vel qui iam credidit et similiter fides Iudaeorum, qui implicite crediderunt evangelium, eiusdem rationis erat cum fide nostra christianorum⁵². ergo etc.⁵³.

Tertio: Quia praeceptum, contra quod peccatur, est omnino idem numero⁵⁴.

Secunda opinio⁵⁵ distinguit specie haec peccata, sed variis modis:

Primus est, quia haereticus discedit a fide⁵⁶ committendo, alii omittendo. Non tamen⁵⁷ probatur mihi⁵⁸ tum, quia haec diversitas per se⁵⁹ non est formalis⁶⁰, ex I.II.⁶¹, tum maxime⁶² quia et haereticus⁶³ omittit, cum nihil vere credat et alii committunt, cum multa falsa credant.

Secundus modus, quia haeresis est peccatum per excessum, alia per defectum. Reicitur⁶⁴ fore eodem modo, quia et haereticus deficit nihil credendo et alii excedunt leviter credendo.

D. I. 177 v / Tertius modus, quia haereticus peccat contra votum in baptismo factum.

Reicitur⁶⁵ primo: Quia vere nullum⁶⁶ est tale votum proprie loquendo⁶⁷, sed solum est quaedam sollemnis professio fidei, quae interdum solet late dici votum quia ra-

49 accidentale) accidentarium O 50 fidei) om. K D G 51 utristianorum) om. O 52 ergo etc.) om. K; etc.) om. D O 53 idem numero) unum (?; numero) om. O 54 opinio) sententia D 55 discedit a fide) nega-fidem K 56 tamen) om. K D O 57

nihil) om. D O G 58 per se) om. K G 59 formalis) essentialis D G 60 ex I. 2.) om. K O G 61 maxime) etiam K O 62 et haereticus) haereticus quoque K 63 reicitur) excluditur K 64 nullum) non G 65 proprie loquendo) proprium O 66

tionem illius subicitur quis iurisdictioni Ecclesiae, sicut per votum sollemne fit membrum religionis⁶⁸; videte⁶⁹ CAJETANUM infra q. 88 art. 2. SOTO⁷⁰ 7 De iustitia q. 1^a art. 3.

Secundo: Licet esset tale votum, illud⁷¹ esset per accidens ad hanc distinctionem⁷²; nam probabile est discedentem⁷³ a fide specialem malitiam⁷⁴ committere contra iustitiam legalem et⁷⁵ obedientiam⁷⁶, quam debet Ecclesiae⁷⁷, sicut etiam potest committere malitiam scandali etc.⁷⁸, sed hoc facit diversitatem in ipsa malitia infidelitatis.

Tertio: Quia⁷⁹ haec malitia communis potest esse in omni specie infidelitatis⁸⁰, ut statim dicitur⁸¹.

Quarto: Haecresis ut sic non necessario supponit⁸² baptismum susceptum, ut patet⁸³. Nam si catechumenus veram fidem tenens ante baptismum pertinaciter erret, est vere⁸⁴ haereticus.

O f. 340 v Quartus igitur modus est, quia per haeresim / abicitur fides Christi explicitè suscepta, per iudaismum abicitur fides Christi⁸⁵ suscepta in figura, per paganismum non⁸⁶ abicitur proprie⁸⁷, sed non suscipitur. Quod enim haec circumstantiae faciant diversitatem, patet a simili: Nam aiam deformitatem habet, verbi gratia non dare eleemosinam, aiam auferre semel datam et aliud est non suscipere religionem, aliud relinquere susceptam.

O f. 178 r Sed contra hoc urgent⁸⁸ / rationes primae sententiae et exempla facta⁸⁹ non sunt similia: nam in primo peccatur

sicut - religionis) om. K O G 87 vl-
dele) vide K O 88 q. 1) q. 2 K O
89 illud) illa distinctio K O G 70
ad - distinctionem) om. K O G 71
discedentem) recedentem G 72 ma-
litiā) culpam G 73 iustitiam-
el) om. K O G 74 obedientiam)
add. legalem O 75 Ecclesiae) add.

et iustitiae G 78 sicut - etc.) om. K
O G 77 quia) om. K O G 78 in
- infidelitatis) omnibus infidelibus K
78 ut - dicitur) om. K O G 80 ne-
cessario supponit) necesse est sup-
ponere G 81 ut patet) om. O G 82
vere) om. K O 83 Christi) om. G
84 non) nullo modo G 85 proprie)

dg) Dominicus Soto: De iustitia et iure lb, 3 q. 1 art. 3 ad primum argumen-
turo in contrarium, ed. Salamanca 1553, 628b.

contra praecepta diversa misericordiae et iustitiae, in secundo exemplo* in altero membro** non peccatur; simile potius esset furari et non restituere ablatum^o, quae eiusdem maiestatis sunt, quia contra idem praeceptum. Praeterea haereticus per se non requirit, ut haereticus aliquando habuerit veram fidem, nam filii, exempli gratia^o, haereticorum educati a principio in haeresi nunquam habuerunt veram fidem et tamen sunt haeretici et idem esset^o. si paganus immediate / ad Lutheranismum transiret. Et patet, quia isti non sunt^o Iudaei neque pagani neque christiani, ergo haeretici. E contra vero: Nam omnis qui recedit a fide semel suscepta^o, est haereticus, nam hoc in discessu^o attendendus est terminus ad quem, si enim transit ad Iudaismum est Iudaeus, si ad paganismum paganus^o.

G p. 322

Quintus ergo modus explicari potest hoc modo^o. Opponitur enim haec^o infidelitas fidei per Christum Dominum^o et Apostolos^o praedicatae, contra quam tribus modis peccari potest:

Primo: Admittendo fidem et^o doctrinam evangelicam^o et partem^o eius negando.

Secundo: Admittendo quamdam doctrinam, quae in figura et umbra prophetiae^o hanc^o fidem^o continebat et tamen reipsa^o exhibitam^o reiiciendo^o.

Tertio omnino doctrinam talem^o negando.

om. O 81 hoc urgenti sunt O 82 facta) allata O 83 exemplo) om. K O G 84 in altero membro) om. D 85 ablatum) ablata G 86) exempli gratia) om. K O G 87 esset) feret O 88 sunt) nihil. neque K 89 recedit) suscepta) addicit [ubi] D] fidem semel susceptam K D 90 discessu) discessu K; hoc in discessu) in heredis casu D 91 si ad paganismum paganus) om. O; si ad simulara gentilis D 92 explicari) mo-

dni hic G; hoc modo) om. K; ita O; add haec infidelitas K 93 haec) om. D G 94 Dominum) om. K O G 95 et Apostolos) om. K O I et] seu D 2 et) evangelicam) evangelii D G 3 partem) aliquid D 4 membrum prophetiae) prophetia K G; prophetiae) om. D 5 hanc) eam G om. D O 6 fidem) om. K O G 7 reipsa) in re D 8 exhibitam) datam K 9 reiiciendo) recipiendo G 10 talem) hanc O 11 gentium) om.

Primus modus constituit haeresim, secundus Iudaismum, tertius infidelitatem gentium¹¹, inter quae membra sic exposita apparent deformitates aliquomodo formaliter differentes; nam admittere partem / cuiusdam doctrinae / et alteram negare, in qua est eadem ratio et credibilitas, propria quaedam et formalis¹² deformitas est in modo credendi et similiter admittere prophetias et figuras¹³ omnes huius doctrinae et tamen illam in se datam negare habet etiam specialem deformitatem.

Explicatur etiam aliter: Nam qui negat fidem evangelicam revera in "re ipsa" et alias voce praedicat et confitetur¹⁴ ipsam, specialem iniuriam videtur¹⁵ illi facere¹⁶ et idem proportionaliter de Iudaeo et hic modus, quod attinet ad explicanda membra ipsa¹⁷, mihi valde¹⁸ placet et ita est exponendus divus THOMAS, cum dicit haereticos discedere a fide suscepta, non enim intelligit oportere¹⁹, ut²⁰ aliquando habuerint fidem, sed illam professionem et confessionem²¹, quam ipsi²² confitentur²³, doctrinae evangelicae vel divinae²⁴, vocant fidei susceptionem²⁵, quod verum attinet ad formalem et²⁶ essentialem distinctionem, non satis illam videt, neque nullum refert ad materiam naturalem, tamen claritatis²⁷ gratia et communis modi loquendi in sequentibus de his²⁸ loquemur²⁹ ut de distinctis sumemus, nam utrumque est probabile.

Ex his tamen intelligitur peccatum haeresis non esse proprium huius / temporis legis evangelicae, sed potuisse etiam esse temporis legis veteris et legis³⁰, ut³¹ si quis profiteretur voce et opere³² doctrinam supernaturalem exte-

O 13 et formalis) om. K O G 13 et figuras) om. O 14 revera in) om. K G 15 in re ipsa) om. G 16 praedicat et confitetur) profiteretur K O G 17 videtur om. K G 18 facere) facit K G 19 ipsae) om. K 20 valde) om. K O 21 intelligit oportere) oportuit D 22 oportere ut) quod O 23 et confessionem) om. O G 24

ipsi) ist. D G 25 confitentur) habent O; faciunt G 26 doctrinae divinae) om. O; vel divinae) om. K 27 fidei susceptionem) fidem susceptionem D G 28 formalem et) om. O G 29 claritas) charitas G 30 de his) om. K; his) illis D 31 loquemur) loquendum K 32 legis) om. K D G 33 ut) adf. Iudaeorum: D 34 vo-

rius² et tamen discederet ab ea, quae a Deo erat tunc tradita per regulas fidei illius Ecclesiae³, quae illis temporibus erat⁴; nam revera illud peccatum⁵ habebat tunc⁶ eandem malitiam proportionaliter⁷, quam nunc⁸ habet⁹ haeresis.

Colligitur +tiam¹⁰ secundo ante Christi adventum tantum esse potuisse duas species infidelitatis, scilicet per haeresim et gentilismum¹¹, nam, modus infidelitatis Iudaeorum non habuit locum, quia non erat in re ipsa¹² tunc¹³ data fides, quae in signis continebatur.

Tertio colligi potest¹⁴ has species eo modo, quo species sunt, esse ultimas in ratione malitiae et culpae. Nam licet haereses multiplicentur quoad errores, modus autem discedendi a fide, ex quo sumitur ratio culpae, idem est et ideo quoad deformitatem sunt eiusdem rationis. /

Sed petet¹⁵ aliquis¹⁶, ut in uno et eodem homine possint simul reperiri plures ex his infidelitatibus¹⁷. Divus THOMAS ad 3 in¹⁸ art. 5 affirmat et CARETANUS exponit ita cum: Qui ab Ecclesia transit ad Iudaismum et esse haereticum, quia discedit ab Ecclesia et Iudaeum, quia proficitur Iudaismum, sed ut¹⁹ ex dictis constat, in huiusmodi homine est tantum una infide / litas et una malitia²⁰, quia est unica transgressio unius praeccepti. In uno²¹ igitur tantum casu et in eo per accidens et²² quasi ex conscientia erronea existimo posse coniungi duas ex his speciebus, scilicet in Iudaeo, qui quatenus a fide²³ christiana²⁴ discedit, habet speciem Iudaismi²⁵ et si in eadem doctrina Moysis et Vete-

ce et opere) om. G 36 exterius) om. K D O 36 illius Ecclesiae) om. G; infallibilis D 37 illius-erat) illius temporis K 38 illud peccatum) om. O 39 tunc) om. K D G 40 proportionaliter) om. K O 41 tunc) modo K G 42 habet) om. K 43 etiam) om. K O G 44 gentilismum) infidelitatem gentium D 45 in re ipsa) om. O 46 tunc) om. K D G 47

colligi potest) colligitur O G 48 sed petet) petes O 49 aliqua) quis K O 50 ex-infidelitas(bus) infidelitates O 51 in) om. K O G 52 ut) om. K 53 est-malitia) esse solum unam infidelitatem et unam malitiam K 54 uno) add. in marg. lectio O 55 et) ac G; om. K 56 fide) Ecclesia D O 57 christiana) om. O 58 speciem iudaismi) malitiam illam

ris Testamenti voluntarie et pertinaciter erraret, hæeret etiam deformitatem hæresis ⁶¹. ut patet per se ⁶² ex dictis ⁶³. in aliis vero speciebus plane est repugnantia inter illas ⁶⁴. ut aperte etiam ⁶⁵ constat ex modo, quo illas distinximus

D. c. 179 v Unde solvitur secundum dubium, / quo peti potest ⁶⁶, an sit hæc divisio sufficiens sive ⁶⁷ comprehendat omnes infideles ⁶⁸.

G. p. 330 Respondetur esse sufficientem ⁶⁹, quia per terminos contradictorios, / qui omnes modos possibili infidelitatis complectitur, traditur ⁷⁰, scilicet aut simpliciter negando ⁷¹ totam ⁷² fidem et ⁷³ doctrinam supernaturalem ⁷⁴ aut non simpliciter, sed eam aliquomodo admittendo et hoc vel admittendo illam in se ut hæretici ⁷⁵ vel non in se, sed tantum in figura.

Dices primo ⁷⁶. Schismatici ⁷⁷ non comprehenduntur in hac divisione.

Respondetur ⁷⁸: Proprie loquendo schismatici ⁷⁹ non sunt infideles, quia non repugnant fidei, sed unioni et ⁸⁰ caritati Ecclesiae, nisi schismaticorum ⁸¹ nomen extendatur, ut interdum ⁸² solet ad eos, qui negant unum caput Ecclesie, ex quo pendet eius veritas, nam isti hæretici sunt.

Contra secundo: Nam pagani videntur habere diversam infidelitatem a propriis gentilibus, quia non sunt idolatrae ut Saraceni ⁸³, sed unum Deum cognoscunt.

C 58 hæresis corr. ex suamodi O
60 per se) om. K D G 61 ex dictis)
om. O 62 inter illas) om. K D G
63 etiam) om. K O G 64 quo-po-
test) om. K O 65 sive) si D 66 si-
vo-infideles) om. K O G 67 suffi-
cientem) om. K D O 68 traditur)
add. qui O 69 negando: negare K
G; negarent O 70 totam) om. O

71 et) etiam D 72 et-supernatura-
lem) om. K O G 73 ut hæretici)
om. K O G 74 dices primo) dicel
quia O G 75 schismatici) in his ma-
xime G 76 responde) responderetur
G 77 schismatici) si his G 78
unioni et) om. D O 79 schismati-
corum) et christianorum G 80 in-
terdum) om. K G 81 ut Saraceni)

Respondeo materialiter tantum differre, quia ipsi nihil doctrinae supernaturalis admittunt et, licet non errant in omnibus his, in quibus gentiles et⁸² idolatras errabant⁸³, errant tamen in aliquibus vel certe in aliis⁸⁴.

Similiter respondeo, si quis tertio obiiciat⁸⁵ posse esse infidelem, qui negando totam / fidem nullum habeat errorem contra naturale lumen rationis⁸⁶. Dico enim imprimis hoc impossibile modo non esse possibile⁸⁷ neque unquam accidisse⁸⁸, tamen illo posito talis⁸⁹ infidelitas pertinet⁹⁰ ad infidelitatem⁹¹ gentiliam et solum materialiter differret in paucioribus vel pluribus erroribus / qui sunt contra supernaturale lumen vel etiam in his, qui sunt contra naturale lumen⁹². Imo idem esset⁹³, si quis nullum errorem positivum admitteret, sed tantum vellet non credere fide supernaturali: nihil indicando⁹⁴ de hac doctrina scilicet⁹⁵ quoad falsitatem⁹⁶. Nam hoc error differret⁹⁷ quodam modo⁹⁸ ab aliis per modum omissionis a commissione, quae tamen differentia per se est materialis. Aliae duae difficultates contra hanc divisionem⁹⁹ tractabuntur duabus quaestionibus sequentibus.

Quaestio secunda: Quid requiratur¹⁰⁰ ad peccatum haeresis committendum atque adeo¹⁰¹ an error ex ignorantia invincibili¹⁰² in homine fideli¹⁰³ pertineat ad haeresim vel aliquam speciem infidelitatis

G p 331 / In hac quaestione specialiter¹⁰⁴ nobis explicanda est culpa haeresis tum propter divum THOMAM q. 11 art. 1 et

om. K D O 81⁸² gentiles et om. D O G 82 errabant) om. K O G 83 vel -aliis) om. K O 84 similiter -obiiciat) dices tertio K 85 rationis) add. similiter in secunda respondeo et K 86 non -possibile) esse impossibile K non esse posse G 87 neque -accidisse) om. K; ete. O 88 falsitas) G 89 pertinet) pertineret G 90 infidelitatem) speciem K 91 lu-

men) om. K O G 92 esset) est K O 93 indicandi) D 94 scilicet) om. K D G 95 quoad falsitatem) om. G; falsitatem) falsa O 96 differret) differt K O 97 quodammodo) om. K O 98 contra -divisionem) om. K D O 99 quid requiratur) quae conditiones necessariae sicut K: requiratur) requiritur O [adeo) om. K 2 invincibili) culpabili K 3 fideli)

2, tum quia res magis est necessaria et cognitu difficilis AUGUSTINO^{db} teste lib. De haeresibus in principio¹.

Dico ergo primo: Materia haeresis esse debet propositio aliqua fidei, si sit haeresis per dissensum vel dubitationem vel contraria fidei, si sit per assensum.

Est res clara², quia³, quamvis⁴ nomen haeresis graece⁵ electionem significet generaliter⁶ et ideo per se significet quaecumque sectam, quam quis sibi eligit, sive illa sit vera, sive falsa, ut constat ex usu latinorum et ex AUGUSTINO^{db} 6 De civitate c. 12 et Hieronymo^{dk} ad Gal. 5 [19-21], habetur cap. Haeresis 24 q. 3, ^{dl} imo⁷ Actuum 15 [5] secta pharisaeorum dicitur haeresis, quae tamen vera erat, ut ex cap. 26 [5] patet. Tamen iam ex usu Ecclesiae / accommodatum est hoc nomen ad significandam culpam quandam⁸ contrariam fidei catholicae. Nam quoniam catholica fides non voluntate humana, sed Spiritus Sancti revelatione⁹ introducta est, haeresis vero e contrario¹⁰ est inventio¹¹ hominum, ideo accommodatum est illi nomen haeresis; ita TERTULLIANUS^{dm} lib. De praescriptione haereticorum in principio, THEOPHYLACTUS^{dn} ad Col. 1 [28]¹².

Dicitur autem in proposito¹³ propositio fidei, quae est expresse definita ab Ecclesia vel ita contenta in Scriptura vel communi consensione¹⁴ et traditione Ecclesiae tamquam

om. K 4 specialiter) principaliter K; praesertim G 5 difficulte) difficultior D 6 in principio) om. O G; in fine D 7 aliqua) om. K D G 8 est-clara) om. K 9 quia) nam K 10 quamvis) licet K 11 graece) in genere K D; om. O 12 generaliter)

om. K O 13 imo) om. K O 14 quaedam) om. K O 15 Spiritus-revelatione) Spiritu Sancto O 16 e contrario) om. K O 17 inventio) inventum K G; introductio D 18 ad Col. 1) etc. K 19 in proposito) hic K 20 consensione) consensione K

db) AUGUSTINUS: De haeresibus. Praefatio (PL 42,21).

dk) HIERONYMUS: De civitate Dei lib. 8 c. 12 (PL 41,237).

dl) HIERONYMUS: In Ep. ad Gal. 5 (19-21) (PL 26,445).

dm) TERTULLIANUS: De praescriptione haereticorum c. 6; PL 2,280.

dn) THEOPHYLACTUS: In Ep. ad Col. 2 (8) PG 124, 1289.

de fide recepta, ut negari verisimiliter²¹ non possit nisi negando veritatem Scripturae vel Ecclesiae iuxta dicta supra de regulis et propositione²² fidei. Loquamur enim nunc de fide catholica et universali. Sed advertendum est²³ hoc, quod diximus²⁴ requiri per se et²⁵ ex natura²⁶ ipsius²⁷ culpae²⁸; nam ex conscientia erronea posset quis in haeresim labi²⁹ similiter errando vel dubitando in materia, quae vere³⁰ non est definita³¹ de fide, existimando tamen esse de fide. Nam ille talis formaliter voluntate sua discederet a ratione formali fidei, licet per accidens et materialiter in re non erraret³²; item virtute credit talis³³ errorem, verum contrarium fidei, nimirum vel Scripturam vel Ecclesiam, posse errare et propter hoc probabile est / huiusmodi hominem, si exterius / suam haeresim profiteatur, incurrere poenas et³⁴ censuras vere³⁵ haereticorum, quis profiteatur se tenere aliquid contra catholicam fidem³⁶, ita³⁷ CASTRO³⁸ lib. 1 De iusta haereticorum punitione c. 8 et TORRENTIS³⁹ 4° in 1 p. q. 32 art. 4.

Dico secundo: Ad peccatum haeresis necesse est, ut lapsus in materia fidei sit voluntarius.

Est certa et communis theologorum⁴⁰, Divus THOMAS hic et 1 p. loco citato⁴¹, theologi communiter in 3 d. 24 et 25 et in 4 d. 13, AUGUSTINUS in cap. *Dei* Apostolus⁴² ex

21 G; consensu D 21 verisimiliter) probabiliter G 22 et propositione) om. K O 23 est) om. K O G 24 quod diximus) om. O 25 et) om. K D G 26 natura) naturae instituto O 27) ipsius) istius G 28 ipsius culpae) om. K O 29 in - labi) haeresim committere G 30 vere) om. K D O

31 definita) om. K O G 32 erraret) erravit K: erret O 33 talis) om. O G 34 poenas et) om. O 35 vere) om. K D O 36 catholicam fidem) Ecclesiam O 37 ita) om. K O G 38 TORRENTIS) add. episcopus Canariensis G 39 theologorum) om. O 40 loco citato) supra G: om. D O 41

do) Allocus CASTRO. De iusta haereticorum punitione c. 8 (Opera, Paris 1571, 1098 ff).

dp) Bartholomaeus de Torres

dq) Decretum Gratiani II causa 24 q. 3 c. 29 (ed. BRUNBERG I 898).

epistola 162⁴⁷ et cap. Qui in Ecclesia⁴⁸ ex 18 De civitate c 51⁴⁹ et⁵⁰ 24 q. 3.

Et⁵¹ ratio constat⁵² ex communi ratione peccati. Unde qui habet ignorantiam invincibilem, certum est non committere haeresim, quidquid erret⁵³.

K f. 10 v / Unde solvuntur obiter⁵⁴ duo dubia:

Primum: An propositio vel⁵⁵ assertio alicuius⁵⁶ dicenda sit haeresis considerata tantum qualitate materiae, scilicet an sit in re fidei vel non, vel considerandus etiam sit modus, quo profertur ab asserente⁵⁷, nam CASTRO et TORRENSIS⁵⁸ supra⁵⁹ affirmant⁶⁰ primum cum ADRIANO⁶¹ in 4 q. 1 de confessione⁶², CANO⁶³ vero 12 De locis c. 8 citans CALTA-
NUM hic et divum THOMAM 1 ad Cor. 11 q. 4 sentit secundum. Sed questio est de nomine. Nam si nomine haeresis significatur tantum qualitas propositionis, sive veritas sive falsitas⁶⁴, hoc attendendum est ex natura ipsius materiae⁶⁵, si vero significatur id, quod formaliter constituit haereticum, sic considerandus est modus, quo affirmatur⁶⁶, et⁶⁷ ita videtur mihi esse loquendum: si quis dicat propositionem contra fidem ex ignorantia invincibili, illa⁶⁸ propositio vere⁶⁹ est haeretica et tamen non intervenit haeresis, quia haec⁷⁰ revera et nomen culpae et⁷¹ ita loquuntur Patres⁷², maxime AUGUSTINUS⁷³.

et) om. D G 42 et) om. K O G
43 constat) est K 44 quidquid erret)
om. K 45 obiter) om. K O G 46
propositio vel) om. K O 47 alicuius)
om. K O 48 asserente) dicente
D 49 Torrensis) Roffensis O 50
supra) om. K D O 51 affirmant)
asserunt O 52 cum - confessione)

om. K 53 sive veritas-falsitas)
om. K D O 54 natura - materiae)
materia et re ipsa G 55 affirmatur)
add. del. ut O 56 et) unde G; om.
K 57 illa) ibi K; om. O 58 ve-
re) proprie K; om. O G 59 haec)
haeresis G 60 haec-culpa et) om.
O 61 quis - Patres) om. K 62 ma-

dc) AUGUSTINUS: Ep. 162 (93 n. 1; PL 33,160).

da) Decretum Gratiani II causa 24 q. 3 c. 3t (ed. FRIEDBERG, I 983).

dt) AUGUSTINUS: De civitate Dei lib. 18 c. 51 n. 1 (PL 41 613).

du) ADRIANUS VI.: Quaestiones in IV. Sententiarum, Paris 1528, I. 75 v.

dw) AUGUSTINUS: cfr. supra dh).

- D t. 181 v / *Secundum dubium erat* ⁶⁴; An propositio, quae nunc est haeretica, semper fuerit haeretica. Nam primi auctores affirmant, posteriores vero negant et simpliciter melius loquuntur; nam si loquamur ⁶⁵ de culpa, certum est aliquam assertionem posse nunc non esse haeresim, quia ex ignorantia invincibili procedit, quae crastina die ⁶⁶ poterit ⁶⁷ esse ⁶⁸ haeretica, si asseratur ablata ignorantia, si vero idem ⁶⁹ loquamur / de ipsa propositione ⁷⁰, etiam arbitror ⁷¹ aliquam propositionem posse ⁷² nunc ⁷³ esse de fide ex definitione Ecclesiae ⁷⁴, quae antea non erat, quod est certum saltem quoad nos et consequenter idem est de propositione haeretice contraria.

Dico tertio: Ad committendam culpam haeresis satis est, ut aliquis sciens et videns propositionem aliquam esse definitam ab Ecclesia vel expresse contentam in Scriptura voluntarie illam neget vel affirmet contrarium.

Est conclusio ⁷⁵ certa. Auctorem citabo statim ⁷⁶.

Rationes sunt primo ⁷⁷, quia haec voluntas et hic error est peccatum mortale fidei contrarium et sufficiens ad expellendam fidem, ergo infidelitas, ergo haeresis in hac ⁷⁸ materia, de qua loquimur ⁷⁹.

Maior quoad ⁸⁰ primum antecedens patet ⁸¹, quoad ultimam partem ⁸² probatur, quia voluntarie homo tunc contradicit rationi formali ⁸³ / fidei et virtute vult nihil certo credere atque habet illam dispositionem voluntatis, quam habent haeretici ⁸⁴.

xime Augustinus) etc. O; om. K G 63 erat) est K 64 si loquamur) om. K 65 crastina die) postea K deinde O 66 poterit) potest O 67 poterit esse) erit K 68 idem) om. K O G 69 ipsa propositione) ipso proposito K 70 arbitror) sentio K; censeo G 71 posse) om. O 72 nunc) modo K 73 ex-Ecclesiae)

om. K O 74 conclusio) om. K O 75 Auctores-statum) om. K O 76 Rationes-primo) ratio prima K; ratiōe probatur primo O 77 haec) om. K D O 78 de-loquimur) om. O G 79 maior quoad) om. O G 80 patet) om. G 81 ultimam partem) ultimum K 82 rationi formali) om. O 83 habent-haeretici) habet haer-

Confirmatur secundo ^m: Quia voluntas absolute creden-
 O J. 343 v di aliquid revelatum a Deo ⁿ fide infusa ^m / sufficit ad obti-
 nendam fidem, ergo voluntas contraria ad expellendam.
 Conclusio est contra quosdam, qui ad haeresim require-
 bant non tantum dictam voluntatem, sed quamdam etiam
 pertinaciam, quam consistere dicebant in quodam tempo-
 ris ⁿ duratione seu in constantia prava post primam et se-
 cundam admonitionem iuxta illud 1 ad Tim. 3 [Tit. 3.10]:
haereticum hominem devota etc. ^m. ita ^m ANTONINUS ^{dx} 2.
 p. tit. 12 c. 1. et ^m SILVESTER ^{dy} verbo haeresis. Sed est im-
 probabilis opinio, quia duratio temporis non requiritur ad
 culpam, unde sicut peccatum contrarium caritati subito ⁿ
 in uno ^m instanti ^m expellit illam, ita etiam peccatum ^m fidei
 et illa admonitio ad poenam exteriorem vel ad vitandum
 exterius haereticum ^m est regulariter fortasse necessaria,
 non tamen ad culpam, quia satis admonetur homo interiori
 cognitione ^m.

Difficultas ergo ^m tota ^m quaestionis ^m est: An haec ca-
 dem voluntas requiratur ad contrahendam haeresim. Nam
 Soto ^{dz} in 4 d. 22 q. 2 art. 3 negat et sufficere dicit volun-
 tatem errandi procedentem ex ignorantia culpabili definitio-
 nis Ecclesiae e^t: CANO ^{ea} lib. 12 c. 9 idem dicit, quando ig-
 norantia est affectata.

D J. 182 v Et probatur haec sententia primo, quia alias nullus /
 esset haereticus, quis omnes peccant ⁿ ex ignorantia et non
 G p. 374 credunt, quis non putant contraria / eorum, quae ipsi cre-

reticus K 84 secundo) om. K D G
 85 revelatum a Deo) om. O 86 fide-
 infusa) om. K D G 87 temporis
 om. G 88 etc.) om. K D O 89 ita)
 om. K 90 et) om. K D O 91 sub-
 ito) om. K G 92 uno) unico G: om.
 D 93 in- instanti) om. O 94 pecca-

lum) om. K D O 95 haereticum)
 om. D O 96 totis) om. K O G 99
 quaestionis) om. G I ergo) vero
 K: om. D O 2 peccant) putant G
 3 in aliquo) om. K 4 in aliqua- b-
 de:) communi consensu Ecclesiae O
 5 sancti om. K O G 6 supra) om. K

dx) ANTONINUS: Summa moralis 2. p. tit. 12 c. 1.

dy) SILVESTER PRIORIAS: Summa summarum, Antwerpen 1679, tom. I, 426 A.

dz) DOMINICUS SOTO: In 4 d. 22 q. 2 a 3 (ad, Salamanca 1552, 1027 b).

ea) MELCHIOR CANO: De locis lib. 12 c. 9 (Opera, Madrid 1741, tom. II, 218).

dunt, esse in Scriptura vel in aliqua regula fidei'. Unde sancti Patres frequenter docent hæresim committi ex ignorantia, AUGUSTINUS ^{7b} 4 Contra Donatistas c. 5, CHRYSOSTOMUS ^{8c} in id 2 ad Tim. 2 [25]: nequando Deus det illi poenitentiam, divus THOMAS 1 ad Cor. supra ⁹ et Quodlibeto 3 art. 10ⁱ et in Directorio inquisitorum ^{10a} 1 p. q. 12ⁱ dicitur protestationem credendi, quod credit⁹ Ecclesia, non excusare ab hæresi, si quis erret in his, quae tenebatur explicite credere.

Secundo: hoc peccatum sive¹¹ hoc error¹² habet eandem malitiam cum illa¹³ culpa hæresis, ergo¹⁴.

Probat¹⁵ antecedens¹⁶ primo, quia privat eadem honestate virtutis et¹⁷ eodem modo¹⁸ et contra idem præceptum.

Secundo, quia in aliis peccatis peccatum ex scientia certa¹⁹ et ignorantia vincibili²⁰ sunt eiusdem speciei, nam voluntarium directum vel indirectum non variant speciem peccati.

Et / tertio, quia in aliis infidelitatis²¹ speciebus, si quis ex ignorantia vincibili²² adhaereat omnino²³ Iudaismo vel paganismo, vere est infidelis in illis speciebus, ergo.

Tertio principaliter arguitur²⁴, quia ille qui sic errat, indirecte et materialiter²⁵ contradicit²⁶ fidei in genere moris²⁷ non minus quam, qui quodlibet peccatum mortale²⁸ committit et contrarius est caritati. Ergo sicuti per omne

7 art. 10ⁱ art. 3 Q. 82. 12ⁱ c. 22 D
8 crediti tene; Q. 10 hoc-sive) om.
Q. G. 11 sive-error om. D. 12 illa)
om. K D Q. 13 ergo) om. K Q. 14
adhaerens) om. K Q. 15 ad) om. K

Q. G. 16 eodem modo) om. Q. 17
certa) om. K D Q. 18 vincibilis) in-
vincibilis Q. G. 19 infidelitatis) infu-
delitatum Q. 20 vincibilis) inuincibilis
Q. 21 omnino) om. K D G. 22

7b) AUGUSTINUS: De baptismo contra Donatistas lib. 4 c. 5 (PL 43,158).

8c) CHRYSOSTOMUS: in 2 ad Tim. 2 [25]: Hom. 6; PG 62,632.

10a) NICOLAUS EYMERICUS: Directorium inquisitorum 1. p. q. 12, ed. Venetia 1585, 74-76.

peccatum mortale amittitur caritas, ita per illum errorem fides, ergo est infidelitas, ergo haeresis²¹.

Confirmatur tandem²², quia alius non esset vere haereticus nisi ille, qui sciens et confitens²³ Deum dixisse hoc, illud non crederet.

Dico tamen nihilominus²⁴ quarto: Haeresis, quae est proprie infidelitas et quae privat fidem et de qua loquuntur iura, non committitur nisi ex directa voluntate sentiendi contra id, quod aliquis scit et²⁵ fatetur²⁶ in Romana Ecclesia esse definitum vel contentum in aliqua regula fidei, quam ut divinam et²⁷ infallibilem eadem Romana Ecclesia complectitur.

Conclusio²⁸ est communis doctorum: ADRIANUS²⁹ Quodlibeto 3 art. 1, SILVESTER³⁰ verbo *haeresis* q. 2, GABRIEL in d. 13 q. 2, CASTRO³¹ et alii supra³² et NAVARRUS³³ c. 11 número 7.

K. I. 11 c. Et probatur primo, quia ad haeresim / requiritur pertinencia³⁴, ut patet ex CLEMENSINA unica De summa Trinitate PORTO³⁵ et EXTRAVAGANTIS IOHANNIS XXII Cum inter nonnullos De verborum significatione³⁶ et³⁷ ex bulla Martini V. in fine Concilii CONSTANTIENSIS³⁸ et colligitur

principaliter arguitur) ratio K 25
cl. materialiter) om. K O G 27 ergo est - haeresis) es ergo infidelis, ergo haereticus 27; ergo haeresis) om. K D 28 tandem) om. K O 29 et confitens) om. K 30 tamen nihil-

luminus) om. K O G 31 scit et) om. K 32 et fatetur) om. G 33 divinam et) om. K 34 conclusio) om. K D O 35 supra) om. K O 36 ad-pertinencia) haeresis requirit pertinencia) K O 37 ex-et) om. K 38

21) HABITANUS VI.: Quodlibeticae quaestiones 3 a 3, Paris 1527, t. 107.

22) SILVESTER PRIORIS: cfr. supra dy)

23) CASTRO: cfr. supra do)

24) Martinus ab AZULCOURA Enchiridion sive manuale confessoriorum c. 11 n. 7 (n. 22: ed. Geneva 1505, 112).

25) Clem. lib. 1 tit. 1 § 1 (ed. FRIEDBERG, II 1133).

26) Extravagantes tit. 14 c. 4 (ed. FRIEDBERG, II 1229-30)

27) CONSTANTIENSIS: cfr. Bartholomaeus CARRANZA: Summa conciliorum, ed. Madrid 1786, 482-84.

- O p. 335 etiam²⁸ ex cap. *Dammamus*²⁹ / De summa Trinitate et fide catholica³⁰ ubi damnatur haeretica doctrina Ioachimi abbatis, non tamen persona, quia non pertinaciter sensit, sed³¹ Romanae Ecclesiae se submitit. Simile³² habetur de Gilberto Pictavicensi in concilio Remensi,³³ ut meminit *Bernardus*³⁴ serm. 80 in Cantica, idem habetur³⁵ ex *Augustino* in cap. *Dixit Apostolus*³⁶ et cap. *Qui in Ecclesia* 24 q. 3³⁷ et 4 *Contra Donatistas* c. 16³⁸ *Hieronymus*³⁹ ep. ad Damasum de expositione symboli⁴⁰ et *divus Thomas* ad *Tit.* 3 lect. 2⁴¹. Ergo cum haec pertinacia non consistat in duratione / temporis, ut ostensum est⁴², saltem requirit dictam⁴³ scientiam et voluntatem directam, nullus enim dicitur⁴⁴ pertinaciter contradicere illi⁴⁵ quem ignorat sentire⁴⁶ contrarium. Unde *Istobrus*⁴⁷ 10 *Ethymologicarum*⁴⁸ c. 15: *peritox*, inquit⁴⁹ dicitur quasi imprudenter tenax, quod adducit *divus Thomas* infra q. 138 a. 2⁵⁰, huiusmodi autem imprudentia plane⁵¹ requirit eam⁵² cognitionem et voluntatem⁵³ directam

Quod plane⁵⁴ confirmatur: nam alias non esset maior pertinacia necessaria ad haeresim quam ad alia peccata, quia in omnibus requiritur voluntarium saltem indirectum ex vincibili ignorantia⁵⁵.

etiam) om. K O G 39 Dammamus) om. K 40 non-sedi) om. K 41 simile) idem. O; om. K 42 in concilio Remensi) om. O 43 ut-Bernardus) vide Bernardum O 44 habetur) om. K O 45 a. 3 et 4-symboli) om. K 46 et-divus-lect. 2) divus Thomas art. 3 tertio sententiarum K 47 ut-est) om. O; est) om. K O 48

dictam) illam D 49 nullus-dicunt) nulli enim licet) K 50 illi) ad) qui illi K 51 sentiet) sentiet) K 52 Ethymologicarum) et licet) G 53 inquit) om. K O 54 quod-a 3) om. K 55 plane) om. K O 56 eam) om. K 57 et voluntatem) om. K 58 plane) om. K O G 59 ex ignorantia) om. K D O G a-

em) Decretales Gregorii IX. lib. 1 tit. 1 c. 2 (ed. Patrologus, II 6-7).

en) REMENSIS (a. 1148: MANSI 2:711-35).

eo) BERNARDUS: Sermo 80 in Cantica (PL 183, 1170).

ep) cfr. supra dg).

eq) cfr. supra dg).

er) AUGUSTINUS: De baptismo contra Donatistas lib. 4 c. 16 (PL 43).

es) HIERONYMUS: Ep. ad Damasum de expositione symboli (Ep. 15; PL 22, 358).

et) ISTOBURUS: Ethymologiae lib. 10 c. 15 (PL 82,390).

O t. 320 v / Secundo arguitur a prior^o. / nam ille, qui ex ignorantia etiam culpabili et vincibili^o labitur in peccatum^o in re fidei^o, habet adhuc voluntatem formalem et^o directam, qua se subicit^o formali rationi fidei per Ecclesiam propositam^o, ergo non est infidelis, ergo non^o haereticus, ergo non committit haeresim.

Prima consequentia patet^o, quia fides non amittitur nisi per formalem vel virtualem voluntatem nihil credendi eorum, quae Deus dicit per Ecclesiam, sicut econtra fides non obtinetur nisi per contrariam generalem voluntatem, quae ratio aequè procedit de grassa quacumque^o vel affectata^o, quia potius ille, qui affectat ignorare, quod in hac deficit Ecclesia, ut libere opinari possit, quamvis alias pessime faciat^o, tamen virtute^o, tamen virtute^o se ostendit^o obediens Ecclesiae, quia paratus est obedire definitioni eius et virtute fatetur illam esse infalibilem regulam fidei.

D L. 184 r Confirmatur primo^o: / nam qui sic errat, potest omni certitudine tenere reliqua, quae / scit Deum per Ecclesiam dicere nam quia nullam habet dispositionem contrariam huic certitudini, ergo^o si id faciat, est adhuc fidelis^o et retinet fidem, ergo non commisit haeresim^o.

Confirmatur ultimo^o: nam si ille, qui cum^o illa^o ignorantia temeraria assentitur credere id, quod verum est, non quia propositum ab Ecclesia, quod supponitur ignorare^o, sed aliis rationibus, ille certe^o peccaret non minus quam si erraret, quia exponit^o se periculo errandi, quia

gultur a priori) om. K O G 61 et
vincibili) om. K D G 62 in pecca-
tum) om. K D G 63 in re fidei
om. K D O 64 formalem, et) om.
O 65 subicit) subdit G 66 qua-
propositae) om. K 67 est non) om.
K 68 prima-patet) om. K 69
quacumque) om. K O G 80 vel
affectata) om. K 70 faciat) fecerit

K 71 virtute) om. K D O 71°
virtute) om. K D O 72 ostendit)
ostenderet K 73 primo) om. O G
74 ergo) om. K 75 est-fidelis) om.
K 75 ergo non-haereticus) om. O
et non est haereticus ergo K 77
ultimo) om. K O G 78 cum) ex K
79 illa) om. K 80 quad-ignorare)
om. K O G 91 ille certe) om. O

quod⁸² non errat⁸³, est per accidens et sine controversia iste⁸⁴ non est haereticus, ergo neque si contingat errare.

Ad primum argumentum contrariae sententiae respon-
deo omnes haereticos habere aliquam ignorantiam, sed non
eam, quae est de definitione Ecclesiae Romanae et eius
approbatione et hanc diximus⁸⁵ excusare⁸⁶ ab haeresi⁸⁷,
quomdiu quis⁸⁸ non sufficienter admonetur. Sufficientem
autem admonitionem dicunt canonistae esse eam, quae fit
ab episcopo vel inquisitoribus⁸⁹, sic CARDINALIS Clementina
unica De summa Trinitate et fide catholica⁹⁰ unde et⁹¹
in cap. Ad abolendam. De haereticis⁹² dicitur haeticum
esse censendum, quem episcopus cum concilio clericorum
iudicaverit, quod ius iam fere communicatum⁹³ est inquisi-
toribus et hoc tenet⁹⁴ praecipue⁹⁵ verum in exteriori foro
et in his, quae iam clare⁹⁶ definita sunt⁹⁷; tamen generali-
ter loquendo ea est sufficiens admonitio, quae / est suffi-
ciens propositio fidei et eodem modo respondetur ad Patres
ibi citatos, non enim⁹⁸ ibi⁹⁹ de / hac ignorantia loquuntur,
sed de illa, quae haeretici sunt suis opinionibus¹⁰⁰ nimis au-
dicti, quamvis divus Thomas non loquatur de peccato hae-
resis specialiter¹⁰¹, sed generaliter de peccato contrarin
praeepto¹⁰² fidei¹⁰³. Directorum autem inquisitorum¹⁰⁴ loqui-
tur vel secundum praesumptionem habendam in foro ex-
teriori, ut exponit¹⁰⁵ SMANCAS¹⁰⁶ in Institutionibus catholi-
cis c. 53 p. 4¹⁰⁷ § 6¹⁰⁸ vel loquitur de rebus iam definitis, quae

82 expunit) exponeret O 83 quia
quod: quod enim K; et quod O G
84 errat) errat G 85 iste) om. K
D O 86 et hanc diximus) tamen
diximus K 87 excusare) excusari
K O 88 haeresi) uult. hunc K 89
quis om. K O G 90 inquisitoribus)
inquisitore K O 91 et fide catholi-
ca) om. K O G 92 et) om. K D O
93 communicatum) translatum K

94 tenet) habet D: est O 95 praeci-
pue) om. K O 96 clare) om. G
97 clare - pro) clara sunt et definita
K 98 non enim) unde K 99 ibi)
om. D O G 100 opinionibus) erro-
ribus K, haeresibus O 101 peccato-
specialiter haeresis DOG 102 praeci-
pto) om. G 103 contrario - fidei) infidelitate
O 104 inquisitorum) om. D O
5 expunit om. O 6 p. 4) om. G 7

ca) cfr. supra cl),

ev) Decretales Gregorii IX lib. 5 tit. 7 c. 8 (ed. FRIEDBERG, II 780-82),

ew) Iacobus SMANCAS: De catholicis institutionibus.

non sunt iterum revocandae in dubium etiam sub illo praetextu obediendi futurae determinationi Ecclesiae, nam hoc non excusat ab haeresi, quando scitur prior definitio, quae omnino infallibilis et immutabilis habenda est¹.

G p. 337

Ad secundum posset dici, sicut supra de ignorantia dicebamus, dupliciter peccatum esse / contra fidem: uno modo descendendo a ratione formali eius, alio modo ignorando materiam eius. Error ex ignorantia non videtur pertinere ad primum genus peccati², sed ad secundum, quia idem moraliter³ esse videtur ignorare et ex ignorantia errare. Unde quoad hoc posset constitui nonnulla⁴ differentia inter actum credendi et dissentiendi⁵ et alias actiones. Nam aliae actiones⁶ vel effectus earum⁷ possunt evenire homini praeter directam eius voluntatem atque adeo cum ignorantia, non tamen proprie credere vel discredere⁸, quia cum hi sint formales actus intellectus, formaliter repugnant cum ignorantia⁹.

Solutio¹⁰ est probabilis ad totum illud argumentum¹¹, sed¹² tamen¹³ mihi non plene satisfacit¹⁴. Nam culpa, quae per indirectam voluntatem committitur, potest simul esse cum contraria voluntate formali, ut homicidium indirecte voluntarium cum directa voluntate occidendi¹⁵ et ita dici posset in proposito et urgent sine dubio¹⁶ rationes factae.

Et ideo secundo respondeo concedendo¹⁷ malitiam illam, quae est¹⁸ in errore¹⁹ hominis fidei per ignorantiam culpabilem commissio²⁰, reduci ad illam speciem malitiae, quae est in peccato haeresis, nego tamen propriam esse haeresim vel infidelitatem, quia haeresis vel infidelitas²¹

c. 53 - § 1) c. 23 q. 7 D 7 sed generaliter (habenda est) facta tamen mentionem de omni peccato fidei contrario in generali K 8 peccati) om K 9 moraliter) om. K O G 10 nonnulla) om. K O 11 dissentiendi) non credendi K 12 actiones) om. K 13 vel - earum) om. K G 14 discredere) discredere D 14 cum ignorantia) ignorantino K 15 solutio)

responsio G 16 ad - argumentum) om. K O G 17 sed) add. unde) [?] K 18 tamen) om. O G 19 tamen - satisfacit) eorum [?] mihi non probatur K 20 occidendi) necundi K 21 sine dubio) om. K O 22 concedendo) admitiendo D 23 est) om. K 24 errore) ignorantia D 25 commissio) commissam O om. K D 26 vel infidelitas) om. K 27 quo-

non dicitur peccatum quomodocumque²⁸ in tali²⁹ specie constitutum, sed in tali gradu et cum tali modo peccandi et discedendi a rebus fidelibus, ut ex eo modo evertatur et³⁰ debilitetur³¹ tota fides in tali homine et prorsus reddatur impossibilis³² ad certitudinem fidei habendam et ideo³³ prorsus perdat fidem. quia, quod in se est, tollit etiam omnem regulam fidei infalibilem, qui modus peccandi habet³⁴ locum in eo, qui errat cum directa voluntate et scientia³⁵ non vero in illo, qui errat ex ignorantia et ex hoc³⁶ patet solutio³⁷ ad omnes replicas illius³⁸ secundum argumenti.

Ad tertium nego illam³⁹ paritatem inter fidem et caritatem, quoniam unum⁴⁰ peccatum mortale est contrarium / ultimo fini et ita de se destruit omnino⁴¹ obiectum formale caritatis, error vero ex ignorantis non destruit obiectum formale fidei, et / secundo precipue, quia caritas amittitur⁴² demeritorie, ut vero perdatur fides, non sufficit demeritum, nisi adsit etiam illa dispositio, qua homo fit inhabilis ad actus fidei moraliter exercendos

Ad confirmationem facile⁴³ negatur⁴⁴ sequela⁴⁵ ex dictis, quia satis est ad hæresim dicta Dei esse sufficienter per Ecclesiam vel alio modo proposita sive illa negentur sive negentur⁴⁶ esse dicta a Deo⁴⁷ quia utrumque aequè proponitur.

Et ex hac conclusione et præcedenti satis iam⁴⁸ constat, quæ pertinacia ad hæresim requiratur, de qua plura videte in Turrecremata lib. 4 Summæ p. 2 c. 16⁴⁹

quomodocumque D 28
tali: quocumque G 29 evertatur et)
om. O G 30 debilitetur) enervetur
G 31 impossibilis) indispositus O
32 ideat) ita K O 33 qui- habent)
que habent O 34 errat) scientiam
habet) directam) voluntatem K O
35 ex hoc) sic K O; ita D 36 solutio
om. D O G 37 ad- illius) om.

K; illius) om. O 38 illam) om. K
O 39 omnino) om. K O G 40 omni-
no) om. K O; amno D 41 amittitur)
perditur K O 42 facile) om. K O G
43 negatur) patet K. negando G
44 sequela: resp[onsum] K. sequela
iam G 45 sive negentur) om. K D
46 Deo) nisi, sive non D 47 et præ-
cedenti- iam) om. K D O 48 c. 16)

Dico quinto in ista quaestione: Ad eandem haeresis non est necesse habere dissensum positivum et formaliter contrarium, sed satis est dubitationem admittere voluntate deliberata a nobis supra exposita^a in praecedenti conclusione^b.

Haec conclusio est communis et mihi certa: **ADRIANUS** ^c Quodlibetu 2, **GABRIEL** in 3 d. 23 q. 2, **ANTONINUS** ^d 3. p. tit. 23 c. ultimo et alij auctores^e citati^f, et colligitur ex divo **TITOMA** hic [q. 11] art. 3: **AUGUSTINUS** ^g 8 De Trinitate c. 5, **BERNARDUS** ^h 5 De consideratione dicunt in rebus fidei non debere dicere forsan: **idem Hugo de Sancto Victore** ⁱ lib. 1 De sacramentis p. 10 q. 2.

Probat^{ur} primo: Dubius in fide infidelis est, habetur c. 1 Extra De haereticis^k ergo haereticus, ergo illud dubium est haeresis, rursus ergo illud dubium expellit fidem.

Et confirmatur^l quia ille, qui sic dubitat, directe facit contra rationem formalem, / fidei, quae est prima veritas, de cuius ratione est^m non solum verum dicere, sed etiam certum et omnino infallibile; qui autem dubitat, omnem certitudinem aufert primae veritati.

Confirmatur tertio: nam hoc dubium includit formaliter vel virtualiter hoc iudicium: quae sunt fidei, possunt esse falsa vel sunt incerta, hoc autem iudicium haereticum est, nam ut sanctusⁿ **AUGUSTINUS** ^o ait in Enchiridio c. 17

a. 7 K O 49 exposita) explicata K
 O 40 in conclusione) om. K O 41
 51 auctores) om. K O 52 citati) ab

hoc verbo cunctus textus in codice
 manuscripto K usque ad f. 12 v
 53 confirmatur) add. primo O 54

ex) **ADRIANUS VI.**: Quodlibeticis quaestiones. Paris 1527, f. 9 vb

ey) **ANTONINUS**: Summa theologiae 3 p. tit. 23 c. ultimo

e2) **AUGUSTINUS**: De Trinitate lib. 8 c. 5 (PL 42.952).

fa) **BERNARDUS**: De consideratione lib. 5 c. 3 n. 6, PL 182, 701.

fb) **Hugo de Sancto Victore**: De sacramentis p. 10 q. 2 c. 2; PL 176.330.

fc) **Decretales Gregorii IX**: lib. 5 tit. 7 c. 1 (ed. **FRIEDRICH II** 1778).

fd) **AUGUSTINUS**. Enchiridion c. 17: 19 (PL 40, 239: 241).

et 19, non solum est haereticum negare quod est verum, sed etiam dicere incertum, quod est certum. et patet, quia una ex veritatibus fidei est doctrinam hanc esse omnino certam et infallibilem, ut supra late "ostensum" est.

Unde tandem arguitur: nam qui sic dubitat etiam in una tantum: "omnino est / indispositus ad certa fide credendam aliquam ex ceteris veritatibus, quia est eodem in ceteris "ratio" vel credendi vel dubitandi. Contrarium huius conclusionis "sensit Melchior "Cano " in lib. 12 De locis" c. 9 ad 4" dicens hanc dubitationem non esse proprie haeresim, quia haeresis est proprium "vltium positive" contrarium fidei. Unde sancti communiter eam definiunt esse errorem et haereticum esse, qui eligit, tenet vel defendit contrarium, ut Hieronymus " ad Tit. 3 [10] et Augustinus " De utilitate credendi c. 1 et ex communi motu loquendi iuris

/ Respondet tamen " primo haeresim positive opponi fidei praecipue "ratione" actus voluntatis et qui dubitat, habet actum voluntatis directe repugnantem rationi formali fidei "X, ut diximus.

est) om. G 56 sanctus) om. O G 56 supra latei om. O 57 ostensum) electum O 58 etiam-tantum) om. O G 59 in ceteris) in omnibus G; om. ff 60 ratio) om. ff 61 huius conclusionis) om. O G 62 Melchior) om. O 63 De locis) om. G G 64 c. 9 ad 4) n. 4 D O 65 proprium) om. D G 66 positive) om. D 67 tamen) om. O G 68 praecipue) om. O 69 ratione) uld. Nil deest sed vide aliam faciem O; in codice manuscriptorum O ultima pars folii 322 v. vacat. in folio 322 v sequitur. Tenz

den sen. bi. postea/obich mald kazaly pro benedicty anebo pozegnaný ku/arcibuskupa vikarzi gei/ swarosty papezske rozrzedu/ pred svatou Katervyimk. 1583 w vzornu w tom staranem mlieste / Jesus Maria/ Hic textus, in lingua haemica conscriptus, translatus est eo modo: Eodem die missus sum, ut praedicarem in benedictione [vel: benedictinis] in archiepiscopis. Vicarii Suae Sanctitatis Papae abe-curati ante festum sanctae Catharinae 1583 In eadem habitatione in

[e] Melchior Cano: De locis lib. 12 c. 9 (c. 9 resp. ad 4- Opera, Madrid 1791, tom. II, 201).

[f] Hieronymus: Expos. in Tit. 3 (10; PL 26,853).

[g] Augustinus: De utilitate credendi c. 1 (PL 42,115).

Secundo: qui dubitat, etiam in intellectu habet vel⁷¹ iudicium formale vel certe⁷² interpretativum contrarium fidei catholicae⁷³, ut deducimus supra ad argumentum secundum⁷⁴.

Sed contra sequitur eum, qui assensu fidei humanae credit⁷⁵ res fidei, esse haereticum, quod est absurdissimum. Sequela patet, quia est assensus intellectus et includit dubium.

Respondeo: si quis ita assentiretur fide humana, ut crederet non certiori modo esse credendas res fidei, esset haereticus et ita est intelligendus⁷⁶ divus THOMAS 1 p. q. 32 art. 4, ubi dicit / opinari circa res fidei, id est revocare illas in opinionem⁷⁷ esse contra fidem et esse⁷⁸. Quando vero in actu exercito aliquis elicit huiusmodi assensum non excludendo meliores⁷⁹ nihil⁸⁰ peccat, quia illa non est dispositio contraria fidei neque qui ita assentitur, excludit meliorem modum assentiendi, sed solum non exercet illum et propterea⁸¹ ipsa⁸² formido seu dubitatio⁸³ ex parte subiecti non est de ratione fidei humanae et ideo potest esse ille assensus sine ulla⁸⁴ dubitatione.

Ex quibus omnibus imprimis⁸⁵ satis constat, quid sit haeresis: est enim error tantum⁸⁶ vel dubitatio plene et directe voluntaria in materia fidei in eo qui doctrinam christianam⁸⁷ profiteri se dicit, ut patet ex dictis et divo THOMAS q. 10 art. 5 et 11 art. 2.

Secundo colligitur ex dictis⁸⁸, quid sit haereticus, in qua re explicanda multum laborant citati⁸⁹ auctores: breviter tamen dicitur⁹⁰ esse illum qui / culpam haeresis com-

superiori loco. 70 fidei) om. O G
71 vel) om. O G 72 certe) om. G
73 fidel catholicae) doctrinae fidei
D 74 ad-secundum) om. O G 75
credit) credit G 76 intelligendus)
exponendus G 77 id est-opinio-
nem) om. O G 78 esse) circa G 79
non-meliores) om. O G 80 nihil)

non O 81 propterea) om. D 82
ipsa) om. O G 83 seu dubium) om.
84 ulla) illa G 85 imprimis) om. O
G 86 tantum) om. D G 87 Chris-
tianam) Christi D 88 ex dictis)
om. I) G 89 laborant citati) abhi-
tant hi O 90 breviter-dicitur) si-
co tamen O 90 concretum-denn-

mittit, quia est concretum ab ea forma denominatum⁹¹. Alia dubia hic esse possent de signis haeresis et vitiis, ex quibus⁹² oritur, sed haec explicata sunt in superioribus disputatione tertia, ubi etiam tetigimus causas, propter quas Deus permittit haeresim⁹³, de qua re videatur CYPRIANUS⁹⁴ libro de unitate Ecclesiae, ubi duas ponit; primam, ut conservaretur liberum arbitrium, secundam, ut *fides*, inquit, *proborum manifesta luce claresceret*, iuxta illud 1 ad Cor. II [19]: *oportet haereses esse, ut qui probati sunt manifesti fiant*⁹⁵ et AUGUSTINUS⁹⁶ 16 De civitate c. 2 alias numeral, sed praecipue illam, quia multa, inquit, ad *fidem catholicam pertinentia, dum haereticorum calida inquietudine excogitantur, ut quibusvis eos defendi possint, considerantur diligentius*. Etiam quartam rationem colligo ex Themistio philosopho oratione ad Valentem apud NICETIUM⁹⁷ lib. II c. 45: *ut fides ipsa, inquit, et Dei cognitio / in maiori pretio habeatur*.

Ultimo posset in hac quaestione dubitari, quid et quomodo peccent ei, qui, licet non directe errent in doctrina fidel per haeresim, tamen in illa docent vel erroneas vel temerarias vel huiusmodi sententias aut similes doctrinas⁹⁸. Dico enim huiusmodi omnes, dum non negant ea, quae expresse defuncta sunt, et ab Ecclesia Romana ut de fide tenentur, non committere haeresim directe⁹⁹, tamen multum peccare etiam contra praecipuum fidei:

Primo, quia saepe seipsum exponunt periculo errandi.

Secundo frequentius exponunt alios tali periculo.

Tertio peccare etiam possunt directe contra caritatem

m. natum) denominatum illius formae
D 91 vitiis - eubus) radice haeresis
ex qua D 92 haeresim) haereses D

93 ut quifant) om O G 94 aut - doc-
trina) om. O G 95 directer simpli-
citer O, om D 96 quarto) tertio G

91) CYPRIANUS: De unitate Ecclesiae c. 10 (PL 4,523).

92) AUGUSTINUS: De civitate Dei: lib. 16 c. 2 (PL 41,977).

93) NICETIUM: Historia ecclesiastica lib. 4 c. 45 (PG 146,730).

non solum ratione scandali, sed etiam ratione damni proximorum, in quibus generantur similes errores.

Quarto^m interdum peccatur contra iustitiam, si ex officio incumbat ei docere.

Quinto^m contra obedientiam Ecclesiae, si tales sententiae vel doctrinae specialiter sint prohibitae.

Ultimo contra prudentiam temere de gravissimis rebus iudicando, ut omittam superbiam et alia vitia, ex quibus orbi solent^m.

G p. 341 Adde tamen ultimo non minorem fere culpam incur-
re eos /, qui sine delectu^m et maturo iudicio doctrinas ali-
quas temeritatis aut scandali aut similibus notis afficiunt.
Nam revera omnes deformitates enumeratae, habent hic
locum, ut patet applicanti rationis factas. Quapropter
utrumque extremum diligentissime cavendum est.

97 quinto) quarta G 98 et alia - so- delicta G
lect) opt. O 99 delectu) dectu O.

D. 2. 187 v / **Quaestio tertia: Utrum apostasia sit specialis infidelitas aut quomodo ab illis differat.**

Supponendum est apostasiae nomen generaliter significare posse quemcumque defectum a bono aliquo inchoato, quomodo ANACLETUS ¹ papa epistola prima ¹ omnem transgressionem legis vocat apostasiam et cap. Non observatis ² q. 7 ³ dicit AUGUSTINUS ⁴ apostatam idem esse quod retro absentem, tamen proprie apud doctores apostata dicitur solet, qui retrocedit a statu inchoatae religionis.

Unde triplicem apostasiam distinguit divus THOMAS q. 12 art. 1: a religione, / ab ordine, a fide. De prioribus duabus suis locis ⁵ dicendum est, hic solum de tertia, de qua quidam ⁶ sentiunt ⁷ idem esse quod haeresim et solum appellatione aut nomine differre; sic CAIETANUS q. 11 art. 1, CASTRO ⁸ 1 De iusta haereticorum punitione c. 7, quamvis ibi dicat omnem apostasiam esse haeresim, non vero e ⁹ contrario, idem SILVESTER ¹⁰ verbo apostasia numero 2 citat OSTENSEM ¹¹ c. 1 de apostatis ¹² idem ¹³ OKAM ¹⁴ 1 p Dialogorum lib. 4 c. 2.

Fundamentum est ¹⁵, quia putant haeresim consistere in hoc, quod aliquis deficiat a fide suscepta et facit modus loquendi in iure ¹⁶, nam apostatae nomine haereticorum videntur comprehendi, ut patet et cap. Contra christianos De haeretici in Sexto ¹⁷ et lege 1 et 2 CODICE De apostatis ¹⁸

1 epistola prima) om. C 2 suis locis: suo loco D 3 quidam) quidem D G 4 sentiunt) opinantur C

5 et) est G 6 Ostienseb) Hostiensem D 7 idem) om. D O 7 est) esse potest G 8 in iure) juris O 9

f) ANACLETUS: Ep. prima (Hader Merston: Decretalium collectio; PL. 120,61 D)
 fm) Decretum Gratiani II causa 26 q. 7 c. 16 (ed. FRIEDBERG, I 1045).

fn) AUGUSTINUS: Canon citatus non est AUGUSTINI; cfr. supra fm).

fo) ALFONSO CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 1 c. 7 (Opera, Paris 1574, col. 1090 C)

fp) SILVESTER PRUDENTIS: Summa summarum, Antwerpen 1579, tom. I, 46 B.

fq) Decretales Gregorii IX, lib. 5 tit. 1 c. 1 (ed. FRIEDBERG, II 790).

fr) Guillelmus OKAM: Dialogus, Lyon 1494, I 22 v-23r

fs) Liber sextus lib. 5 tit. 2 c. 13 (ed. FRIEDBERG, II 1075).

ft) Codex Justinianus I 7 (Corpus Iuris Civilis, ed. KRUGER, I. 1905, 60-61)

Secunda sententia distinguit apostasiam ab haeresi, ita potest colligi ex divo THOMA hic, et tenet CANO ^{fa} lib. 12 c. 9 ad 2 et teneat CASTRO ^{fv} 1 De haereticis c. 9 et SILVESTER ^{fw} verbo haeresis numero 4, tenet^g TURRECREMATA D t 183 / ^{fx} lib. 4 / p. 2 c. 13, GUIDO ^{fy} Carmelita in Summa de haeresibus, quamvis non satis ^h convenient hi ⁱ auctores in explicanda ratione apostasiae.

Breviter ⁱⁱ dico primo: Non omnis apostasia a fide semel suscepta et professas ^{jj} est haeresis / et consequenter ^{kk} neque omnis haereticus apostata ^{ll}.

Patent duae proeres partes, nam is ^m post baptismum susceptum et professam religionem christianam ⁿ ita discedit ^o a fide, ut prorsus Christi ^{pa} doctrinam abneget et transeat ad Iudaismum vel paganismum ^{pb} est propriissime apostata et tamen non est haereticus.

Quod ^{pc} patet primo ^{pd} ex communi modo loquendi. Nullus enim vocat Iudaeum apostatam haereticum. Unde Patres et historiae ^{pe} Iulianum imperatorem numquam vocant haereticum, sed apostatam, quia omnino Christum negavit transiens ad gentilitatem, unde Innocentius III. cap. Quarto ^{pf} De divorciis ^{pg} eos ^{ph} apostatas, qui ad gentiliū errores transeunt, ab haereticis ^{pi} distinguit et eodem modo in

tenet) retinet D III satia) om. G
11 hi) isti G 12 breviter) om. O G
13 et professas) om. G 14 et consequenter) om. O: consequenter) contrario G 15 haereticus apostata) apostata haereticus G 16 is) om. O G 17 baptismum-christianum)

Arrel baptismum et susceptam religionem G 18 discedit) recedit G 19 vel Christi) Christianam O 19 vel paganismum) etc. O 20 quod om. D O 21 patet primo) etiam probatur G 22 et historiae) om. O 23 Quarto) Quando O 24 eos) om. G

fa) Melchior CANO: De locis lib. 12 (c. 7 ad 2: Opera. Madrid 1791. tom. II. 182)

fv) ALFONSUS CASTRO: Adversus haereses lib. 1 c. 9 (Opera Paris 1671, col. 55e).

fw) SILVESTER PRUDENTIUS: Summa summorum, Antwerpen 1579, tom. I, 428 B.

fx) JOHANNES DE TURRECREMATA: Summa de Ecclesia Domini, Lyon 1496, H I v.

fy) GUIDO DE PERPINIANO: Summa de haeresibus. Köln 1591.

gz) Decretales Gregori: IX lib. 4 tit. 10 c. 7 (ed. FRIEDBERG, II 722).

dicto cap. *Contra christianos* * Iudaei apostatae distinguuntur ab haereticis * et dicuntur ut haeretici puniendi.

Secundo ex ratione haeresis supra explicata: Nempe * quia Christo retento negatur fides, quae est desumpta ex AUGUSTINO * 18 De civitate c. 51, dicit sub nomine christiano doctrinae * resistere christianae; [idem AMBROSIIUS * et ORIGENES * ad Tit. 3 [10], GREGORIUS * lib. 3 Moralium c. 14 et 15 * et lib. 23 * c. 1 *, / BEDA * Lucae 17 et divus THOMAS hic.

Et ratione patet ex dictis *, quia aliter non possent distinguui / comode dictae * species infidelitatis, sed non omnis apostata a fide * retinet Christum, non ergo omnis est haereticus.

Tertio denique, quia supra ostendimus apostatam verbi gratia Iudaeum talem tantum infidelitatem habere, ergo etc. * Ultima pars sere ostensa est in superioribus, nam ostendimus aliquem posse esse haereticum, qui nunquam fuerit * fidelis, imo nec baptizatus *, ille autem non est apostata, quia apostasiae ratio consistit in defectione ab inchoata professione fidei. Unde errant * SILVESTER * verbo haeresis numero 2, CAJETANUS p. 12 art. 2 dicentes, de ratione haeretici esse, ut sit baptizatus, quin potius in SEXTA SYNONO * cat. 95 dicitur aliquos haeticos, cum conver-

25 ab haereticis) contra haereticos
G 26 ab haereticis) contra haereticos
O 27 nempe) om. D 28 doctrinae) fidei
O 29 et 15) et 12 G 30 23) h K 31 Iden: Ambrosius - c.

1) etc. O 32 ex dictis) om. G 33 dictae) aet. G 34 a fidei) om. O G 35 etc.) om. D 36 fuerit) fuit O 37 baptizatus) add. in parenthesi ut Analectae D 38 errant) errat D

ga) Liber sextus lib. 5 tit. 2 c. 13 (ed. FRIEDBERG, II [1075]).

gb) AUGUSTINUS: De civitate Dei lib. 18 c. 51 (PL 17,531).

gc) AMBROSIIUS (Ambrasiaster): Expositio in Tit. 3 (10; PL 17,531).

gd) ORIGENES: Expositio in Tit. 3 (10; PG 14, 1309).

ge) GREGORIUS: Moralia lib. 3 (c. 22-26; PL 75,621-625); lib. 29 c. (n. 3; PL 75).

gf) BEDA: Expositio in Luc. 17 (PL 92,538).

gg) SILVESTER PHILIPPI: Summa summarum, Antwerpen 1578, tom. I, 426.

gh) SEXTA SYNONOS (Constantinopolitanum III., a. 680): can. 95; LUDOVICUS BALL: Summa conciliorum omnium, Padova 1701, tom. I, 342.

tuntur ad fidem, esse baptizandus. supponit ergo non fuisse^g; et idem plane^h docet AUGUSTINUSⁱ lib. De haeresibus in principio.

G n 343 / **Unde breviter^g dico secundo:** Apostasia est circumstantia quaedam generalis, quae coniungi potest cum singulis speciebus infidelitatis, quamvis cum nulla habeat necessariam connexionem.

Hoc ultimum patet ex dictis; primum sumitur ex divo THOMA q. 12 art. 1 ad 3.

Et patet: Nam omnis, qui a fide discedit et nullus alius in proposito^h est apostata, potest autem discedere per omnem modum infidelitatis, ergo apostasia de qua loquimurⁱ, numquam est sine infidelitate et circumstantia est, quae potest coniungi cum omni infidelitate.

Hoc ipsum confirmat Innocentius dicto cap. Quarto De divortio^g et praxis communis inquisitorum, qui ita
D f 189 r condemnant hunc ut Iudaeum / apostatam, alium^h ut haereticum apostatam et coniungunt apostasiam cum infidelitateⁱ. Unde etiam obiter colligitur^g non esse de ratione apostasiae, ut tota fides prorsus negetur transcurrendo ad infidelitatem, quamvis quasi^h per antonomasiam soleat applicari nomen huius defectui ut dicitur Iulianus apostataⁱ.

Quaeret aliquis, an haec circumstantia aggravet infidelitatem, cui adiungitur in eadem vel in alia specie, nam quod aggravat, certum est, quia per se afferet magnam deformitatem et semper fit cum maiori voluntate et cognitione et cum / maiori damno et periculo. Unde^g 2 Petr. 2

O 39 non fuisse) etc. G: om. O 40 plane) om. O G 41 breviter) om O G 42 in proposito) om. O G 43 de-loquimur) haec G O 44 alium)

illam G 45 et coniungunt-infidelitate) om. D G 46 colligitur) intelligitur G 47 quasi) om. D O 48 ut-apostata) om. O 48^g unde) om.

g) AUGUSTINUS: De haeresibus (Praefatio; PL 41.23).

h) Decretales GREGORII IX. lib. 4 t. c. 19 c. 7 (ed. FRIEDBERG, II 722).

[21]⁴⁰: melius esset eis, si viam etc. Dicunt ergo quidam aggravare indistincta specie ad infidelitatem pertinente⁴¹, sed hoc satis ex dictis improbatum est, alias haereticus apostata duo peccata committeret contra fidem, quod nullus dicit et tamen eadem est ratio de illo et de omni apostata. Nam⁴² sicut alii et descendunt a fide et convertuntur ad errores, ita et haereticus. Item non potest explicari illo specie⁴³ malitiae nova⁴⁴, cum semper sit idem praecipuum, idem⁴⁵ obiectum et honestas, quibus malitia est contraria⁴⁶.

Alii dicunt addere malitiam specie distinctam contra virtutem religionis, quia apostata videtur facere propriam iniuriam sacramentis et rebus sacris etc., quae⁴⁷ professus est⁴⁸. Est probabile, sed non satis firmus, quia revero praeteritis rebus nulla fit propria⁴⁹, alia qui post baptismum peccaret / vel post eucharistiam susceptam peculiarem malitiam contraheret propter iniuriam. Denique nullum est praecipuum virtutis religionis, quod apostata proprie⁵⁰ transgreditur. Certum ergo solum⁵¹ / est aggravare in eadem⁵² specie⁵³. / Probabile deinde est addere speciem novam⁵⁴ malitiae repugnantem proprie⁵⁵ iustitiae legali infusae, nam ex⁵⁶ iustitia legalis tenetur unumquodque membrum corporis politici⁵⁷ et civilis⁵⁸ nihil agere directe⁵⁹ contra bonum commune ipsius⁶⁰ corporis atque adeo neque⁶¹ se iniuste ab illo separare. Omitto etiam⁶² malitiam scandalii schismatis⁶³, de qua suo loco dicemus⁶⁴.

Ad fundamentum contrariae sententiae iam⁶⁵ patet ex dictis⁶⁶.

O 49 2 Petr 2) 1 Petr 2 G 50
pertinente) pertinentem D O 51
nisi) tunc G 52 nova) om. O 53
item) om. D 54 est contracta) con-
trahitur G 55 quae) quae D 56 etc.
- est) om. O 57 propria) proprie O
58 proprie) om. D G 59 solum) om.
O G 60 eadem) propria O 61 spe-
cie) add. Adventus Domini O 62
addere-novam) aggravare in alla

specie G 63 proprie) om. D G 64
ex) haec K; corr. ex haec O 65
unumquodquo-politico) om. K 66
et civilis) om. K O G 67 directe)
om. O 68 ipsius) om. K O 69 at-
que-que) neque adno K 70 etiam)
om. K O G 71 schismatis etc. O
72 de qua-dicemus) om. O. suo lo-
co dicemus) alij K; dicemus) dice-
tur G 73 iam) om. K O G 74 ex

Solvitur etiam facile ex dictis⁷¹ argumentum, quod CASTRO⁷² arguit⁷³ supra⁷⁴. Nam sequitur hominem apostatam haereticum multiplicando errores⁷⁵ devenire ad eum⁷⁶ statum, in quo non sit haereticus, quia potest fieri atheus vel paganus⁷⁷.

Respondeo et⁷⁸ concedo⁷⁹ sequelam⁸⁰, neque id est propter solam materiale[m] multiplicationem errorum, sed quia paulatim transit ad novum statum et modum infidelitatis.

Q. f. 325 v / **Quaestio quarta:** ⁸¹ De comparatione istarum infidelitatum, ⁸² quae sit gravius peccatum⁸³ ex his infidelitatibus⁸⁴.

DRUS THOMAS q. 10 art. 6 defini: ⁸⁵ esse haeresim, tamen in ratione videtur hoc⁸⁶ probare⁸⁷, quoniam apostasia est conjuncta cum haeresi⁸⁸, quae ratio sic intellecta, ut ex dictis patet⁸⁹, non est bona, qui neque id est necessarium et commune esse potest alijs infidelitatibus, nisi dicamus rationem procedere moraliter et ut qd plurimum, quia illa deformitas frequentius adiungitur haeresi quam alijs infidelitatibus / Sed quia hoc est per accidens, dicendum est propriam rationem sursum esse ex⁹⁰ modo peccandi⁹¹, quod ita explicio ex dictis et ex divo CHRYSOSTOMO⁹² hom. 50 ad populum: haeretici, inquit, minus consequenter

dictis) om. K 75 ex dictis) om. K 76 quod - arguit) Castel G 77 supra) om. K O G 78 multiplicando errores) multiplicationem errorum O 79 eum) om. D 80 devenire - paganus) fieri posse atheum O: fieri non haereticum sed atheum vel paganus G 81 et) om. K D O 82 concedo) concedi K, concedendo D 83 sequelam) om. K D O 84 quaestio quae-

la) quaeritur quarta K 85 de infidelitatum) om. K 86 gravius peccatum) gravius K O G 87 ex - infidelitatibus) istarum infidelitatum K; om. O G 88 definiti) ait O 89 hoc) om. K 90 in ratione - probare) videtur hac ratione nisi O 91 apostasia - haeresi) haeresi) habet apostatam adiunctam K 92 ut - patet) om. K O 93 ex) om. K 94 peccan-

71) cfr. supra fv)

72) CHRYSOSTOMUS: Hom. 50 ad populum

G p. 345 loquuntur quam alii infideles, quia ubi est eadem ratio credendi, ex parte credunt et ex parte negant, imo reipso destrunt totam doctrinam et⁸⁶ religionem, quam profiteri se dicunt⁸⁷, quod habet singularem quamdam / deformitatem et sic discursus divi THOMAE accommodatus est, ut iam supra dictum est in simili⁸⁸.

Secundo⁸⁹ EPIPHANIUS⁹⁰ in Ancorato addit secundam rationem: quia, inquit, alias infidelitates corrigi possunt, haeresis incorrigibilis est, itaque constituit hominem in deteriori et periculosiori statu.

Quae rationes facile accommodari⁹¹ possunt Iudaismo cum gentilitate comparato, nam ille habet secundum gravitatis locum, sed hoc ex genere et per se⁹² intelligendum est⁹³; nam ex aliis circumstantiis potest mutari haec gravitas, praecipue cum in una saltem circumstantia semper paganismus superet Iudaismum et Iudaismus⁹⁴ haeresim, nimirum in multitudine errorum, quae est quasi⁹⁵ quantitas materiam huius peccati suo modo aggravans.

86) om. K 86 doctrinam et) om. O
86 profiteri - dicunt) profiteretur K
87 ut - simili) om. K 88 secundo)
om. O G 89 accommodari) ap-

plizari O G 100 et per se) om. K
O G 101 intelligendum est) intelli-
genda sunt D 102 Iudaismus) hic
(? 103 quasi) om. K D G

O 1. 328 r // **Disputatio quinta¹: De mediis, quibus infideles possunt² licite transire et³ ab hominibus ad fidem adduci⁴.**

Explicata culpa infidelitatis⁵, priusquam de poena dis-
// D 1. 100 v seramus, / oper // tet primo⁶ exponere, quibus mediis pos-
// K 1. 13 r sint⁷ infideles⁸ ab infidelitate revocari, nam ex hoc dependen-
dent⁹ aliqua, quae de poena dicenda sunt. Dissertit de hoc
divus THOMAS in q. 10 art. 7 et sequentibus¹⁰.

Questio prima¹¹: Utrum infideles non apostatae possint licite ad fidem suscipiendam¹² compelli.

Ex his infidelibus¹³ non apostatis¹⁴ quidam sunt sub-
diti principibus christianis in¹⁵ temporalibus, alii minime¹⁶.
De his posterioribus fere¹⁷ nulla est controversia, quin nulla¹⁸
ratione¹⁹ possint compelli, quod²⁰ infra²¹ latius²² con-
siderabimus²³. De prioribus est quaedam sententia affir-
mans posse compelli. SCOTUS et GABRIEL in 4 d. 4.

Fundamentum primo est²⁴: Quia si non possent vel
esset ex defectu iurisdictionis et potestatis²⁵ vel quia²⁶ re-
pugnat fidei, quae esse debet voluntaria. Primum dici non
potest, quia supponimus hos principes habentes legitimam
iurisdictionem, qua possunt praecipere et providere, quid-
quid necessarium est ad honestos mores et salutem²⁷ ani-
marum suorum subditorum.

1 quinta) om. K: vigesima prima
D 2 possunt infideles) potest infi-
delis O 3 transire et) om. K D G
4 adduci) perducit D 5 infidelitatis
haereticis D 8 primo) om. K D O 7
possunt) possit K 8 infideles) inf-
delis K: om. D 9 dependent) pen-
dent O G 10 disseruit (-sequentibus)
om. K: et sequentibus) om. D
O 1: prima) om. K 12 suscipiendam
converti aut K 13 infideli-

buz) om. K 14 non apostatis) om.
K O 15 in) om. K 16 minime)
non O 17 fere) om. K 18 nulla)
minima O 19 nulla ratione) non K
D 20 quod) et D G 21 infra) in
superioribus D 22 latius) lato O
23 quod - considerabimus) om. K:
considerabimus) demonstrabitur D:
confirmabitur G 24 primo est) om.
K 25 et potestatis) om. K O G 26
quia) om. K 27 salutem) longu-

Dicitur id esse verum⁷ in his, quae ratio naturalis dicit, non in supernaturalibus.

Sed contra: Quia omnes leges sive naturales sive supernaturales⁸ sunt leges Dei, princeps autem potest compellere subditos ad servandam omnem legem Dei, nam potest compellere ad servandas suas leges⁹, ergo ad illas² divinas¹⁰: si potest hoc et illud⁷.

Secundo: Quia supposita praedicatione sufficienti ratio naturalis convincit et¹¹ dicitur esse obediendum huic legi.

Dicitur: Tertio: Quia / Christus Dominus videtur hoc praecipuisse in Luc. 14 [23] in verbo illo: compelle eos¹² intrare¹³, quam de vocatione infidelium intelligit GREGORIUS¹⁴ hom. 36 et CHRYSOSTOMUS¹⁵ hom. 41 imperfecti, si erus est¹⁶.

Obicitur: Secundum membrum¹⁷ supra positum¹⁸ facile excluditur etiam /, quia alias non liceret etiam¹⁹ haereticos compellere ad fidem retinendam²⁰, nam id etiam repugnarat fidei.

Secundo: Quia simili ratione non liceret compellere subditos ad actus religionis et virtutis, quia etiam ille debet esse²¹ voluntarius et fide flexi potest.

Secundo principaliter arguitur ex²² exemplis:

Primum est regis Sisibuti hispani, qui compulit Iudeos sibi subditos²³ ad fidem et laudatur factum in concilio

G 27 esse verum) procedere K; esse necessarium G 28 sive naturales-supernaturales) om. O 29 leges) om. K O 30 ad illas) om. K D G 31 divinas) om. K O C 32 et illud) om. K D O 33 convincit et)

om. K G 34 et) illos K O 35 intrare) add. ab K 36 si-est) om. K D O 37 secundum membrum) secunda ratio D O 38 supra positum) om. K D O 39 etiam) om. K C 40 retinendam) om. K D O 41

7a) GREGORIUS: Hom. 36 in Evang. (PL 78. 1279).

8b) CHRYSOSTOMUS: Hom. 41 imperf. (Opera. Paris 1591, tom. II, col. 840 D).

TOLETANO QUARTO cap. 56. habetur cap. De Iudaeis d. 45. « Secundum est^g regum catholicorum, qui similiter compulerunt Mauros^h vel fidem recipere vel patriam deserere et omnia bonaⁱ.

Tertio sumi potest ex^j Ecclesia Romana, quae^k compellit Iudaeos subditos ad audiendam fidei praedicationem^l, non posset autem compellere ad hoc medium, nisi posset compellere ad finem^m.

G p. 347

Quarto sumiturⁿ ex GREGORIO^o lib. 4 ep. 6. ubi dicit gravandos esse tributis infideles subditos principibus^p fidelibus^q, ut / vel, sic ad fidem veniant et reddat rationem^r, quia etsi^s ipsi, inquit^t, parentes minus fideliter convertant^u, tamen qui de illis^v nati fuerint, fideliter^w baptizabuntur.

Addunt alii exemplum ipsius^x Dei, qui interdum cogit hominem ad fidem, ut videmus in Paulo^y, quo exemplo uti videtur 62 ad propositum^z AUGUSTINUS^{aa} ep. 48 et 50^{ab}.

D f. 191 v

Tertio arguitur^{ac}: Christus Dominus^{ad} potuit hanc potestatem dare^{ae} Ecclesiae et conveniens videtur dedisse. quia est fere necessarium^{af}, ut Ecclesia et^{ag} evangelica / lex possit pura conservari. Nam si infideles misceantur fidelibus, non poterit id^{ah} esse sine eorum detrimento. Videtur

esse) fieri O 42 ex) om. K D G 43 a:bl subditos) om. K D 44 secundum est) om. K 45 Mauros) magos K ff 46 et-bona) om. O G 47 sumu-ex) om. K 48 quare) om. K 49 fidei praedicationem) fidem K O 50 finem) fidem D 51 sumitur) om. K G 52 principibus) om. O 53 subditos-fidelibus) om. K 54 et-ratio-nem) om. K 55 etsi) si K 56 inquit) om. K D O 57 minus-ve-

nant: detulerint K 58 illis ipsis D 59 fideliter) fidelibus K D 60 ipsius) om. O 61 videmus-Paulo) Paulus O 62 uti videtur) utitur O 63 ad-propositum) om. O 64 addunt-et 59) quanto addi potest K 65 arguitur) om. K O G 66 Dominus) om. K O 67 dare) relinquere D 68 necessarium) necessaria G 69 Ecclesia et) om. K O G 70 id) om. K D G 71 esse) om. K O G 72 a-

ra) TOLETANUS IV. (a. 633): c. 56 (c. 57; MARI 10.633).

gc) Decretum Gratiani I d. 45 c. 5 (ed. FRIEDBERG, I 261-62).

gs) GREGORIUS: lib. 4 ep. 6 (lib. 5 ep. 8; PL 77.1730).

gt) AUGUSTINUS: Ep. 48 (Ep. 93 c. 2 n. 5; PL 53. 343); Ep. 50 (Ep. 185, n. 24; PL 53. 804).

etiam esse⁷ necessarium ad convenientem propagationem fidelium, ut haec lex⁸ habeat non solum directivam, sed etiam coactivam potestatem, alias non posset⁹ convenienter conservari¹⁰ in hoc optimo statu¹¹.

Dico primo: Non est potestas in Ecclesia ad cogendum infideles hoc solo, quod infideles sunt¹², ad reliquendam infidelitatem vel aliquid revelatum credendum.

Conclusio est communis theologorum¹³ in 4 d. 1 et 4, ubi DURANDUS¹⁴ q. 6, PALUDANUS¹⁵ q. 4¹⁶, RICHARDUS¹⁷ d. 6¹⁸ art. 3 q. 1, divus THOMAS et omnes thomistae¹⁹ hic art. 4, SILVESTER²⁰ verbo baptizatus q. 6, ANTONIUS²¹ 2. p. tit. 12 c. 2 § 1, ALFONSSUS²² 1 Regum q. 182, CASTRO²³ lib. 2 De iusta haereticorum punitione c. 4²⁴, VICTORIA²⁵ in 1 d. 9 art. 10

Fundamentum est²⁶, quia omnis coactio iusta supponit potestatem et iurisdictionem, in Ecclesia autem non est talis iurisdictio supra infideles hoc solo titulo, quod infideles sunt. Maior est evidens²⁷, probatur minor²⁸, quia neque est ex iure naturali neque a Christo Domino est concessa.

dei om. K 73 lex) add. genere O
74 posset) potuit D 75 conservari)
dari D: servari G 76 alius - statu)
om: K in - statu) om. D O 77 sunt)
sic: G 78 theologorum) om. K O

79 q. 4) q. 1) D d. 6) c. 6) D 81 tho-
mistae) sequaces O: eius discipuli
G 82 c. 9) c. 8) D 23 fundamen-
tum est) probatur primo G 24 evi-
dens) nota O 25 maior - minor)

gu) DURANDUS de Sancto Porciano: In IV sententiarum libros questionum plurimarum resolutiones Paris 1508, f. 341.

gv) PETERUS de Palude: Quartus sententiarum liber, ed. Vincentius de Haerlem, Paris 1519, f. 20 r.

gw) RICHARDUS de Mediavilla: In IV. Sent. Paris 1512, f. 20 r.

gx) SILVESTER PIERIAS: Summa summarum, Antwerpen 1578, tom. I, 71 B.

gy) ANTONIUS: Summa moralis 2. p. tit. 12 c. 2 § 1.

gz) ALFONSSUS (Alfonso Tostatus): 1 Reg. c. 9) q. 182; Opera, tom. II, Venetia 1722, 228.

ha) ALFONSSUS CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 2 c. 4 (Opera, Paris 1571, col. 1221 A).

hb) FRANCISCUS de VICTORIA: Relatio de Indis; Obris de Francisco de Victoria, ed. BAC, Madrid 1960, 683.

hc) DOMINICUS SOTO: In 4 d. 9 art. 10 (d. 5 art. 10; ed. Salamanca 1557, 304-07).

Prima pars probatur: nam naturalis iurisdictio et principatus⁸⁶ fundatur in mera ratione naturali et referitur adaequate⁸⁷ ad naturalem finem, unde et⁸⁸ solum cadit in actus naturales, quae omnia non habent locum in fide nec satis est dicere hanc iurisditionem⁸⁹ eriri ex ratione quadam⁹⁰ naturall, non tamen nuda, sed aliquomodo adiuta ex propositione / sufficienti⁹¹ et motivis fidei sufficientibus⁹², quia adhuc facta illa propositione tota obligatio oritur⁹³ ex principio⁹⁴ supernaturali et tendit ad finem supernaturalem et cadit in supernaturalem actum, ergo transcendit omnino⁹⁵ limites iurisditionis et⁹⁶ potestatis⁹⁷ naturalis.

Et confirmatur: nam haec potestas, quae est ex ratione naturali, est quidem a Deo iuxta / illud [Prov. 8,15]: *a me vel⁹⁸ per me reges regnant* et illud [Rom. 13,1]: *non est potestas nisi a Deo, non est autem a Deo, nisi ut auctor est naturae, unde non est ab illo immediate, sed mediate⁹⁹ medio consensu hominum¹⁰⁰*. quae omnia non transcendunt finem naturalem.

Secunda pars probatur primo¹⁰¹, quia neque ex Scriptura neque ex traditione habetur huiusmodi potestas, sed potius contrarium:

Primo quia¹⁰² Matthaei [10 5-42] et Lucae 10 [3-16] tradens Christus Dominus modum / propagandi evangelium¹⁰³ nullam fecit mentionem coactionis, sed mansuetudinis et pacis, ecce ego mitto vos etc.¹⁰⁴ et infra [Matth. 10,10] - non baculum, non virgam, non gladium ferentes, quibus verbis videtur prohibuisse arma, quibus inferitur vis, ut ponderati

om. K G: probatur minor) om. O 86 et principatus) om. O G 87 adaequate) om. K 88 et) om. K 89 iurisditionem) potestatem K 90 quadam) om. O G 91 sufficienti) om. G 92 sufficientibus) om. K D O 93 oritur) est D 94 principio)

lege D 95 omnino) om. K O G 96 iurisditionis est) om. K 97 et potestatis) om. O G 98 a me vel) om. K O G 99 mediate) om. K O G 100 humani) om. K 2 primo) om. K G 3 primo quia) nam O 4 propagandi: evangelium) propagationis evan

sancti praecipue **HIERONYMUS**^{hd} et infra [Matth. 10,12]:
dicite' pax hanc domui et tandem [Matth. 10,14]: si non
audierint vos, exeuntes excutite pulverem et in fine totum
negotium iudicis Dei reservat' Marci ultimo [16,16]: qui
non crediderit, condemnabitur non ab hominibus, sed a
Deo v, **CHRYSOSTOMUS**^{he} homilia 34 in Matthaëum, et idem
colligitur / ex Lucae 9 [2-6], ad Ephes. 6 [13-18], ad Philipp
2 [2-6], 1 Petri 2 [21-25].

Secundu ex traditione: primo' ex exemplo Christi Do-
mini et Apostolorum, elegit enim Christus pauperes et /
qui non armis, sed virtute persuaderent fidem, deinde im-
peratores christiani nunquam id fecerunt et ne id facerent,
semper ab Ecclesia sunt admoniti, legator **AUGUSTINUS**^{hf}
lib. 2 Contra literas Feliciani c. 83, habetur 23 q. 6 cap. Ad
fidem^{hg} idem, sermone 6 De verbis Domini^{hh} **AUGUS-
TINUS**^{hh} Lucae 10 [1], **GREGORIUS**^{hk} lib. 1 Registeri ep. 34
et lib. 2 ep. 91, habetur cap. Quid autem^{hl} et cap. Qui
sincera d. 45^{hm} idem habetur^{hn} lib. 11 ep. 15^{ho} praeterea
in^{hp} cap. Maiores De baptismo tit. Item queritur^{hp} aperte
dicitur^h esse religioni christianae contrarium, ut aliquis
contradicens ad eam compellatur, idem habet^h **INNOCENTIUS**
III. cap. Sicut Iudaei De Iudaeis et Saracenis^{hp} et concii-

gruarum D. 5 ecce - etc.) om. K D O
6 dicite! om. K ? reservat' prae-
servat K B primo) om. K 9 ha-

betur) om. K D G 10 praeterea in
om. O 11 dicitur) asseritur D 12
idem habet) om. K O 13 et concii-

hd) **HIERONYMUS**: In Matth. 10 [2-4]. PL 26, 83-72).

he) **CHRYSOSTOMUS**: Hom., 34 in Matth. (PG 57,298).

hf) **AUGUSTINUS**: Contra literas Feliciani lib. 2 c. 83 (PL 43, 815).

hg) Decretum Gratiani II causa 23 q. c. 33 (ed. FRIEDBERG, I 939).

hh) **AUGUSTINUS**: Serm. 6 de verbis Domini (sermo 62 n. 17, PL 38,422).

hi) **AMBRASIUS**: In Luc. 10 [1]; PL 15, 1802 A).

hk) **GREGORIUS**: Registeri lib. 1 ep. 34 (ep. 35, PL 77,489); lib. 2, ep. 91 (lib. 3
ep. 53; PL 77,649).

hl) Decretum Gratiani I d. 45 c. 1 (ed. FRIEDBERG, I 160).

hm) Decretum Gratiani I d. 45 c. 3 (ed. FRIEDBERG, I 160).

hn) **GREGORIUS**: Registeri lib. 11 ep. 15 (lib. 19 ep. 35; PL 77, 489).

ho) Decretales Gregorii IX. lib. 2 tit. 42 c. 3 84 (ed. FRIEDBERG, II 646).

hp) Decretales Gregorii IX. lib. 5 tit. 8 c. 9 (ed. FRIEDBERG, II 774).

lium^h TOLETANUM QUARTUM^h supra et TOLETANUM OCTAVUM^h c. 12.

Tercio, quia si apud aliquem esset haec potestas, maxime apud summum Pontificem, nam est spiritualis potestas, nam^h directe ad bonum spirituale^h animarum et ad gubernationem Ecclesiae spiritualem referretur^h quae potestas summa est in Pontifice summo et ab illo ad alios manat, sed apud illum non est, quia solum habet potestatem in universam Ecclesiam dicente / Paulo I ad Cor. 5 [12]^h: de his, qui foris sunt, nihil ad nos. Sed apud summum Pontificem^h non est haec potestas^h, quia Christus Dominus^h solum Ecclesiam et oves illi commendavit, unde nullus Pontificum^h illa est usus neque illa sibi attribuit, sed potius / talem potestatem^h sibi semper negaverunt^h, ut usensam est.^h

Quarto et ultimo^h sunt congruentiae, quia coactio pure exterior et facta ab homine plurimum minuit libertatem, qua captivandus est intellectus in obsequium fidei^h.

Secundo minuit piam affectionem: nam vis illata ab homine non eripit eam, sed^h potius indurat.

Tercio: christiana religio est proprus supernaturalis et magnas secum affert obligationes, quare oportet^h, ut eius professio sit^h proprus spontanea.

Quarto: illa vis faceret odiosam religionem nostram et magna ex parte minueret^h fidem^h eius et praeberet occa-

lum) om. K D G 14 nam) que G 15 spirituale) om. K O 16 referretur) referretur D 17 I ad (Cor. 5) ad Ephes. K 18 summum Pontificem) illum D G 19 haec potestas) om. D O G 19 Dominus) om. K O G 20 Pontificum) Pontifex K 21 la-

lem potestatem) eam K O G 22 negaverunt) negavit G 23 ut(-es)) om. K O 24 et ultimo) om. K O G 25 in(-fidei)) om. K O 26 sed)) om. K D G 27 oportet)) oportuit D G 28 sit)) esset D G 29 minueret)) diminuirer G 30 fidem)) creditam.

h4) TOLETANUM IV: sic supra xp̄s

h1) TOLETANUM VIII. (a 653) c. 12 (MANSI 10, 1220).

sionem infidelibus blasphemandi et infinita scandala generaret, de quo in decretis ¹ d. 45 et 23 q. 6.

Ex his² dico secundo non licere principibus christianis directe suos infideles ad fidem cogere.

Haec ³ est etiam ⁴ certa conclusio ⁵.

O r 228 r Et primo est / iure positivo prohibitum, ut patet ex decretis adductis ⁶; deinde etiam divino iure et naturali, quia est contra iustitiam ⁷ eam cogere, in quem non habeas iurisdictionem et potestatem coercivam ⁸ in ordine ad illum actum ⁹ Ostensum est autem hos principes non habere talem potestatem.

Dico tertio: Non solum directa, verum etiam indirecta coactio his principibus vitanda est.

Explico: directa coactio dicitur, quando alicui malum inferitur directa intentione, ut hoc faciat; indirecta est, si inferatur malum vel imponitur gravamen ¹⁰ aliquo ¹¹ alio titulo, ita tamen ut fidelibus, in quibus habere posset ¹² locum titulus ille gravamen simile non imponatur / ut verbi gratia ¹³ tributum aliquod vel aliquid ¹⁴ simile, quod dupliciter fieri potest, uno modo excedendo limites iustitiae, ut si princeps christianus plura tributa imponat infidelibus, quam iuste possit ¹⁵, quae non imponit christianis et hoc quocumque modo et ¹⁶ intentione ¹⁷ fiat, est tam malum sicut directa coactio:

41 r 350 Primo, quia / fundatur in actione iniuriosa, unde non est actus legitimae potestatis et iurisdictionis.

text D 31 (de-decretis) vide decreta O; om. O 32 est (ha) om. K 33 haec) om. K O G 34 etiam) om. K O G 35 conclusio) om. K D O 36 adductis) alitit K O 37 iustitiam) ius O 38 inaspettorem-coercivam.) potestatem iurisdictionem

coactivam K 39 illum actum) (Uos actus K: huiusmodi actus O 40 vel-gravamen) om. K O G 41 aliquo) om. K D O 42 posset) potest O 43 verbi gratia) om. K D 44 aliquid) quid K 45 possit) posset D G 45² quocumque modo et)

Secundo, quia in moralibus directum et indirectum non variat^h honestatem vel "turpitudinem" actionis si cetera sint paria.

Tertio, quia sequuntur eadem incommoda. Alin tamen nudo posset hoc fieri absque iniuria, nam iustitia verbi gratia imponendorum tributorum habet latitudinem et princeps potest leviora tributa imponere fidelibus, infidelibus maiora etⁱ "graviora" intra latitudinem iustitiæ, ex quo certa fit, ut indirecte impellantur ad fidem sine iniustitia^k et hoc non est intrinsece malum. Quæ est manifesta^l sententia divi GREGORII^m lib. 3 Registri ep. 26 et lib. 4 ep. 6 et divi THOMÆⁿ, et tenet etiam^o ANTONIUS^p supra et alii^q.

Ratio vero est, quia tunc princeps utitur iure suo et totum id, quod facit, est actus legitimæ^r iurisdictionis et potestatis non supernaturalis, sed naturalis. Deinde quia sequitur ex actione, ad quam habet ius et quam^s non tenetur vitare. Nihilominus tamen hoc in individuo cavendum magna cum cautela faciendum, ut movent

O f. 328 v. varii pontifices in illa^t dist. 45. divus THOMAS^u / opusculo 21.

D f. 104 r. Et ratio est, quia moraliter sequuntur magna / incommoda contraria nostræ religioni ut heretice conversiones, sacrilegia et similia^v et quamvis divus GREGORIUS insinuare

quocumque (G 46 et intentione) om. K (O 47 variat) variant G 48 honestatem vel) om. G 49 vel turpitudinem) om. K O G 50 maiora et) om. G 51 et graviora) om. K G G 52 sine iniustitia) om. K D O 53 manifesta) aperta O 54 et divi

Thomæ) om. K D O 55 et tenet etiam) om. K O G 56 Antonius- alii) Antonini supra et aliorum G 57 legitimæ) om. K D 58 quam) om. K O 59 vel) et K O 80 certe) om. K D O 81 in illa) om. K D O 82 et similia) om. O G 63 futuræ)

hs) GREGORIUS: Registrum: lib. 3 ep. 26 (lib. 4 ep. 26; PL 77, 895); lib. 4, ep. 6 (lib. 5 ep. 8. PL 77, 730).

ht) ANTONIUS: cfr. supra ky).

hu) THOMAS: Opusculum 21, c. e. De regimine Iacæorum ad Ducissam Brabantiae; Opuscula, Venezia 1538, l. 142.

videatur haec interdum esse permittenda in his, qui non convertuntur, propter bonum futurae⁶² generationis et⁶³ prolis⁶⁴ illorum⁶⁵, intelligendum id est, quando moraliter non constaret / ficta conversio, quamvis esset aliqualis suspicio insufficientis tamen ad generandum morale et probabile⁶⁶ dubium. Ad quam rem⁶⁷ magis debent attendere pastores Ecclesiae, qui huiusmodi infideles ad Ecclesiam⁶⁸ admittunt, quando convertuntur, quam principes saeculares, qui tributa imponunt.

Ex quibus etiam efficitur non esse matum per se attrahere huiusmodi infideles ad fidem per beneficia remittendo tributa etc.⁶⁹, quia in hoc nulla intercedit iniuria et alias concupiscentia et amor⁷⁰ minus minuit voluntarium quam coactio⁷¹, / ut in I. II. q. 6. diximus et dicitur hoc cap. 2 vel 3 d. 45.

Ad argumenta posita⁷² in principio⁷³ respondeo ad primum⁷⁴ propriam rationem esse a priori⁷⁵ defectum potestatis coactivae et ad primam⁷⁶ impugnationem respondeo potestatem naturalem⁷⁷ principum temporalium⁷⁸ non excedere limites naturae.

Ad secundum, quicquid sit de antecedenti, negatur consequentia, quia licet facta propositione fidei convicti possit homo debere se credere, tamen simul etiam constat praecceptum illud esse supra naturam et non cadere sub potestatem principio temporalis⁷⁹.

Dices⁸⁰ interdum esse hoc medium convenientissimum / ad bene gubernandam rem publicam etiam in temporalibus, poterit ergo princeps uti illo. Negatur tamen conse-

om. K D, futurae O 62) generationis et) om. G 63 et prolis) om. K 64 illorum) om. D O G 65 et probabile) om. O 66) quam rem) que se K: que O 68) Ecclesiam) fidem K D O 69) remittendo tributa etc.) per bona opera K; om. O, etc.) om. G 70) et amor) om. D O

71) coactio) uel. del. aut melius K 72) posita) opposita) G; om. K D O 73) in principio) om. K G 74) ad primum) om. D O 75) a priori) om. K O G 76) primam) secundam G 77) naturalem) corr. ex temporalem K 78) temporalium saecularium G; om. O 79) principis temporalis)

quentia, quia non est medium humanum nec per se ordinatum ad talem finem et illa potestas solum ad haec media se extendit.

Ad tertium de illa parabola " respondeo tres esse partes illius parabolae: in prima vocantur iam invitati, quae convenienter accommodatur fidelibus aut^{lv} Iudaeis^{lv}, in secunda vocantur^{lv} claudi, infirmi et surdi^{lv} etc., quae accommodatur gentilibus. unde^{lv} terra a multis accommodatur haereticis, qui possunt ad fidem compelli, ut dicemus^{lv}, ita AUGUSTINUS^{lv} ep. 48, ab aliis vero refertur ad finem saeculi, quando explendus est numerus praedestinatorum ex omni natione^{lv} et dicuntur tunc / compelli homines^{lv} ad Ecclesiam^{lv} non vi, sed virtute miraculorum^{lv}, signorum et efficacia praedicatorum^{lv}, ita CHRYSOSTOMUS^{lv} THEOPHYLACTUS^{lv} hv et alii^{lv}.

Ad aliam partem illius argumenti respondeo illam^{lv} esse bonam^{lv} congruentiam. Unde ad primam improbationem^{lv} de haereticis respondeo non esse parem rationem, tum quia Ecclesia habet jurisdictionem in illos, ut dicemus^{lv}, tum etiam quia non directe, sed indirecte compelluntur ad fidem: afficiuntur enim iusta poena quae tamen, si converti velint, remittitur.

principum temporalium O 80 dice: dicitur K G 81 de-parabola) om. K O C 82 fidelibus aut) om. C 83 aut Iudaeis) om. D O 84 vocantur) inveniuntur D 85 infirmi et surdi) om. O; et surdi) om. K G 85 unde) om. D O 87 dicemus) diximus D 88 ex-natione) om. O; omni modo G 89 homines) fideles

O; om. K D 90 ad Ecclesiam) om. K G 91 miraculorum) om. D 92 signorum - praedicatorum) om. O 93 Theophylactus; Nicephorus D; 94 et alii) etc. K O 95 illam) om. D 96 locum) om. K O G 97 ad-improbationem) ad quantum K; improbationem) probationem in contrarium O 98 ut dicemus) om. K O

lv) AUGUSTINUS: Ep. 48 (ep. 93 n. 5; PL 33. 324).

hw) CHRYSOSTOMUS: In Matth. 22, 9-10 nihil refert ad rem.

hx) THEOPHYLACTUS: Expositio in Ev. Lucae 14 (23; PG 123. 938).

Dices ergo¹⁰ pari ratione¹¹, si infidelis subditus principi christiano propter homicidium¹² esset dignus morte, posset captus damnari¹³ et, si converteretur¹⁴, absolvi¹⁵.

Respondetur: Per se licet et non est malum¹⁶, quia non est iniusta exactio¹⁷, sed in individuo cavendum est, ne fide se convertat¹⁸ et fiat¹⁹ sacrilegium²⁰.

Ad secundum respondeo²¹ non esse eandem rationem²² de actibus aliarum²³ virtutum, quia illi²⁴ supponunt legitimam jurisdictionem et eorum consummatio et²⁵ perfectio²⁶ et complementum²⁷ consistit²⁸ in exteriori actu, ad quem homo cogi potest, quod si fide et²⁹ inique faciat, sibi imputet, quia bene nemo cogitur³⁰.

Ad secundum argumentum³¹ ex exemplis³² respondeo ad primum³³ in illo facto laudari intentionem bonam regis³⁴ et³⁵ zelum³⁶, non opus.

Ad secundum³⁷ respondetur reges catholicos recte fecisse, nam poterant iuste expellere infideles a regnis suis propter damnum, quod imminabat fidelibus, quod iam prius Concilio Tolerano quinto³⁸ cap. 3 tempore Honorii primi decretum fuerat, sed non potuerat antea executioni mandari. Benignitatis autem cuiusque³⁹ fuit permittere⁴⁰ illis et patriam et bona, si vellent⁴¹ converti. Unde quod in re

10) ergo om. K 1) pari ratione) simile modo K O 2) propter homicidium) om. K; homicidium) atrocitatem D; furiam G 3) damnari) damnare D O 4) converteretur) convertitur G 5) absolvi) absolvere D O 6) et-malum) om. O G 7) fide-et) om. D O G 8) fiat) committatur O 9) sacrilegium) add. ob feloniam D 10) respondeo) dicendum: D; respondetur G 11) eandem rationem) simile D; paritatem O 12) actibus aliarum) aliis actibus D 13) illi) om.

K D O 14) consummatio et) om. K O G 15) et perfectio) om. D 16) et complementum) om. K D O 17) consistit) G; DG 18) fide et) om. O 19) quia-cogitur) om. K O G 20) argumentum) om. K D O 21) ex exemplis) om. D O 22) respondeo-primum) om. D; primum) om. D O 23) regis) om. O 24) intentionem-et) om. D 25) et zelum) om. O G; add. eius G 26) secundum) tertium D 27) cuiusque) om. K D O 28) permittere) concedere O G 29) vellent)

luerint: multi * fidei conversi et culpa eorum fuit et fortasse etiam imprudentia et negligentia * eorum, qui eos admittebant ad fidem in individuo²¹.

Ad tertium respondetur Ibi²² non esse coactionem directam, sed esse quasi tributum quoddam iustum impostum Iudaeis, quod remittitur illis, qui volunt Evangelii praedicationem²³ audire. Reliqua soluta sunt ex dictis.

Q. 1. 329 v / **Quaestio secunda²⁴: Utrum isti²⁵ infideles non apostatae possint saltem compelli, ut eam partem nostrae religionis²⁷ servant et teneant²⁸, quae lege naturali praecepta est.**

In hac quaestione non est sermo de incredulitate per fidem divinam. / Nam supra adducta²⁹ generaliter probant ad nullum actum huius fidei in nulla materia * cogi posse, sed sermo est de cognitione saltem naturali et³⁰ exteriori professione. In hac enim materia simul cum fidei praecepto tractationem de praecepto naturali, quod ad debitam cognitionem Dei et boni honesti spectat, coniungimus.

Distinguntur igitur³¹ infideles ii³² in subditos et non subditos³³ principibus christianis.

Q. 1. 353 / **Dico primo:** Christiani principes licite possunt compellere³⁴ subditos suos infideles ad profitendum cultum unius Dei veri et ad tollendam idolatriam et alios mores, qui naturali legi et bono reipublicae sunt contrarii³⁵.

Est communis et certa sententia³⁶.

velint Q. 31 multi) om. K O G 21 et negligentia) om. O 22 in individuo) om. K G 23 ubi) om. K 34 Evangelii praedicationem) Evangelium O 35 quaestio secunda) quaestio secunda K 36 isti) om. D O 27 religionis) fidei O 38 et teneant)

om. K D G 39 adducta dicta G 40 in-materia) om. K O 41 et) quae est in O; add. religio K 42 igitur) ergo O G 43 infideles ii) om. D 44 infideles-subditos) subditi vel non subditi O 45 compellere) cogere G 46 contrarii) contraria K O 47 sen-

Probatur primo ex usu Ecclesiae. Ita enim fecerunt Constantinus, Iovinianus, Theodosius et alii christiani imperatores apud RUFINUM ^h lib. 2 c. 23, NICEPHORUM ^h lib. 8 c. 33, lib. 10 c. 39 et lib. 12 c. 25, de qua re exstant iustissimae leges imperatorum in Codice ^h tit. De paganis, quae laudat AUGUSTINUS ^h ep. 48 et 50 et 204, habentur cap. Non invenitur et ^h Dispicit q. 4 ^h AMBROSII ^h ep. 30 et GREGORII ^h lib. 1 ep. 73 et lib. 9 ep. 6 ^h. unde in Concilio CARTHAGINENSIS quinto ^h cap. 15 et in concilio ^h AFRICANO ^h ap. 25 dicitur petendum esse ab imperatoribus, ut per totam Africam idola deleantur, erat enim illi subdita et in concilio TOLETANO ^h cap. 21 et ^h ELIBERTANO ^h cap. 41 dicitur monendos esse dominos, ne permittant, ut servi idola colant ^h.

Secundo ratio est ^h, quia principes hi habent potestatem coercivam circa naturalem legem / servandam, ut colligitur ^h ex ad Rom 13 [1]; omnis auctoritas potestatis subditoribus ^h etc. et infra [13.4]; si malum feceris, time etc. et postea exponit naturalem legem.

lectur: om. K D O 48 et alii om. G 48 christiani imperatores: om. K O 50 et 204 - et) om. K D 52 et Gregorius - ep. 61 om. K 53 in concilio) om. K D; concilii om. G 54 Toletano - et) om. K O G 55 ut - colant) servos idola colere K 59 talis est) probatur K; ratione D G 57 colligunt om. K O 58 subditoribus) om. K O G 59 per - loquenda) om.

lectur: om. K D O 48 et alii om. G 48 christiani imperatores: om. K O 50 et 204 - et) om. K D 52 et Gregorius - ep. 61 om. K 53 in concilio) om. K D; concilii om. G 54 Toletano - et) om. K O G 55 ut - colant) servos idola colere K 59 talis est) probatur K; ratione D G 57 colligunt om. K O 58 subditoribus) om. K O G 59 per - loquenda) om.

h2) RUFINUS: Hist. eccl. lib. 2 c. 23 (PL 21, 530)

h3) NICEPHORUS: Hist. eccl. lib. 8 c. 33 (PG 146, 123); lib. 10 c. 39 (PG 146, 571); lib. 12 c. 25 (PG 146, 822).

h4) CODICIS IUSTINIANUS I II: CIRCUMSCRIPTIONIS CIVITATIS, ed. F. KRÖGER, II, 905, 62-64.

h5) AUGUSTINUS: Ep. 48 (ep. 83 n. 11; PL 33, 320); Ep. 50 (p. 185 n. 8; PL 33, 793); Ep. 204 (ep. 173 n. 10; PL 33, 757).

h6) Decretum Gratiani II causa 23 q. 4 c. 41; c. 38 (ed. FRIEDBERG, I 924-22: 917-19).

h7) AMBROSIIUS: Ep. 30 (ep. 18; PL 16, 1002).

h8) GREGORIUS: Registrum lib. 1 ep. 73 (ep. 75, 529); lib. 9 ep. 6).

h9) CARTHAGINENSIS V. (concilia IV, v. 308) c. 15 (MANST 4, 489)

h10) AFRICANUM c. 26 (MANST 4, 489).

h11) TOLETANUM.

h12) ELIBERTANUM c. 41 (MANST 2, 12).

Secundo: Quia hoc est necessarium ad finem hominis naturalem, ad quem haec principum potestas ordinatur et ideo per se loquendo¹ cadit in totam legem naturae.

Q. 134 r. Et / confirmo: Nam possunt isti principes compellere subditos ad observandam aliquam legem iustam humanam, sed iustissima est lex naturalis et est humana² et maxime illa, quae est de colendo Deo.

Dici posset finem huius potestatis temporalis³ regiae⁴ tantum esse externam pacem rei publicae, nec cultum Dei vel alia opera virtutis.

Sed contra⁵ respondetur verum esse finem huius regiminis⁶ esse pacem et conservationem rei publicae, sed non quancumque, sed illam, quae honesta est et conferre potest ad naturalem beatitudinem hominis, deinde sine bonis moralibus⁷ et observatione legis naturalis vix potest rei publicae pax⁸ conservari⁹ neque sine cultu unius veri Dei, nam hoc est quasi fundamentum totius honestatis.

G. p. 354 Sed contra secundo: Nam potestas spiritualis seu¹⁰ sacerdotalis¹¹, / ad quam videtur spectare cura divini cultus, etiam ex natura¹² rei est distincta a potestate regia et¹³ temporali, ergo haec potestas non est apud principem¹⁴.

D. t. 196 v. Respondeo: Quidquid de hoc sit, nam forte / hoc¹⁵ pendet ex hominum voluntate¹⁶ stando in lege naturali, de qua in materia de legibus¹⁷, tamen ex natura rei illa potestas, de qua hic¹⁸, est inseparabilis a potestate regis et¹⁹ principis temporalis, quia est necessaria omnino ad finem

K. loquendo) om. G 60 et est humana) om. K D O 61 temporalis) om. K O G 62 regiae) om. K O 63 sed contra) om. K O G 64 regiminis) potestatis O 65 bonis moralibus) bono honesto O 66 rei publicae pax) res publica O 67 conservari)

conservari K; confirmari D: plurimum G 68 seu) et K 69 seu sacerdotalis) om. O 70 natural) parte K; essentiali O 71 regia et) om. O G 72 haec principum) om. K O; etc. G 73 hoc) om. K 74 voluntate) consensu D 75 de-legibus) etc. K 76 de-hic)

debitum⁷⁷ suae potestatis neque sine illa posset convenienter⁷⁸ suum munus exercere⁷⁹.

Sed contra tertio: nam hic cultus unius Dei praecipue consistit in interiori actu, deinde requirit difficilem quamdam cognitionem, quae non potest ab omnibus⁸⁰ subditis⁸¹ obtineri nisi fortasse per quamdam humanam fidem. Non potest autem unus homo cogere alium ad interiorem actum neque ad fidem.

Respondeo posse hominem cogi ad exteriores actus religionis consentaneos saltem rationi naturali et vitandos contrarios. Possunt etiam minores compelli, ut maioribus credant saltem⁸² humana quadam⁸³ fide in iis, quae rationi naturali consentanea sunt, ad interiores vero⁸⁴ actus tantum⁸⁵ obligari possunt et cogi⁸⁶ mediis exterioribus⁸⁷. Quod si ipsi⁸⁸ subditi fide tantum exteriora fecerint, est per accidens et culpa eorum⁸⁹, nam principes utuntur suo iure⁹⁰. Et ex his omnibus intelligitur⁹¹ hanc potestatem non convenire principibus christianis eo, quod christiani sunt, sed eo solum⁹², quod legitimi principes sunt, nam idem habet locum⁹³ in principibus / legitimis infidelium⁹⁴, quia haec potestas, ut patet⁹⁵, non oritur ex speciali Christi Domini concessionem, sed ex ipsa ratione naturali.

D f. 197 :

Secundo colligitur hanc potestatem non esse in privatis personis nullam habentibus in alios⁹⁶ iurisdictionem et idem iuste prohibetur⁹⁷ in legibus civilibus⁹⁸, ne privatae personae destruunt idola gentilium vel similia faciant⁹⁹, ut *Comics*¹⁰⁰ De paganis patet¹⁰¹, praecipue cum privatae personae

om. O G 77 regis et) om. G 78 debitum) om. K G 79 convenienter: debite D G 80 suum - exerceret (sua) g. munere suo D 81 omnibus) om. O 82 subditis) om. K 83 saltem) om. K D O 84 quodam) om. K O G 85 vero) autem G: om. O 86 tantum) om. K D G 87 et cogi) om. K O G 88 exterioribus interioribus K 89

ipsi) om. K O 90 et - eorum) om. K D O 91 non - hinc) om. K O 92 intelligitur) colligitur G 93 solunt) om. K O G 94 habet - locum) procedit K 95 legitime infidelium) infidelibus K 96 ut patet) om. D O G 97 in alios) om. K 98 prohibetur) cavetur K 99 civilibus) om. K D O 100 vel - faciant) om. O 101 patet) om.

ino) cfr. supra ib).

Q. I. 344 v non possint / iudicare, quando et quomodo id facere expediat.

Dico secundo: Principes christiani non solum possunt, sed per se loquendo etiam tenentur prohibere subditis infidelibus idolatriam homicidia et similia contra naturalem legem.

Juxta hanc conclusionem intelligendus est divus THOMAS q. 10 art. 11.

Et ratio est clara, quia principes non solum possunt, sed etiam tenentur bene uti sua potestate ad eum finem, propter quem illam acceperunt.

Q. D. 355 Secundo peculiariter / ratione obligantur ad hoc christiani principes, ne inde oriatur aliquid incommodum vel detrimentum fidelibus christianis, quando in iisdem provinciis versantur simul cum infidelibus.

Circa quam conclusionem notanda est differentia inter mores et ritus Iudaeorum et gentilium. Ritus enim Iudaeorum / facile permittuntur a principibus christianis, ut patet ex GREGORIO in lib. II Registri ep. 15 et ex cap. Qui sincerus d. 35 et ex multis capitulis et legibus EXTRA et CODICE De Iudaeis. Imo per se loquendo non possunt cogi Iudaei, ut ritus suos relinquunt, quia non sunt contra legem naturalem, sed solum contra supernaturalem fidem nostram, unde esset illos ad fidem indirecte

D. O. 4 loquendo etiam om. Q. 5 homicidial om. D. O. 6 (et similia) om. K; etc. G. 7 iuxta-conclusionem s. K; Ita Q. 8 intelligendus est intelligitur K. 9 clara) om. K. O. C. 10 obligantur tenentur K. 11 iisdem

eo cum Q. 12 versantur sunt K. 13 simul) om. K. 14 infidelibus Iudaeis K. 14 circa-conclusionem) hic K. O. ubi G. 15 notanda advertenda G. 10 ut) om. K. 17 sicut) om. K. 18 fidem nostram) om. K. 18 esset-ca-

in) GREGORIUS: Registrum lib. II ep. 15 (Lib. II ep. 12; PL 77,1289).

io) Decretum Gratiani I d. 35 c. 3 (ed. FRIEDBERG, I 150).

ip) Decretales Gregorii IX lib. 5 tit. 6 (ed. FRIEDBERG, II 771-772).

iq) CODEX IUSTINIANUS I 8 (Corpus Iuris Civilis, ed. P. KRÜGER, 1905, 61-62).

congere¹ et deinde quod ipsi retineant² ritus suos, non-
 nibi) adfert utilitatis Ecclesiae, nam videmus per illos
 oriri³ evidentiā signo credibilitatis christianae⁴ nostrae
 fidei, nam videmus in illis impleri, quae erant praedicta et
 habemus innumerabiles⁵ testes illorum librorum, in quibus
 nostra fides continetur, ut⁶ Accursus⁷ saepe docet⁸,
 Psalmo 41 in fine⁹ et in id 58 [12]: ne occidas eos, ne-
 quando oblitiscantur populi mei¹⁰ et 18 De civitate c 46
 ita exponens id Gen. 26 [23]: creator serviet minori. Per
 accidens autem compelli¹¹ possunt saltem, ne publice eos
 ritus exercent in scandalum christianorum aut ne novos¹²
 confingant in blasphemiam¹³ nostrae religionis. Unde etiam
 bene CANTANUS notavit¹⁴ antiquos Hebraeorum¹⁵ libros
 sincere et plene Scripturam exponentes permittendos¹⁶ ab
 Ecclesia, eos vero, qui a recentioribus eorum¹⁷ in odium
 christianae religionis scripti sunt, prorsus esse prohiben-
 dos¹⁸. In / gentiliū autem ritibus contrarium accidit. Nam
 per / se prohibendi sunt, quia sunt contra naturae¹⁹ legem,
 tamen per accidens tollerari possunt interdum²⁰, sicut tol-
 lerantur alia peccata, ut usura etc.²¹ propter vitanda maiora
 mala, qualia essent²² si timerentur²³ / seditiones et bella
 aut gravissima incommoda christianorum, quomodo expo-
 nunt aliqui illud²⁴ Matth 13 [30]: sinite utraque crescere,
 ne forte eradicetis et triticum, AUGUSTINUS²⁵ l. 3 Con-
 tra Parmenianum c. 2 et cap. Cum quisque 23 q. 4. Sic etiam
 Constantinus prohibuit idola²⁶, non tamen destruxit templa.

gere) indirecte cogi factum possunt
 K 20 retineant) teneant K 21 oritib)
 venisse K: om. G 22 christianae)
 om. K O G 23 innumerabiles) om. K G
 24 ut) om. K 25 saepe docet) om.
 K O 26 in fine) om. O 27 nequus
 do - mei) om. K: etc. O G 28 com-
 pell) non fert K: adpell) O: in pell.
 G 29 novos) nema vrs. G 30 blas-
 phemiam) Deum K 31 notavit) ad-

riquet O: om. K 32 Hebraeorum)
 Iudaeorum O: Rabbinorum G 33 per-
 mittendos) retinendos K 34 a eo-
 rum) om. K 35 scripti - prohibendos)
 om. K 36 naturae) naturalem K O
 37 interdum) om. K G 38 ut - etc.)
 om. K O: etc.) om. D 39 qualia
 essent) ut K G 40 si timerentur)
 om. K 41 illud) id G: om. K D 42
 Augustinus) ex Augustino O 43 idola

1c) AUGUSTINUS: En. in Ps 40 (13: n. 14. PL 36,463); En. in Ps. 58 (12: n. 21;

PL 36, 705); De civitate Dei lib. 18 c. 46 (PL 41, 608).

1d) AUGUSTINUS: Contra Parmenianum lib. 3 c. 2 (n. 19; PL 43, 91).

1e) Decretum Gratiani II causa 23 q. 4 c. 19 (ed. FRIEBERG, I 808).

quia non erat tempus commodum, quod tamen postea meliori oportunitate¹⁰ Theodosius fecit, quia non erat iam¹¹ timor perturbationum. Alia causa¹² esset, si inde timeretur irritandos / esse magis ipsos¹³ infideles, sicut correctio fraternitatis vitanda est, quando potius timetur damnum quam commodum.

Dico tertio: Per se loquendo non possunt christiani principes cogere infideles non sibi subditos ad tollenda idola vel observandum naturae legem.

Ita docet¹⁴ AUGUSTINUS¹⁵ sermone 6 De verbis Domini et communiter theologi¹⁶; videatur¹⁷ CAJETANUS¹⁸ q. 66 infra art. 3, PALLUARIUS in 2 d. 44 q. 3. Soto in 4 d. 5 art. 10¹⁹ VICTORIA²⁰ supra in refectione De Indis²¹; COVARRUVIUS²² Regula peccati²³ p. 2 § 10.

Fundamentum unicum et evidens²⁴ est, quia haec actio / supponit legitimam potestatem iurisdictionis, quia nemo potest iuste cogere non sibi subditum. Hi autem principes non habent hanc potestatem²⁵ neque ex natura rei neque ex Christi Domini concessione:

Primum patet, quia ex natura rei unus homo non est subditus alteri omnia iure paterno, sed ex communi consensu rei publicae principes legitimi habent potestatem, res publicae autem infidelium non consenserunt nec²⁶ dederunt hanc potestatem principibus christianis, quod inde etiam patet, quia isti principes nec possunt imponere leges illis

10) idolastram D. 44 meliori oportunitate om. K C. 46 iam om. K D O. 48 alia causa) idem D. 47 ipsas) om. K. 48 Ita dicit) om. K C. dicit) om. G. 49 et-theologi) om. C. 50 videatur) om. K. 51 videatur Cai-

etanus) vide Cajetanum D. G. 51 De Indis) om. K D. 52 regula peccati) om. D. peccati) peccatorum G. 53 unicum et evidens) om. K O G. 54 potestatem) add. una D. G. 55 consenserunt nec) om. G. 56 et-etiam)

10) AUGUSTINUS: Serm. 6 de verbis Domini (Sermo 82 n. 13: PL 38: 421).

16) Dominicus Soto: cfr. supra hc).

17) Franciscus de Victoria: cfr. supra hb).

18) Didacus COVARRUVIUS: Opera omnia, Frankfurt/M. 1589, tom. 1, 534.

Infidelibus, ergo non habent in eos vim directivam, ergo neque coercivam, et confirmatur etiam⁷⁰. nam alias possent illos punire propter peccata sua.

Dicitur⁷¹ Deum ipsum ut est auctor naturae dedisse omnibus⁷² potestatem cogendi alium ad servandam naturae legem et praecipue eam, quae pertinet ad cultum et honorem Dei. Sed hoc fictitium est; nam haec concessio nec Dei revelatione constat nec probabili aliqua ratione, unde sicut ex natura rei loquendo⁷³ solus Deus dat⁷⁴ legem naturalem homini, ita ipse solus est iudex et superior gubernator⁷⁵ in ordine ad illam legem, quamdiu homo non eligit sibi superiorem principem⁷⁶, ut etiam ratio dicitur / esse faciendum.

Et confirmatur: Nam alias⁷⁷ si ita esset⁷⁸ unus princeps christianitas posset cogere aliam republicam vel principem christianum⁷⁹ ad servandam naturalem legem, licet sibi non esset subditus⁸⁰.

Secunda autem pars minoris⁸¹ probatur, quia⁸² non⁸³ ex concessione Christi⁸⁴ patet⁸⁵ ex dictis in quaestione praecedenti; illa enim probant generaliter nullam specialem potestatem⁸⁶ datam esse Ecclesiae vel principibus⁸⁷ directe in hos infideles / iuxta illud 1 Cor. 5 [12]: de his qui foris sunt, nihil ad nos⁸⁸, ut exponit⁸⁹ TRIDENTINUM⁹⁰ sess. 14 cap. 2 et Innocentius III. cap. / Gaudemus De divortio⁹¹

om. K. etiam) om. D G 57 dicitur
dicit: forte aliquis D 59 omnibus
hominibus) cuiusque O 60 loquen-
do; om. O 61 dat) imponit G 61
(gubernator) om. O: gubernator)
om. G 62 principem) om. K O G
83 alias) alter G 64 si) esset) om.
K O G 65 vel) christianum) om. O

65 (vel) subditus) etiam non sibi
subditum D O G 67 minoris) om. D
68 secunda) quia) om. K 69 non)
nihil, etiam K 70 minoris) Christi)
om. D 71 patet) patere etiam potest
D 72 potestatem) jurisdictionem KK
73 vel) principibus) om. K D O 74
nihil) nos) om. K O G 75 ut expo-

[7] TRIDENTINUM: Sess. 14 c. 2 (ed. Sac. Georges, tom. VII, 345).

[2] Decretales Gregorii IX l. b. 4 tit. 19 c. 8 (ed. FRIEDBERG, II 723-24)

Et confirmatur: Quia non posset Ecclesia^s cogere infideles, ut admitterent et crederent hanc potestatem suam^s, quia esset fide credenda et non possunt cogi^s ad fidem^s, ergo neque possunt cogi, ut obediant tali potestati. Hanc divus AUGUSTINUS * q. 10 Novi et Veteris Testamenti notat populum Israel non titulo idolatriae gessisse bellum contra gentes^s, sed titulo iniuriae illatae, quia nimirum negabant transitum iustum, cum tamen quasi ex auctoritate divina bellum illud inferrent^s; voluit enim Deus titulum belli^s esse iustum etiam humano modo et tandem huiusmodi potestas et coactio eadem incommoda adferret Ecclesiae, quae coactio ipsa^s ad fidem^s.

Contra hanc conclusionem senserunt^s nonnulli theologi / et canonistae, qui referuntur a dictis auctoribus, quorum fundamenta^s omitto, quia nullam habent probabilitatem^s et si per se intendunt contradicere conclusioni huius^s, est improbabilis sententia: si autem non per se, sed propter alios titulos dicant licere christianis principibus inferre bellum his gentibus^s, illi examinantur in materia de bello. Nunc^s quod^s ad praesens spectat^s dico quarto^s.

Dico quarto: Per accidens potest licere principibus christianis cogere istos infideles ad tollendum ritus vel mores^s contrarios legi.

Conclusio^s est communis^s primum, si id sit necessarium ad defensioem innocentium, ut si sint aliqui infide-

natu^s D. expulsi^s 69. K 76 Ecclesia^s princeps G 77 sua^s om. K O 78 possunt cogi posset cogere G 79 inferre inferri K 80 gentes idolatrias D 81 inferrent inferrent K O 82 titulum belli bellum O 83 ipsi om. K O G 84 ad fidem^s fidei K 85 senserunt censerunt K O 86 fun-

damenta rationes K O 87 nullam probabilitatem nulla est probabilis K nullae sunt O, nullam habent probabilitatem G 88 huius om. K 89 his gentibus om. G 90 nunc^s om. K O 91 quod^s quodam K O 92 spectat^s attinet O 93 dico quarto^s om. K O G 94 mores^s errores D 95 conclusio

les, qui homines innocentes occidunt vel ut sacrificent idolis vel ut comedant eos". nam illi innocentes habent ius, ut se defendant et unusquisque homo potest, Imo⁹ debet¹⁰ defendere innocentem. Etcli. 13 [19], videatur VICTORIA¹¹ supra numero 15, qui multa et bene dicit¹² Nec refert, si quis dicat hos innocentes cedere iuri suo et permittere se occidi. Nam nihilominus possunt et debent defendi, quia irrationabiliter id faciunt et sunt in illo casu¹³ quasi furiosi, praecipue cum vita non sit ipsorum, sed Dei, quod maxime¹⁴ verum est, quando huiusmodi innocentium caedes¹⁵ aut in lege aut probata consuetudine tenerentur / vel praecipuerentur. Loquor¹⁶ autem semper¹⁷ de iniuriis¹⁸ innocentium, quia ubi non intercedit¹⁹ talis iniuria, non habet locum haec²⁰ defensio²¹. / ut si esset mos²² apud barbaros²³ // sacrificandi idolis homines, sed tantum illos, qui ad mortem essent iuste²⁴ condemnati²⁵, non possent propterea²⁶ cogi, quia licet²⁷ id²⁸ esset contra religionem, non tamen fieret proprie iniuria. Ex his tamen / intelligitur maiori ratione posse hos infideles et barbaros compelli ne²⁹ christianos vel religionem christianam per blasphemias vel alio modo³⁰ iniuria afficiant, nam hoc etiam propulsare³¹ est naturale ius. Quod vero et quantum liceat in huiusmodi casibus christianis principibus, in materia de bello dicendum est³² Nunc solum³³ dicimus³⁴ tenendum³⁵ esse in omnibus moderatam incuspotae tutelae³⁶, unde prius ten-

D E. 200 r

// O. l. 248 r

// K. l. 15 v

G. p. 358

om. K D G 96 est commisit: quia
K: om. D 97 cogi om. D O G 98
potest iudi om. O 99 imo debet
om. K 1 videatur Victoria vide Vic-
toriam D D 2 qui dicit om. K O G
3 (1 - casu) in eo G 4 maxime) praec-
ipue O, add. in marg. Lectio prima
Decembris O 5 caedes) iniuriae G
6 1) om. K D O 7 loquor) loquamur
O 8 semper) om. O G 9 iniuriis)
caede O 10 intercedit) interuenit D
11 haec) um. K D O 12 defensio)
om. K 13 mos) consuetudo O 14

apud barbaros) om. O; barbaros) he-
braeos G 15 iuste) om. G 16 alio-
condemnati) damnatos ad mortem K:
qui ab eis essent morte damnati O
17 propterea) ideo K 18 licet) quam-
vis K 19 id) illud O 20 compelli
no) compellere D 21 alio modo) aliis
modis D: aliter G 22 propulsare)
om. K O G 23 dicendum est) habet-
ur K: alio O 24 solum) saltem
K, tantum G 25 dicimus) dicitur DG
26 tenendum) seruandum om. ex
moderandum O; seruandum G 27

kb) Francisco de Victoria: Relectio de Indis (Obras de Francisco de Victoria, ed. BAC, Madrid 1960, 407).

tanda sunt omnia pacis media, postea ¹¹ cum necesse fuerit, solum eam adhibere vim, quae ad negotium peragendum ¹² sufficiat, postea vero ratione habita expensarum et ei iniuriarum, quae in discursu belli committi solent, licet christiano principi condignam recompensationem ¹³ accipere atque adeo interdum etiam regna sibi subicere vel iure belli vel si fortasse non possit alias innocentium saluti ¹⁴ commode provideri.

D. r. 200 v Sed dices ¹⁵ primo: Ergo non tantum licet, sed etiam tenentur / christiani principes huiusmodi bellum aggredi ¹⁶, quia innocentium defensio non solum est licita, sed etiam in praecepto.

Respondeo: Per se loquendo ita est, tamen in hoc genere rerum et praesenti ¹⁷ materia ¹⁸, quia haec defensio raro fieri potest sine magnis periculis et laboribus et damnis ¹⁹ utriusque partis ²⁰, raro etiam erit talis obligatio, interdum vero esse potest, si facile possit innocentibus subveniri, quae obligatio est caritatis et ex regulis tibi tradendis erit consideranda ²¹.

Dices ²² secundo: Ergo hac ratione semper principibus christianis licet invenire iustum titulum ad hanc coactionem, primo ut defendant Dei honorem, maxime enim ad illum tenentur ²³, secundo ut defendant parvulos innocentes, qui contra rationem et iustitiam naturalem educuntur ab his barbaris ²⁴ In lege et religione contraria ipsi rationi naturali.

Respondeo ad primam partem Deum posse per se ²⁵ suas propulsare ²⁶ iniurias et scire, quando facere expediat, quare hoc ius sibi reservavit ²⁷.

inculpatae tutelae) culpatae tutela; tutela) vitae etc. D. 28 postea) deinde G. 29 per-agendum) perficiendum D. 31 condignam recompensationem) dignam compensationem G. 31 salutem) defensionem G. 32 dices) aliquis G. 33 huiusmodi) aggredi huiusmodi) tanquam enactmentem G. 34 hoc-

praesenti) hac G. 35 et-materia) om. K. 36 damnis) detrimentis K. G. 37) utriusque partis om. K. O. G. 38 consideranda) considerandum) D. G. 38 dices) dicit quia O; dicit aliquis G. 32 maxime) tenentur) om. K. D. O. 33 barbaris) gentibus G. 34 per se) etc. G. 35 propulsare) defendere K. D.

Posterior pars est difficilior, ad quam quidam dicunt parvulus non esse capaces injuriæ, quia non habent aliam voluntatem nisi paternam. Sed hoc non recte dicitur. Nam si pater vellet occidere filium³⁵ innocentem³⁶; sine dubio³⁷ esset / actus iniuriosus et liceret innocenti defendere. Ideo ubi³⁸ conceduntur argumenta coacti³⁹ hoc per se loquendo⁴⁰ licere, ubi certa est illa iniuria parvulorum / tamen per accidens propter scandalum et propter odium, quod inde oriretur⁴¹ religioni christianæ et alia maiora mala, quæ regulariter sequuntur, raro id expectare aut etiam⁴² licere a parte rei⁴³ omnibus pensatis, quod satis probabile est, / sed de hac causa parvulorum agitur in 3. p. tamquam proprio ioco.

Nunc breviter respondeo rugando sequentiam⁴⁴, nam revera ille modus educationis non proprie habet rationem injuriæ, dicitur Thomas q. 10 art. 12 ad 2.

Primo, quia non est contra iustitiam simpliciter⁴⁵ sicut homicidium, sed solum est contra quendam modum pietatis⁴⁶ et debitum usum iuris paterni atque adeo contra debitam curam, quam pater habere debet in educatione filiorum.

Secundo, quia si consideratur parvulus ante usum rationis, in illa ætate nullum vere patitur detrimentum morale⁴⁷ contra naturæ legem, postea vero cum utitur⁴⁸ ratione⁴⁹ liber erit ad respiciendum et corrigendos⁵⁰ prævios mores⁵¹, quod quamvis sit difficile et negari non possit, quin sit magnum damnum parvulorum, tamen simpliciter non est irreparabile neque simpliciter violentum, quod sane hoc

35 reservavit: reservabit D 37 filium parvulum G 38 innocentem) om. K O G 39 sine dubio) om. O G 40 ubi) aliqui G 41 argumenta coacti) om. K O G 42 loquendo) om. K O G 43 oriretur: oritur D: oritur G, crearetur G 44 etiam) om. K O G 45 a parte rei) om. K O 46 respondeo -

sequentiam) negatur sequela K; nego sequentiam G 47 simpliciter) om. K O 48 quendam) preteritis) pietatem D 49 detrimentum) morale) intantum) moralem O 50 utitur) utetur G 51 cum) ratione) tempore usus rationis D 52 corrigendas) aboleribus G 53 mores) errores K, est) mores) om.

O r 201 v exemplo videtur vere⁶⁴ explicari⁶⁵, nam si / in aliquo regno christiano⁶⁶ educarentur non in erroribus, sed in moribus omnino contrariis naturali legi, non propterea liceret⁶⁷ alteri principi⁶⁸ christiano illos defendere, ut omnes admittunt et⁶⁹ per se constat. Ex quo⁷⁰ intelligimus⁷¹ hanc esse legem quasi a natura datam, ut filiorum educatio parentibus committatur et quoad instructionem morum una censeatur voluntas sibi et patris, quamdiu ratione filius non utitur, quod etiam necessarium fuit ad vitanda maiora mala, quia alias sequeretur perpetua hominum perturbatio et unaquaeque gens sibi tribueret et⁷² praetenderet aliquem titulum iustum, sed confictum⁷³ iusti⁷⁴ belli.

Quaestio tertia⁶⁴: Utrum infideles apostatae possint ad fidem compelli⁶⁵

Ratio dubii⁶⁶ est primo supra tacta, quia⁶⁷ per quas causas res nascitur, per easdem⁶⁸ conservari debet. Fides autem oritur / ex spontanea et⁶⁹ libera voluntate⁷⁰, ergo et retinetur

G p. 360

Secundo, quia sequuntur⁷¹ eadem incommoda, quae ex coactione aliorum, scilicet fictae conversiones, iniuriae sacramentorum etc.

Tertio patet⁷² ex exemplis: Primo Dei, qui haereticos permittit et non cogit / ullum⁷³ hominem⁷⁴ ad retinendam fidem⁷⁵.

O 54 vere) om. K O O 55 explicari) convinci O 56 aliquo - christiano) aliqua provincia christiana D G 57 liceret) Leebii K O 57² principii) regi K 58 omnes - et) om. K O G 59 quo) ubi. signo D 60 intelligimus) intelligitur D O 61 tribueret et) om. K O G 62 iustum - confictum) om. D O 63 iusti) om. K 64 quaestio

tertia) quaeritur tertio K 65 dubii) om. K O G 66 supra - quia) quia supra id est tacta D 67 per easdem) om. K O G 68 spontanea et) om. K O G 69 voluntate) lib. et libertate D 70 sequuntur) sequuntur D 71 patet) arguitur D 72 ullum) om. O G 73 hominem) om. K O G 74 retinendam fidem) respiciendam apos-

Secundo: Exemplo Christi Domini, quia " Ioan. 6 [68] cum quidam discipuli discederent ab ipso " ipse neminem " compulsi, sed ad alios " dixit: *Namquid et vos vultis abire?* circa quem locum " CYPRIANUS⁴⁰ lib. 1 ep. 3^a ad / Cornelium: *recedentes " inquit " non graniter comminatus " est servans legem, quia homo sum " libertati relictus sibi vel mortem appetat " vel salutem "*.

Tertio: Apostolorum, qui reprehendebant quidem " haereticos ", sed non compellebant, unde 2 ad Tim. 2 [24-26]: *servum Dei oportet mansuetum esse, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati. Notandum hos apostatas esse posse ut in catechumeno " vel a fide tantum cre- dita, sed non a baptismo suscepto vel a baptismo suscepto quidem " ; non tamen a fide proprio actu credito vel ab utroque "*.

Dico primo: Apostata a fide et baptismo cogi potest ab Ecclesia ad perseverandum in Ecclesia et in eadem " fide.

Est conclusio de fide.

Sed " fundamenta tradentur commodius disputatione sequenti, cum agemus de haereticorum poena " Fundamen- tum breviter " est ", quia Ecclesia acquirit iurisdictionem et habet ius in omnes " baptizatos et idem potest vis com- pellere ad retinendam fidem et non polluendum baptismum susceptum.

lusum K 75 quia) qui O 76 ab ipso om. O G 77 neminem) nullum K 78 ad alios) alios G 79 circa- locum) om. K. ubi O. locum) om. G 80 lib. 1 ep. 13: lib. 13 K D 80) re- cedentes) recedentibus D 81 inquit) om. K G 82 comminatus) contra- rius K 83 quae) om. K 84 appellat) appell) D 85) salutem vitam D 86

quidem) om. O 87 haereticos) apos- tulos K; apostolos D 88 ul catechu- meno: om K G 89 quidem) om K 90 utroque) add. suscepto D 91 ca- dem) om. D 92 sed) om. K 93 cum- (pota) de haereticorum poena tra- dentes K: om O 94 breviter) om. O G 95 fundamentum - est) hoc sal- licit K 96 omnes) homines K 97

D 1, 262 v Confirmatur¹¹: Nam potest / istos punire, humana¹² autem potestas non cogit nisi per poenam ad faciendum vel omittendum¹³ aliquid.

Tertio confirmo¹⁴: Nam habemus exempla de hac re¹⁵ 4 Reg. 18 [4] et 23 [5], quodsi in illa Ecclesia fuit haec potestas, quia erat necessaria ad bonum illius regimini, multo¹⁶ magis¹⁷ erit in nostra.

Dico secunda: Infideles apostatae¹⁸ a baptismo suscepto, quamvis numquam per proprium actum crediderint¹⁹ fidem²⁰, possunt ad eam²¹ compelli.

Contrarium tenet CASTRO²² 2 De iusta haereticorum punitione c. 18, sed nullum habet fundamentum²³, nisi quia ille non est haereticus.

Sed conclusio videtur mihi certa:

Primo colligitur esse²⁴ definita a Bonifacio VIII, cap. *Contra Christianos*. De haereticis in Sexto²⁵ et in cap. *Maiores* De baptismo²⁶ et in cap. *De Iudeis* d. 45²⁷ ex Concilio Toletano, ubi ratio sufficiens ad hanc enactionem²⁸ esse assignatur susceptio baptismi.

Ratio vero est, quia Ecclesia acquirit ius ex vi susceptionis realis²⁹ baptismi independentem a fide baptizati.

confirmatur) om. K 88 humana) hominum G 90 omittendum) corrigendum K 1 confirmat) om. K O G 2 de hac re) om. K O 3 multo) om. K O G 4 magis) maioris ratione G 5 infideles apostatae) infidelis apos-

lata O O 6 crediderint) credidit O 7 fidem) om. K D O 8 eam) fidem K D O 9 nullum fundamentum) sine fundamento O 10 colligitur esse) videtur O 11 coactionem) flexionem O 12 realis) om. K O G 13 quod

kd) Alfonso CASTRO: De iusta haereticorum punitione, lib. 2 c. 8 (Opera, Paris 1571, col. 1097 B).

kl) Liber Sextus lib. 5 tit. 2 c. 13 (ed. PAPPAGEORG, I 1075).

km) Decretales Gregorii IX, lib. 3 tit. 42 c. 3 (ed. FRIEDBERG, II 644-46).

kn) Decretum Gratiani I d. 45 n. 5 (ed. FRIEDBERG, I 161-62) ex Toletano IV, s. 635, c. 56 (MANSI 10,635).

Quod probatur¹⁴ primo, quia Christus Dominus potuit hanc potestatem et iurisdictionem¹⁵ Ecclesiae tribuere et ex usu et traditione Ecclesiae constat dedisse.

Secundo, quia cum Ecclesia sit visibilis et humana¹⁶, debuit¹⁷ iurisdictione eius¹⁸ fundari in aliquo externo¹⁹.

Tertio, quia erat necessaria haec potestas, ut sacramenta Ecclesiae non polluerentur / et irritarentur²⁰ ab infidelibus, qua ratione utuntur dicta iura.

Quarto, quia²¹ alius filius christiani baptizatus, si cum primum venerit²² ad usum rationis, resisteret et nollet credere, non posset compelli²³, sed deberet suae libertati committi, quod est quidem²⁴ erroneum.

Accedit²⁵ quinto, quia hoc totum redundat in bonum ipsius hominis, cum haec fides non solum vera et necessaria sit, sed etiam evidenter credibilior: ut de hoc²⁶ possit homo convinci.

Dices ergo: si filius pagani baptizaretur contra voluntatem patris invit²⁷ posset postea compelli.

Respondeo concedendo, quia licet iniuste, tamen quia revera baptizatus est, hac ratione cadit in illum iurisdictione Ecclesiae, imo addendum est, quod si etiam adultus per iniustam vim baptizaretur, ita tamen ut tempore baptismi fateretur ipse²⁸ se velle baptizari, potest et debet compelli postea ad manendum in Ecclesia²⁹, ut docet³⁰ Innocentius III. dicto cap. *Minoris* et concilium Toletanum cap. *De Iudaeis*.

probatur) ratio vero huius est D 14
et iurisdictionem) om. K D O 15
humana) externa G 16 debuit) debet
K O 17 eius) ipsius D 18 aliquo
externa) professione externa O 19
et irritarentur) et illudarentur) G;
om. K 20 quarta quia) om. D 21

venerit) venit D G 22 posset com-
pelli) deberet corrigi O 23 quidem)
om. K D O 24 accedit) am. K O 25
et de hoc) de quo O 26 patris invit)
om. O: invit) In usque K G 27 ipse)
om. U 28 manendum - Ecclesiae)
servandam fidem K. fidem G 29 do-

Ratio est, quia licet ibi interveniat involuntarium secundum quid, tamen voluntarie simpliciter ille suscipit³ baptismum et ideo perficitur in illo et ideo acquiritur⁴ ius Ecclesiae⁵ nec refert, quod ipse postea dicat se fecte accessisse⁶, tum quia non est illi credendum, alias multi possent similem excusationem praetendere⁷, tum etiam quia fecte accedendo iniuriam fecit baptismi et⁸ Ecclesiae; secus vero esset, si in ipsamet susceptione baptismi ipse proclamaret et diceret⁹ / se nolle baptizari, quia tunc nihil perficeretur etiam in foro Ecclesiae exteriori.

U. p. 362
D. f. 203 v

Sed in hac conclusione¹⁰ advertendum est huiusmodi homines non debere nec¹¹ posse¹² poni ab Ecclesia¹³, donec ut sufficienter sciant se esse baptizatos et sufficienter illis proponatur christiana religio, quia antequam haec duo¹⁴ concurrant¹⁵, non sunt formaliter apostatae, sed quasi materialiter.

Unde ad fundamentum Castri primum antecedens potest¹⁶ esse falsum, ut patet¹⁷ in haereticis baptizatis et educatis ab infantia in haeresi¹⁸ et praeterea est impertinens et¹⁹ nihil refert²⁰, quia hoc ius oritur ex baptismo et apostasia, cum quocumque²¹ genere infidelitatis coniungatur.

O. I. 308 r / **Dico tertio:** " Qui nunquam fuerunt baptizati, quamvis aliquando crediderint, non possunt compelli ad permanendum in fide nec, si deficiant, possunt compelli²², ut illam²³ iterum suscipiant.

est om. K 30 voluntarie suscipit) voluntate simpliciter alud sufficit G: suscipit) suscepit D 31 acquiritur) acquirit G 32 Ecclesiae) Ecclesia G 33 accessisse) fuisse K D 34 similem - praetendere) uti simili excusatione O 35 baptismi et) om. K D O 36 et diceret) om. D 37 in hac con-

clusionem) om. G 38 debere nec) om. K 39 nec posse) om. O 40 ab Ecclesia) om. K D 41 duo) om. K 42 concurrant) fiant O 43 potest) posse D 44 patet) om. G 45 in haeresi) haereticus semper G 46 est impertinens et) om. G 47 et nihil refert) om. K O 48 quocumque) quovis K D

Contrarium tenuit CASTRO supra dicens posse Ecclesiam compellere catechumenum, si fiat haereticus. Tamen conclusio est communis theologorum Ecclesiam nonnem adultum compellere posse ad baptismum suscipiendum, et sumitur expresse ex concilio Tridentino ^{ko} sess. 14 c. 2, dicit Ecclesiam non exercere ius aliquod in aliquem, nisi prius per baptismi ianuam fuerit ingressus et ex materia de Ecclesia constat neminem pertinere ad Ecclesiam quoad hanc iurisdictionem Ecclesiae externam et politicam, nisi prius sit baptizatus. Nam sicut non est capax talis iurisdictionis proprie nisi qui est baptizatus, ita e contrario neque est capax, ut in illum exerccatur talis iurisdiction.

Confirmatur: nam Ecclesia non potest punire alia peccata huiusmodi catechumeni nisi fortasse ex ratione iurisdictionis temporalis, ergo neque etiam potest compellere, quia reactio haec fit per poenam.

Confirmatur a simile: Nam qui vult fieri membrum reipublicae, donec actu fiat, non potest cogi neque qui vult esse religiosus, donec profiteatur. Nam baptismus est ipsa professio actualis fidei.

Et ex hoc colligi potest prima resolutio alterius dubii: Si contingat filium hominis christianum vel casu vel malitia / patris pervenire ad usum rationis sine baptismo, per se loquendo non posse cogi, ut baptizetur et fiat christianus. Patet ex dicto loco concilii Tridentini et ex generali regula theologorum.

49 tertio) add. in marg. Tertio D 53
a. fiat) quid est K O 54 adultum)
om. K D O 55 expresse) om. K O G
56 concilii) om. K O 57 dicit) dicens
K O 57 Ecclesiae) om. K D G 58
externam et) om. K 59 exteri-
politiam) om. G 60 prius-
baptiza-
tus) ratione baptismi G 61 proprie)

om. K D O 62 neque) om. K D G
63 ex) om. K D O 64 haec) om.
K D G 65 (ita) om. K O 66 ac-
tualis) om. K O G 67 hominis chris-
tianit christianum O 68 usum) judi-
cium O 69 usum rationis) aetatem
adultam G 70 per-
loquendo) om. O
71 baptizetu et) om. K D O 72 dic-

Et ratione patet¹: Nam² si hoc posset Ecclesia, esset vel propter ius, quod habet in patrem et hoc non, quia hoc³ in patrem tandem se extendit in filium, quamdiu voluntas patris censetur⁴ voluntas filii, at post usum rationis iam filius est sui iuris in iis, quae ad animam spectant, propter quod potest fieri religiosus invito patre et fidelis, si⁵ antea erat⁶ infidelis.

- D. f. 204 v / Et confirmatur exemplo: Nam incredibile est dicere, si huiusmodi filius⁷ christiani⁸ ante baptismum deferretur inter infideles et ibi⁹ postea in usu rationis¹⁰ perpetuo¹¹ permaneret¹² infidelis, posse nihilominus¹³ tunc¹⁴ cogi, vel est, quia huiusmodi homo iam credidit et hoc non, ut patet ex conclusione posita et¹⁵ exemplo catechumeni vel propter utrumque simul, quia credidit et est filius christiani, et hoc etiam¹⁶ non potest dici¹⁷, quia si neutrum dat ius, neque utrumque¹⁸ dabit¹⁹, quia eorum coniunctio est per accidens et in utraque simul est idem defectus qui in singulis, scilicet baptismi²⁰. Dixi autem per se, nam per accidens, si huiusmodi filius christiani²¹ vixisset²² aliquo tempore / inter fideles²³ in Ecclesia²⁴ recipiens sacramenta et praecipue eucharistiam et gaudens bonis Ecclesiae et privilegiis, posset, ut opinor compelli ad permanendum in Ecclesia, quia ratione filius²⁵ communicationis²⁶ et usu sacramentorum et honorum Ecclesiae videtur adquirere²⁷ aliquod ius Ecclesiae, quia illum hominem tunc deficere a fide²⁸ non esset sine iniuria religionis christianae et praecipue²⁹ eucharistiae³⁰, unde cum alias talis³¹ convinci possit³² se inique³³ et contra rationem facere discedendo ab Eccle-

to Tridentini concilio Q. 73 ex generali) om. K. 72° patet) om. D. 74 et nam) ratio est quia K. 75. 76 om. K. Q. 76 censetur) reputatur G. 77 si) quia K. 78 erat) fuerit D. 79 filius) homo K. 80 christiani) om. K. Q. 81 ibi) om. D. G. 82 postea) rationis) om. K. O. 85 tunc) om. K. D. O. 86 ut possit) om. O. 86° etiam) 87 potest dici) om. K. O. G. 88 utrumque) simul K. 89 dabit) potest K.

om. D. O. 90 scilicet baptismi) om. K. O. G. 91 christiani) christianus O. 92 vixisset) esset K. D. 93 inter fideles) om. G. 94 in Ecclesia) om. O. 95 illius) istius K. D. 96 communicationis) cohabitationis K. 97 acquiret) acquirit D. G. 98 a fide) om. K. O. 99 praecipue) om. G. 1 et eucharistiae) om. K. O. 2 talis) ille K. O. 3 possit) potest O. 4 posset) G. 5 se inique) sine quae G. si ne discedat) ut

sia, in qua secundum probabilem existimationem fuerat utens et fruens ilius boni, merito compelli poterit, ne discedat⁵.

Secundo inferitur ex hoc a fortiori, si qui sunt haeretici, qui verum baptismum iam⁶ non / receperunt⁷, illos per se loquendo etiam⁸ non posse ad fidem compelli. Patet ex omnibus adductis⁹ et ex ultima conclusione a fortiori¹⁰: unde iura, quae de hac coactione / loquuntur, semper mentionem faciunt¹¹ de apostatis.

Seci contra: nam¹² haereticus omnis¹³ directe¹⁴ videtur facere iniuriam Ecclesiae male utendo¹⁵ sacramentis eius¹⁶, ergo hoc saltem titulo acquirit ius Ecclesiae, ut illum compellat, si non ut¹⁷ sit catholicus, quia hoc non potest¹⁸, saltem ut non sit haereticus illo modo neque illis ritibus utatur.

Respondeo dupliciter intelligi potest haec iniuria: uno modo directe, quia vel avertunt directe¹⁹ fideles a fide aut blasphemant contra religionem catholicam et si hoc faciant, compelli possunt, ut se ab hoc²⁰ abstineant: alio modo²¹ iniuria est indirecta quasi, quae potius est quoddam detrimentum, quod²² Ecclesiae sequitur²³ ex illorum statu, ut quod Ecclesia careat tot membris et hoc non dat ius, nam hoc commune est fere²⁴ omni infidelitati, quod vero attingit ad iniuriam sacramentorum, si isti haeretici, ut supponimus²⁵, non habent baptismum, nullum sacramentum habent, quod vero exterius licite aliquid²⁶ simile faciant²⁷, non est magna iniuria Ecclesiae²⁸, quamvis²⁹ per se sit magnum peccatum.

permanere D 6 iam) om. D O G
7 receperunt; recipiant D O 7^a etiam
om. K O G 8 omnibus adductis) dic-
tis K O G 9 a fortiori) om. O 10
mentionem faciunt) loquuntur D; ha-
bent sermonem O 11 nam) om. K
12 omnis) homo O 13 dicitur) om. K
13^a male utendo) abutendo D 14
sacramentis eius) om. K 15 ut) om.

K 16 quia - potest) om. K O G 17
directe) om. K O G 18 se ab hoc
om. K O; ab hoc) om. D 19 alia
modis alia O 20 quod) om. O 21
sequitur) om. O 22 fere) om. K D O
23 ut supponimus) om. O 24 aliquid)
quid K. om. D 25 simile) om. D O
26 faciant) faciunt G 27 non - Eccle-
siae) vel referi O 28 quamvis) licet

Ad argumenta ad primum² respondetur esse diver-
sam rationem inter apostatas et non apostatas ratione³
D. l. 205 v iurisdictionis illa vero / congruentia de libertate fidei⁴
non tam habet locum in perseverantia quam in prima sus-
ceptione. Multa enim in principiu libera sunt, quae inchoata
fiunt necessaria. Item etiam⁵ ante baptismum obligatur
O. l. 349 r homo solo praeepto / Dei, post baptismum potest obligari
etiam praeepto Ecclesiae, quia⁶ est subditus.

Ad secundum respondetur primo illa incommoda per
accidens sequi et maiora⁷ fore⁸ eventura⁹, si contrarium
libere permitteretur, unde cum sequantur¹⁰, non imputan-
tur Ecclesiae, quae utitur iure suo et mediis honestis ad
bonum finem.

Ad tertium respondeo¹¹. Illo argumento probaretur
nulla peccata esse ab hominibus punienda, neque Deus illa
permittit impune, sed ipse punit suo tempore et in suo foro
et¹² homines etiam in suo, quando ita expedit¹³ rei publicae.

Ad secundum de Christo Domino¹⁴ respondetur cum
noluisse uti potestate coerciva, quia tunc¹⁵ non expediebat
et fortasse illi discipuli nondum erant baptizati.

Ad tertium de Apostolis¹⁶ respondetur fuisse etiam auctores
haec potestate¹⁷ per vim spirituales, ut ex Paulo supra¹⁸
patet, brachio¹⁹ autem temporali aut saeculari²⁰ tunc²¹
non potuerunt²² uti, quia nondum principes et potestates²³
saeculares²⁴ ad Ecclesiam venerant, ut Augustinus²⁵ res-
pondet²⁶ in ep. 48 et 50

K O 28 ad-primum) ad primum argu-
mentum G 29 rationem) propter ratio-
nem K 30 fidei) et fidei O 31 etiam
add. nam G 32 quia) cui D 33 mai-
ra) add. vel legit K; add. bona O 34
pari) om. K 35 eventura) ventura O
36 sequantur) sequuntur K 37 res-
pondeo) om. K D G 38 et) om. G 39
expedit) videtur expedire D 40 se-

cundum) Domino) Christum O. de-
Dominat om. D 41 tunc) om. K 42
de Apostolis) om. O 43 haec potestate)
om. K 44 supra) om. K D O 45
brachio) roatione G 46 aut saeculari)
om. K O G 48 tunc) om. G
47 potuerunt) poterunt O G 48 et
potestates) om. G 49 et) saeculari)
om. O 50 respondet) om. K D O

G p. 365

/Quaestio quarta⁵¹: Utrum Ecclesia habeat ius ad praedicandum evangelium ubique gratium⁵².

K. I. 17 r

Diximus de coactione, quae per se videtur medium minus accommodatum⁵³ ad persuadendam fidem. Dicendum sequitur⁵⁴ de aliis duobus mediis, quae videntur⁵⁵ magis ad hoc⁵⁶ accommodata⁵⁷, quae sunt praedicatio et disputatio. De praedicatione certum est non solum / esse⁵⁸ optimum medium, sed etiam secundum legem ordinariam⁵⁹ quodammodo⁶⁰ necessarium iuxta illud⁶¹ ad Rom. 10 [14]. *quomodo credent sine praedicante?*

Et ratio⁶² per se⁶³ patet⁶⁴. Exponendum igitur est, quo iure et quomodo utatur et⁶⁵ uti debeat⁶⁶ Ecclesia hoc medio.

Dico primo: Habet ius Ecclesia ad praedicandum ubique evangelium.

Est certa et de fide, Matthaei ultimo [28.17] et Marci ultimo [16.15]; *praedicate evangelium omni creaturae*⁶⁷, 2 ad Tim. 2 [9]: *verbum Dei non est alligatum*.

Ratio est⁶⁸, quia oportuit, ut fides propagaretur⁶⁹ per universum mundum, quia omnibus est necessaria ad salutem et omnibus data, necesse fuit praedicari⁷⁰.

O f. 249 v

Dico secundo: Habet ius Ecclesia ad / tuendos et⁷¹ defendendos suos praedicatores etiam per vim et arma, oportuit.

51 quaestio quarta) queritur quarta
K O 52 gratium) om. G 53 accom-
modatum) conferens K 54 sequitur
videtur K 55 quae videntur) om.
K O G 56 ad hoc) om. K D G 57
accommodata) accommodatis K O G
58 esse) ad. hoc D 59 secundum-
ordinariam) om. K O G 60 quodam-
modo) alio modo O; om. D 61

62 ratio) om. K O 63 ratio) ratio K
64 per se) om. G 64 patet) est cla-
ra O 65 utatur et) om. O G 66
et-debeat) om. D 67 praedicate-
creaturae) om. K O 68 et) om. K D
69 oportuit-propagaretur) fidei de-
biti proponi O 70 et omnibus- praed-
icari) om. K O 71 necesse- praedicari)
om. G 72 tuendos et) om. G 72 Ita)

Ita ⁷ dicitur THOMAS q. 10 art. 6. theologi omnes d. 4, 5 et 6 in 4°, VICTORIA ^{ka} bene supra relectione De Indis ^m.

Probatur primo: Nam id habetur ex usu Ecclesiae et ⁿ principum christianorum, qui non propterea reprehenduntur, sed laudantur a Patribus AUGUSTINO ^{ka} et GREGORIO ^{ka} locis supra citatis.

D. C. 205 v Secundo: Quia omnis respublica habet ius / ad defendendum sua iura et propulsandam iniuriam.

Tertio: Quia omnis respublica potest defendere legatos pacis, quos mittit ad aliam rempublicam, huiusmodi autem sunt praedicatores evangelii et missi in commodum eorum, ad quos mittuntur.

Et confirmatur ex illo principio iuris canonici et civilis: nam qui ius aliquod concedit, censetur concedere omnia, sine quibus illud exerceri non potest, cap. Praeterea ^{ka} et cap. ^v Prudentiam ^{ka} et cap. Suspicionis De officio delegati Extra ^{77b} et in lege secunda Digest. De iurisdictione omnium iudicum ^{1v}.

Sed quaeres ^m, apud quem sit hoc ius in Ecclesia ⁿ.

Respondeo breviter ^m: Si loquamur de ipsa praedicatione ⁿ, cum sit officium pastorum, tale ius ad pastores

om. K O 7a in 4) om. K D O 74
relectione De Indis: om. K O 75
Ecclesiae et) om. K O 76 et cap.)

om. K O 77 Extra) om. K D O 78
quaeris) quaeret aliquis G 79 in
Ecclesiae: Ecclesiae D 80 provin)

ka) VICTORIA: cfr. supra kb).

ka) AUGUSTINUS: cfr. supra 17) et kpl.

ka) GREGORIUS: cfr. supra 98).

kc) Decretales Gregorii IX. lib. 1 tit. 29 c. 5 (ed. FRIEDBERG, II 159).

kv) Decretales Gregorii IX. lib. 1 tit. 29 c. 21 (ed. FRIEDBERG, II 184-86).

kw) Decretales Gregorii IX. lib. 1 tit. 28 c. 39 (ed. FRIEDBERG, II 181-82).

kw) CODEX IUSTINIANUS III 13 (Corpus Iuris Civilis, ed. P. KRÜGER, II, 1895, 128).

- pertinet vel ad eos, qui legitime missi sunt iuxta illud ad Rom. 10 [15]: *quomodo praedicabunt, nisi mittantur?* ubi dicitur THOMAS advertit interdum hanc missionem posse fieri immediate a Deo, sed hoc esse extraordinarium neque esse admittendum, nisi doctrina sit consentanea doctrinae Ecclesiae / et extraordinaria missio aliquo miraculo vel effectu⁸¹ supernaturali confirmetur, alias secundum legem ordinariam fieri debet haec missio⁸² per pastores Ecclesiae⁸³ iuxta illud 2 ad Cor. 9 [18]: *missionis cum illo fratre nostro* etc. / Si vero sit sermo de iure mittendi, cum missio sit quasi delegatio pastoralis officii, constat etiam hoc ius ad principales Ecclesiae pastores pertinere, qui sunt episcopi. Sed sciendum singulos episcopos habere terminatam iurisdictionem, extra quam non possunt mittere praeter Romanum Pontificem, qui habet ius in universam Ecclesiam, unde ad illum ex officio pertinent iura ad propagandam⁸⁴ Ecclesiam⁸⁵ et convertendi infideles atque adeo in illo est ius mittendi ubique praedicatores iuxta illud [Ioan. 21,17]: *pascite oves meas* et ita habuit usus Ecclesiae, ut supra ostensum est⁸⁶ *disputatione de pontifice*⁸⁷. Quodsi interdum⁸⁸ alii episcopi miserunt ad infideles extra suos terminos⁸⁹, vel id fuit ex concessione summi Pontificis vel certe ex officio caritatis, quae id requirebat propter necessitatem temporum summo Pontifice tacite consentiente.

Ex quibus ulterius intelligitur ius illud defendendi praedicatores ex caritate posse convenire omnibus principibus⁹⁰ christianis, tamen ex officio proprie pertinere ad pontificem, nam est quasi accessorium sequens principale

- Ex quibus ultimo sequitur posse Pontificem Romanum hoc ius concedere / et quasi appropriare⁹¹ alicui regi vel principi christiano et postquam illud concedit, nullus alius

an. K O 81 ipsa praedicatione) ipso iure praedicandi G 90 effectus modo K O 82 haec missio) om. G 92 pastores Ecclesiae) Ecclesiam K O G 93 ad propagandam) propagandi K O 94 Ecclesiam) evangelium D 95 hu-

buit habet G 96 supra - et) in superioribus diximus G 97 disputatione - pontificem) om. K O G 98 interdum) aliquando K O 99 extra - terminos) om. K O 1 principibus) om. K O 2 appropriaret proprium iurere D

princeps vel rex¹ potest ibi se iuste intromittere. Utrumque constat ex usu Ecclesiae, ita enim fecit Alexander VI, et supra dicebamus cum regibus Hispaniae et Lusitaniae.

Ratio etiam est clara, quia ita expedit ad pacem et bonum regimen Ecclesiae et quia Pontifex potest delegare suum ius, cui voluerit et aliis prohibere hoc².

Dico tertio: Non potest Ecclesia cogere infideles non apostatas ad audiendam suam³ praedicationem.

Loquor de non apostatis, quia in apostatis hoc⁴ locum non habet.

Et probatur, quia est communis sententia⁵ et patet⁶, quia non possunt infideles compelli ad fidem, ergo finem⁷, ergo neque ad medium solum ratione fidei necessarium.

Confirmatur: nam eiusdem est credere et audire, Tertium autem hoc praecceptum est extra iurisdictionem / Ecclesiae quod ad hos infideles attinet⁸.

Denique legimus Christum Dominum dedisse Ecclesiae⁹ hanc potestatem praedicandi ubique, compellendi autem ad audiendum non legimus unquam¹⁰.

Dices¹¹ unum¹² sequi ex alio¹³: nam frustra esset praedicationis, nisi essent qui audirent, sicut ex eo, quod dedit potestatem absolventi peccata sequitur Ecclesiam / posse etiam¹⁴ compellere ad confitendum, ergo sicut hic, ita et ibi¹⁵.

Respondetur non sequi¹⁶, ut per se constat¹⁷: nam licet ego habeam ius ad docendum volentes audire¹⁸, non ille

1 vel rex: om. KOG. 2 hoc om. K D G. 3 suam om. D G. 4 hoc om. K O G. 5 sententia consensus D. 6 quia - patet om. K O G. 7 ergo finem om. D O G. 8 attingit ad hoc verbe in codice manuscripto K cessat: rectus usque ad. J. 18 r. 166.

11 1009. Lectio O. 12 Ecclesiam om. G. 13 non - unquam unquam G. unquam om. O. 14 dices: dicit quis D. 15 unum unum D. 16 alio alia D. 17 etiam om. O G. 18 sint - ibi om. O G. 19 non sequi minime sequitur D. 19 ut - constat om. O. 20

possum compellere ad audiendum¹¹ neque propterea¹² erit frustra illa potestas, nam si sil qui doceat praesertim bene¹³, moraliter non deficient, qui audiant neque est simile, quod adducitur, quia haec potestas non est proprie¹⁴ iurisdictionis sicut illa neque est potestas¹⁵ iudicativa, sed quasi illuminativa et persuasiva¹⁶, cuius effectus atque adeo media per se ordinata esse debent voluntaria, ex quo sequitur¹⁷ valde esse deceptos eos¹⁸, qui dixerunt principem christianum occupare posse provinciam gentilium hoc solo titulo, ut commodius / possit ibi praedicari evangelium; est enim hoc contra Christi Domini institutionem et Ecclesiae morem, ut ex omnibus¹⁹ supra dictis patet Neque habet fundamentum, nam illud non est medium per se ad melius²⁰ persuadendum evangelium, sed potius ad reddendum illud odiosum. Divus²¹ autem GREGORIUS²² lib. Registri ep. 72 et 73, qui in contrarium citantur, non²³ loquitur de hac re, sed laudat quemdam Gennadium, qui contra haereticos quosdam persequentes Ecclesiam iustum gerebat bellum.

O f. 350 v

D f. 208 v

Quaeret aliquis²⁴, quod si tota aliqua respublica et principes eius²⁵ nollent²⁶ in suis regionibus²⁷ praedicari evangelium neque ingredi eo²⁸ advenas aliquos²⁹, possintne³⁰ cogi? Nam ex hac conclusione sequi videtur non posse, nam in ea re non inferunt³¹ nobis iniuriam, sed solum nolunt audire, non possunt autem compelli ad audiendum.

Confirmatur exemplo Christi Domini Matth. 8, qui Gerasenis volentibus eum recipere statim discessit³² et Luc 9

habeam - audire) ego possum docere
O 21 ad sciendum) om. O G 22
propterea idem O 23 praesertim bene
om. O G 24 proprie) om. O G
25 est potestas) om. G 26 et per-
suasiva) om. D 27 sequitur habetur
G 28 nos) om. D G 29 omnibus)
om. O G 30 melius) facilius D:

commodius O 31 divus) om. O G
32 non) minime D 33 quaeret ali-
quis) quaeres D 34 et - eius) om. OG
35 nollent) nollent O G 36 in - regio-
nibus) om. D G 37 eo) ibi O; om. D
38 advenas aliquos) praedicatores O,
aliquos) om. D 39 possintne) posse:
ne O G 40 inferunt) faciunt G 41

lx) GREGORIUS Registrum lib. 1 ep. 72 (ep. 740 PL 77,528). lib. 1 ep. 73 (ep. 75; PL 77,529).

[54-55], cum Samaritani nolent eum recipere, Iacobus et Ioannes indignati volebant, ut ignis de caelo veniret⁴², quibus Christus respondit: *nescitis cuius spiritus filii estis discessit*.

Respondeo esse rem moralem et variam, tamen regulariter credo posse compelli, non ut audiant, sed ut non prohibeant nostros homines ingredi et diversi in illis provinciis atque adeo loqui / cum volentibus audire et primo, si provincia ipsa vellet et princeps⁴³ repugnaret⁴⁴, posset armis⁴⁵ compelli⁴⁶ et ipsa provincia posset se committere regi christiano defendendam et tuendam.

Ratio est, quia et ipsa habet ius ad audiendum⁴⁷ et tyrannide impeditur in re maxime ad salutem necessaria et secundo Ecclesia etiam iniuste privatur iure suo neque in huiusmodi re fit contra iuramentum fidelitatis neque contra ius hereditarium, / etiam si sit legitimum⁴⁸, quia et illud intelligitur in rebus honestis et hoc perditur⁴⁹ iure belli, quando miscetur tyrannis et fit⁵⁰ infuria.

Secundo si e contrario princeps vellet et magnates⁵¹ et populus repugnaret, idem dicendum est eiusdem rationibus

Tertio, si respublica et rex nolent, constaret tamen aliquos privatos⁵² homines quamvis paucos velle, ius illorum esset sufficiens, ut posset ius inferri reipublicae illi. Ratio est, quia et in hoc casu / privatur Ecclesia iure suo⁵³, nam posset saltem⁵⁴ illos aggregare suo corpori et salvos facere⁵⁵, fit etiam illis iniuria et licet eos defendere, praecipue cum necessitas animarum interveniat et haec certa videatur sine controversia⁵⁶.

discessit) recessit D 42 venire) descendere) O; add. et) O G 43 princeps) rex O 44 repugnaret) impugnaret O 45 armis) add. princeps) O G 46 compelli) aggredi) D G 47 ad audiendum) audire) D 48 legitimam)

princeps omnino legitimus D 49 perditur) corr. ea impeditur O 50 filii) om. O G 51 et magnates) om. D G 52 privatos) om. O G 53 suo) om. G 54 saltem) om. G 55 et salvos faceret) om. G 56 et haec - controver-

Quarto, quod fortasse non est ita certum, licet mihi sit certum⁵¹, quamvis tota respublica et principes⁵² omnes repugnarent ita, ut non constet aliquos⁵³ velle audire, sed⁵⁴ neque etiam constet in individuo nullum esse, qui vellet audire. In eo casu posset similiter talis provincia compelli ad id, quod diximus⁵⁵.

Ratio est primo, quia est contra jus⁵⁶ naturale prohibere externis gentibus⁵⁷ transitum vel ingressum vel negotiationem in aliquo regno sine iusta causa et sine probabili timore alicuius damni, quem fulsse iustum titulum belli / populi Israelitici⁵⁸ contra illas gentes diximus supra, constat⁵⁹ ex AUGUSTINUS⁶⁰ questione 33 in Numeros et colligitur ex Numerorum 20.

Secundo, quia quamvis non constet in individuo aliquos esse, qui velint audire, tamen moraliter est certissimum in tanta multitudine futuros⁶¹ esse aliquos, qui licet non agnoscantur, tamen licet eos defendere.

Et tertio, quamvis nullus futurus⁶² esset auditor⁶³, tamen Ecclesiae fit iniuria, dum prohibetur, ne saltem⁶⁴ tentet et faciat, quo in se est, ut doceat veritatem.

/ Unde si in aliqua provincia sit huiusmodi lex generalis⁶⁵ prohibens hunc⁶⁶ ingressum ingressum, est iniusta et contra commune bonis gentium neque illa exempla Christi Domini movere debent⁶⁷, quia saepe⁶⁸ ipse⁶⁹ noluit in hac vita uti potestate temporali, quae tunc non erat necessaria, tunc⁷⁰ autem⁷¹ saepe esse potest⁷². Sed in his omnibus

sia) om. O G 51 fortasse - certum
difficilius videtur D. difficillius videtur
pelest O 58 principes: om O G 59
aliquos: ullum. D 60 sed om O 61
ad id - diximus) ad dictam supra G;
om O 62 contra ius) contrarius G
63 externis gentibus) om D, genti-
bus) om O 64 populi Israelitici) no-

puli Israelitico G 65 constat: om.
D O 66 futurus) om. O 67 futurus)
om. O 68 auditor) om. D 69 sal-
tem) om. G 70 generalis) om. D O
71 hunc huiusmodi D 72 movere de-
bent) valent G 73 saepe) om. D O
74 ipse) om. G 75 tunc) modo O G
76 autem) om. O G 77 potest) possit

D f. 210 r

adhibendum est semper illud temperamentum, quod supra diximus, scilicet tentanda prius esse omnia media pacis et bona fide esse procedendum, quia non est perveniendum¹¹ ad bellum, nisi quasi in extrema necessitate et si fieri potest. prius est sufficienter¹² aperienda in his¹³ hominibus ratio sufficiens iusti belli. Quapropter si aliter procedatur et in principio statim¹⁴ fiant iniurias his gentibus, poterunt illac¹⁵ iuste se defendere nec nos possumus ultra progredi, nisi prius et iniuriae factae resarciantur et quoad fieri possit¹⁶, securi illi reddantur¹⁷ non esse passivos similes¹⁸ iniurias neque illas esse consentaneas evangelio, quod praedicatur ipsis¹⁹.

Unde solvitur difficultas, nam posset obici, quia nos et²⁰ Ecclesia²¹ possumus²² omnino prohibere, ne alia secta praedicet²³ suam doctrinam neque²⁴ hac ratione posset aliquis praetendere²⁵ et²⁶ iustum bellum²⁷ habere²⁸ contra Ecclesiam, in iure autem naturali sumus²⁹ aequales, ius vero³⁰ supernaturale illi non habent nec tenentur illi obedire nec³¹ audire vel si tenentur, non sumus nos³² eorum iudices, ergo etc.

Respondetur: Stando in puro iure naturali fortasse ita est, tamen hoc non est omnino naturale, sed supernaturale aliquo modo et satis est, ut supposita revelatione et doctrina, quam nos profiteremur, possimus sufficientem rationem illis reddere nostris ostendendo etiam esse valde consentaneam rationi et ad salutem animarum necessarium, quae tamen nulla alia secta potest nobis ostendere et hoc est etiam nobis iam³³ evidens.

D, posset G 78 perveniendum) progredendum C 79 sufficienter) om.
 O G 80 huiusmodi O; illis G
 81 statim) etc. O G 82 illac) ipsi O:
 est G 83 possit) posset G 84 reddantur) fiant O 85 similes) tales G
 86 quoad-ipsis) om. O: ipsis) illis G
 87 nos et) om. O 88 et) Ecclesiae

om. D 89 possumus) potest O 90
 om. praedicet) aliae sectae praedi-
 cant D 91 neque) et. G 92 prae-
 tendere) defendere D 93 om. O G
 94 iustum bellum) ius belli iustum G
 95 habere) om. O G 96 sumus) et-
 demur G 97 vero) om. O G 98 illi-
 nec) illud G 99 nos) om. O G 1

Et denique ratio est, quia non potest hoc ius evangelii suaviori modo introduci / in mundum, cum tamen sit hominibus necessarium¹.

G p. 376

Quaestio quinta: Utrum Disputationibus sit agendum cum infidelibus.

Distinguendum est duplex genus disputationis: aliud verum, quod Crisostomus vocat formalem disputationem, quae est cum infidelibus ad tuendam et persuadendam fidem, aliud est quasi fictum seu, ut ille dicit, materiale², quod fit gratia exercitii. Ille sermo est de priori et obiter dicemus de posteriori.

Dico primo: Disputationem cum infidelibus esse licitam et necessariam³, sive fiat⁴ verbo sive scripto.

Probat⁵ primo ex Scriptura: Ioan. 8 Christus Dominus disputat cum pharisaeis, Act. 6 et Stephanus, Act. 9 [22] et 17 et sequentibus⁶ Paulus et ad Tit. 1 [9]: ut possit eos, qui contradicunt, arguere

Secundo: Idem fuit usus sanctorum Patrum, ut late⁷ legimus in Concilio Nicaeno et aliis⁸ de Athanasio, Iustino, Gregorio cum Eutychete⁹, Augustino¹⁰ cum omnibus, ep. 48 inquit: cum haereticis verbo esse agendum, disputatione pugnandum¹¹, ratione vivendum, habetur in cap. Vides 23 q. 6¹². BERNARDUS¹³ serm. 64 in Canticum: capiuntur, inquit, haeretici non tam armis quam argumentis.

D f. 211 r

Vide plura in CASTRO¹⁴ De iusta / haereticorum punitione

1) om. O G 2 ius evangelii) om. G
3 hominibus) om. G 4 cum - necessarium) om. O 5 formiter - quae) formale ul O G 6 et persuadendam) om. O G 7 seu - materiale) et materiale dicitur O: Calatanus vocat

materiale) O 8 et necessariam) om. O 9 fiat) om. O 10 et sequentibus) om. O, etc. G 11 late) om. O 12 et ubi) om. O 13 Eutychete) Eutichete G, cum Eutychete) om. D O 14 pugnandum) fugiendum G 15 c. 19) c.

12) Anonymus; Ep. 48 (ep. 92 cl. 17; PL 33,330).

13) Decretum Gratiani II causa 23 q. 6 c. 3 (ed. FROEDBERG, I 840).

14) BERNARDUS: Serm. in Cant. in 8; PL 183, (186 d).

15) ALFONSO CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 1 c. 10 (Opera, Paris 1571, col. 1164-72)

c. 19ⁿ et SIMANCA^{1d} in Institutionibus catholicis c. 19ⁿ,
ECKIO^{1e} in Enchiridio c. 28ⁿ.

Ratioⁿ per seⁿ constat, quia talis disputatio non est,
ut fides revocetur in dubium, sic enim prohibita est in lege
Nemo Coercens De summa Trinitate^{1f} et in cap. Cum quibus
24 q. 3^{1g} a Leone Papa^{1h} ep. 40, 73 et 76, sed instituiturⁿ
haec disputatioⁿ ad tuendam fidem, ad quod est medium
per se ex natura suaⁿ consentaneum et ordinatumⁿ, ex
quo constat aliam fictamⁿ disputationem exercitii cause
sumptam esse actum honestum, nam et est medium ad
illam veritatemⁿ et ad discendum doctrinamⁿ.

O. l. 352 c. / **Dico secundo:** ut Melite haec disputatio fiat, quaedam
certaeⁿ conditiones observari debent:

Prima ut isⁿ, qui disputationem subitⁿ, sit firmus in
fide et non solum non dubitet, sed nec periculo se exponat,
nam pro ratione periculi forteⁿ peccare poteritⁿ. Sed ad-
vertendumⁿ obiterⁿ, quod si haec disputatio procedat ex
dubio inⁿ fide animoⁿ persuadendi illud dubium, dispu-
tatio illa habet maculam haeresis exterioris et incurruntur
poenaeⁿ, si vero procedat ex animo dubio, non animi
malo / sed potius ex desiderio tollendi dubium, quamvis
ille, qui disputat, sit interior haereticus, tamen ex vj dis-
putationis talis non fit haereticus exterior / nec incurrit

29 G. 16 et SIMANCA c. 19 om. O
17 c. 28) tract. 28 O. tit. 28 G. 13 ra-
tion) ratione O. 19 per se) om. O. G.
20 papa) om. O. 21 instituitur) fit G.
32 haec disputatio) om. G. 23 fiderem)
om. D. G. 26 veritatem) ma) verem O;
om. D. 27 doctrinam) om. O. G. 27*

certae) om. O. 28 is) om. D. G. 39
subit) sumit D. G. 30 forte) om. O. G.
31 poterit) potest O. 32 adverten-
dum) notandum G. notetur O. 33
obiter) hoc O; om. G. 34 corr. et
de O. 35 animo) add. revera ? D.
36 et-poena) om. O. G. 37 illius)

1d) Iacobus SIMANCA: De catholicis institutionibus. Romae 1575, 138-142.

1e) Iohannes ECKIUS: Enchiridion c. 28 (c. 27: ed. Venetia 1532, 79-81).

1f) CORNEIUS IUSTINIANUS I 1 (Corpus Iuris Civilis, ed. P. KRÜGER, II, 1805, 5-12).

1g) Decretum Gratiani II causa 24 q. c. 38 (ed. FRIEDRICH, I 1000).

1h) Leo I: Ep. 48 (ep. 94 ad Martianum Augustum; PL 54, 941); Ep. 73 (ep.
156 ad Leonem Augustum; PL 54, 1129); Ep. 76 ad Leonem Augustum;
Ep. 162; PL 54, 1144).

poenas, nam illa disputatio per se non est mala neque procedit ex mala voluntate, alias non posset ille homo quaerere remedium illius²⁸ dubij²⁹ humanum sine novo peccato. Advertendum³⁰ est etiam³¹ hanc conditionem etiam in disputatione materiali requiri.

Secunda conditio est³², ut qui disputat sit sufficienter doctus, quod in disputatione formali per se obligat sub mortali peccato, quia exponitur³³ periculo infamiae causa fidelis et potest fieri nocuumtum et fidelibus et haereticis³⁴. Loquimur autem secundum legem ordinariam, nam Deus per suum instinctum peculiarem³⁵ interdum³⁶ per idiosyncrasias recte disputat potius virtute quam sermone. Vulgatum est exemplum in Concilio Nicaeno; legitur RUFINUS³⁷ lib. I Historiae c. 3³⁸.

Advertendum est hanc doctrinam non semper debere esse aequalem³⁹, sed respectiva, nam si sumatur cum homine valde⁴⁰ indocto mediocri doctrina sufficiet in disputante⁴¹. Item advertendum maiorem adhuc⁴² requiri eruditionem ad defendendam quam ad persuadendam fidem, quia obiectiones omnes tollere et rationem reddere difficilius est et periculosius, quis si non recte fiat, poterit ipsa fides aliquid⁴³ in existimatione sua pati, persuasio vero, quamvis sit difficilis, licet non obtineatur, non fit iniuria fidelis. Propterea⁴⁴ / ultimo⁴⁵ advertendum⁴⁶ in disputatione materiali non obligare hanc conditionem ad tantam culpam, nisi forte in his quibus ex officio incumbit⁴⁷ docere.

D I. 212 r

sui D 38 illius dubij om. O 39 advertendum) notandum G 40 est etiam) om. D G 42 exponitur) exponit O 43 haereticis infidelibus O 44 per - peculiarem) suo instinctu O G 45 interdum) aliquando O 46 legitur c. 3) om. D 47 hanc - aequalem) non

semper requirit aequalem doctrinam O G 48 valde) om. D O 49 disputante) disputante G 50 adhuc) om. D G 51 aliquid) om. G 51) propterea) om. O G 52 propterea ultimo) om. G 53 advertendum) addendum O. om. G 54 quibus - incumbit) qui

Tertia conditio, ut disputans sit clericus. Haec est de iure positivo, habetur^{1k} in **Sexta Synodo**^{1k} can. 64 et concilium utitur testimonio **GREGORII NAZIANZENI**^{1l} in lib. theol.^m et cap. **Quicumque prohibemus De haereticis** in **Sexto**^{1m} ubi prohibetur laicis disputatio haec, quamvis **Glossa** male et contra vim verbi scilicet laicos indoctos intelligat, / intelliguntur igitur omnes personae, quae ecclesiasticae non sunt, sive sint religiosaeⁿ, sive alterius conditionis iuxta cap. **Duo sunt** 12 q. 11¹ⁿ. Obliget autem haec lex sub peccato mortali, nam imponit excommunicationis poenam non quidem ipso facto^o incurrendam, sed imponendam^o, ut exponunt omnes^o Summistae verbo disputatio: **SILVESTER**^{1o} **ANGELUS**^{2o} ^{1o} **CAIETANUS**^{2o} ^{1o} est divus^{1o} **ANTONINUS**^{1r} 2 p. tit. 12 c. 2^{1s} § 8, **NAVARRU**^{7o} ^{1s}

K. I. 18 r
D. I. 352 v

Ratio vero huius legis est, quia ius commune^r attendit^r ea, quae frequentius accidunt, regulariter autem personae ecclesisticae sunt melius instructae ad hoc genus disputationis.

ex officio tenentur O 55 habetur)
om. O G 56 et concilium - theol om.
D O 57 religiosae) religiosi G 58
facto) iure O 59 sed imponendam
om. K G 60 exponunt omnes) om.

G 62 Angelus) om. G 63 Silvester-
Caietanus) om. K O 64 et divus
om. K D G 65 c. 2) om. K D
66 2 p. Navarrus) om. K O 67
commune) positivum K G 68 uten-

1k) **Sexta Synodus** (Constantinopolitanum III. a. 680) can. 64 Lud. Bail: **Summa conciliorum omnium**, Padova 1701, tom. I, 340.

1l) **Gregorius Nazianzenus**: lib. theol. (Or. 27, **Theologica prima**, PG 35.14).

1m) **Liber Sextus** lib. 5 tit. 2 c. 2 1 (Corpus Iuris canonici, ed. **Freiberg**, II 1069-70).

1n) **Decretum Gratiani** II causa 12 q. 1 c. 7 (Corpus Iuris Canonici, ed. **Freiberg**, I 078).

1o) **Silvester Patricius**: **Summa summorum**, Antwerpen 1570, tom. I, 228.

2o) **Angelus** (Carlet): **Summa angelica de casibus conscientiae**, Strassburg 1512, f. 57b.

1o) **Caietanus**: **Summula peccatorum** 1526, 110.

1r) **Antoninus**: **Summa moralis** 2. p. tit. 12 c. 2 § 2.

1s) **Martinus ab Aspilcueta**: **Enchiridion sive manuale confessatorum** cap. 11 n. 26 (ed. Köln 1579, t. 119 v).

Secundo, quia¹⁰ haec disputatio¹¹ est pars muneris et¹² officii pastoralis, quod est proprium sacerdotum. Unde sicut hac ratione prohibetur laicis¹³ contionare¹⁴, in cap. Sicut in uno corpore Extra De haereticis¹⁵ 1^a et LEONE I,¹⁶ ep. 60 et concilio CARTHAGINIENSE QUARTO¹⁷ cap. 98, ita et disputare.

Unde intelligitur istam conditionem in disputatione materiali non esse necessariam et propterea limitanda est praeterquam¹⁸ extra casum extremae vel¹⁹ gravis necessitatis aut animarum aut honoris fidei, cum solus adest laicus sufficienter instructus et non potest superiorem adire et petere dispensationem²⁰. Nam tunc ius naturale obligat, cui non obstat positivum et habet locum illud CHRYSOSTOMI²¹ 1° hom 25 in Matthaeum: *sicut sacerdos debitor est, ut veritatem, quam a Deo audivit libere praedicet et defendat, ita et laicus*, habetur in cap. Nolite timere 11 q. 3¹⁸ et aliqui viri docti²² excipiunt etiam casum magnae utilitatis et mihi placet, quia usus Ecclesiae ita habet et probat et quia non est credendum intentionem legislatoris fuisse aliam et²³ quia hic casus reducitur ad quamdam²⁴ necessitatem, nam semper huiusmodi utilitas est Ecclesiae valde necessaria et animabus et fidei²⁵ et hoc modo videmus sapientissimos aliquos laicos contra haereticos scripsisse.

dil) fertur iuxta K O 89 secundo
quia) deinde K D 70: haec disputa-
tio) hoc nuncius K G 71 muneris et)
om. K O G 72 prohibetur laicis)
prohibentur laic: G 73 contionare)
praedicatione O 74 sicut haeretici)

om. K 75 praeterquam) om. K D
76 extremae vel) om. O 77 et- dis-
pensationem) pro dispensatione G.
om. K O 78 et aliquid - docti) om. K:
viri docti) om. O 79 et) om. K. G
80 quamdam) om. K 81 et fidei) om.

10) Decretales Gregorii IX. lib. 5 tit. 7 c. 14 (Corpus Iuris Canonici, ed. PRAEUBERG, II 788).

11) Leo I.: Ep. 60 (ep. 110 c. 1; PL 54, 1045).

12) CARTHAGINIENSIS [V. sa. 198] c. 98 (Mansi 3, 959).

13) CHRYSOSTOMUS: Hom. 25 in Matth., i.e. ex opere imperfecto in Matth.; cty. infra 1x).

14) Decretum Gratiani II causa 11 c. 3 c. 86 (Corpus Iuris Canonici, ed. FRIEDBERG, I 677).

Quarta conditio est, ut audientium scandalum vitetur et haec communis est omni disputationi, quia scandalum semper est vitandum. Unde inferunt communiter auctores has disputationes de rebus fidei⁸² non esse communiter⁸³ faciendas coram communi plebe, quod in disputatione quidem⁸⁴ materiali⁸⁵ facilius permitti potest, quia communis plebs fere nihil communiter⁸⁶ intelligit et frequenter non sunt de ipsis / dogmatibus et⁸⁷ mysteriis⁸⁸ fidei, quamvis in his etiam sit necessaria prudentia. In aliis vero, quae fiunt cum haereticis⁸⁹ communiter in his⁹⁰ est parva utilitatis⁹¹ et ipsorum, cum quibus publice disputatur, propter quod Patres frequenter illas dissuadent, **TERTULLIANUS**⁹² libro⁹³ De praescriptione haereticorum, in et **CHRYSOSTOMUS**⁹⁴ vel au⁹⁵ hom. 24 Imperfecti et in Concilio TOLETANO octavo quarto⁹⁶ cap. 10 idem cavetur⁹⁷ et exstat de hac re⁹⁸ optima⁹⁹ epistola Constantini Imperatoris ad Alexandrinum¹⁰⁰ et Arrionem¹⁰¹ apud **NICENORUM**¹⁰² lib. 8 c. 13 et **SOCRATES**¹⁰³ lib. 1 Historiae c. 7, **EUSEBIUS**¹⁰⁴ lib. 2 De vita Constantini.

Ratio vero¹⁰⁵ est primo, quia indocta plebs non capit vim sententiarum sed eum vicisse putat, qui superat temeritate et audacia in dicendo. Deinde haeretici, ut **AUGUSTINUS**¹⁰⁶ libro De utilitate credendi, appetunt¹⁰⁷ aurem¹⁰⁸

Q 22 de - fidei om. Q 83 communiter om. K 84 quidem om. K D Q 85 (disputatione - materiali) disputationibus materialibus Q 86 communiter om. K Q 87 dogmatibus et) om Q 88 et mysteriis om D G 89 quae - haereticis om. K 90 in his om. K G 91 parvam utilitatis parva utilitas K 92 libro) om. K D G 93 vel auctori om.

K D Q 95 16 - quarto) concilium Toletanum octavum (quartum K Q, decimo quarto) om. Q 96 idem cavetur) om. K; idem habet D 97 exstat) in K; constat ex Q 98 optima) om K D Q 99 Alexandrinum) om D 1 et Arrionem) om K D 2 vera) om. K D Q 3 haeretici appetunt) haeretici appetit Q 4 aurem) eundem D 5 vel - praedicant) om. K. et

ly) **TERTULLIANUS**: De praescriptione haereticorum (c. 15; PL 2, 34).

lz) **CHRYSOSTOMUS**; Hom. 24 Imperfecti.

ma) **TOLETANUS XIV.** (a. 684): c. 10 (Mansi 11, 1090).

mb) **NICENORUM**: Hist. eccl. lib. 8 c. 13 (PG 146,54)

mc) **SOCRATES**: Hist. eccl. lib. 1 c. 7 (PG 87,55).

md) **EUSEBIUS**: De vita Constantini lib. 2 (c. 59; PG 20, 1042).

me) **AUGUSTINUS**: De utilitate credendi (c. 16 n. 36; PL 42, 91).

popularem, unde cum in publicum procedent, duriores et
 /G p. 373
 //K f. 10 v
 procaciores efficiuntur et ideo difficilius convertuntur. Ni-
 hilominus / quando haeretici publice sollicitant // fideles vel
 se lactant et praedicant⁵ publice⁶ contra fidem⁷ considera-
 tis circumstantiis interdum erit licitum, interdum etiam
 necessarium et praecipuum⁸ disputationem instituere.

Quinta conditio sit⁹, ut disputatio modeste et pruden-
 ter¹⁰, quia hoc est de ratione virtutis et¹¹ honesti operis¹²
 et defectus in hac re saepe¹³ erit venialis, interdum potest
 D f. 213 v / esse¹⁴ mortalis.

Et huc spectat primo non verbis, sed rebus et sententiis
 agere, ut recte hic inquit¹⁵ divus THOMAS q. 10 art. 7 ad 1 ex
 illo 2 ad Tim. 2 [14]: noli contendere verbis et 1 ad Cor. 11
 [16]: si quis inter vos contentiosus est, nos saltem consue-
 tudinem non habemus¹⁶.

Secundo maxime etiam contra haereticos cavendae
 sunt iniuriae et¹⁷ contumeliae, quidquid illi dicant¹⁸, quae
 ad nihil deserviunt nisi ad subversionem audientium vel
 legentium¹⁹, ut Paulus ait²⁰, de qua re optime²¹ EPIPHA-
 NUS²² in 1 Contra haereses in principio²³ et AUGUSTINUS
 fere in omnibus libris contra haereticos²⁴.

Tertio huc²⁵ spectat non ostendere animum vincendi et
 superandi, sed purum amorem veritatis, optime²⁶ HIERONY-

praedicant) om. O 6 publice) om.
 K O G 7 contra fidem) om. K G
 8 et praecipuum) om. K O G 9 sit)
 om. K 10 prudenter) temperate K G
 11 virtutis et) om. K D O 12 et ha-
 resti operis) om. O G: operis) honi-
 nis K 13 saepe) interdum O G 14
 potest esse) om. K G esse fieri O

15 inquit) om. K D O 16 nos-habo-
 mus) om. O 17 iniuriae et) om. O
 18 quidquid - dicant) om. K O G
 19 vel legentium) om. O, legentium
 ugentium K 20 ait) dicit G: om. K D
 21 optime) om. K O 22 in principio)
 om. K O G 23 contra haereticos)
 om. O 24 hui) om. K O G 25 opti-

MUS^{ms} lib. 1 Contra Pelagium circa medium; non de adversario victoriam, sed contra mendacium quaerimus veritatem, idem lib. 3 circa principium et AUGUSTINUS^{ml} optime^{ms} lib. 1 Contra academicos 3. c. et lib. 2 a principioⁿ.

- Ultimoⁿ denique spectat hucⁿ generaliter ita se genere, ut necessitas loci et temporis requirit in omnibus sese audientium captui accommodandoⁿ, vide CLEMENTEM I.^{ml} O t. 333 v / cp. 1, habetur cap. Episcopus 8 q. 1^{ml} ORIGENES^{ml} hom.ⁿ in Leviticum, habetur ibidem cap. In mandatis^{mm} GREGORIUS^{ms} 2 p. Pastoralis^m c. 4 et iuxta haec etiam^p explicandus est GREGORIUS NAZIANZENSIS^{ms} sermone Contra Arianos et lib. 1 suae Theologiae, ubi etiam requirit in disputatione probabilitatem. / Intelligitur enim per se et formaliter, quia simpliciter non est necesse, ut careat mortali peccato secluso scandalo.
- D t. 214 :

me) om. K 28 (plene) om. K O 27
et lib. 2 a principio) om. K: a prin-
cipio om. D 28 ultimo) quarto K O
30 huc) om. K O G 30 accommo-

dando) accommodandum K O 31
hom.) om. O 32 Pastoralis) Moru-
llum K 33 etiam) om. D

- ing) HERONIMUS: Dialogus adversus Pelagianos lib. 1 c. 21; lib. 3 c. 7 (PL 23, 514; 576 C).
- mh) AUGUSTINUS: Contra academicos lib. 1 c. 3 (PL 32.908); lib. 1 (c. 1; PL 32, 919).
- mi) CLEMENS I.: Ep. 1 (Opera. Köln 1569, 349 C).
- mk) Decretum Gratiani II causa 8 q. 1; hic invenitur caput citatum, sed videas c. 12 (Corpus Iuris Canonici, ed. FAHRBERG, I 594).
- ml) ORIGENES: Hōm. in Lev.: cfr. annotationem ad canonem sequentem apud FRIEDBERG II 155.
- mm) Decretum Gratiani I d. 43 c. 2 (Corpus Iuris Canonici, ed. FAHRBERG II 155).
- mn) GREGORIUS: Regula pastoralis 2 p. c. 4 (PL 77,32).
- mo) GREGORIUS NAZIANZENSIS: Serm. contra Arianos (PG 30, 215); Theologia lib. 1 (Or. 27, theologia prima; PG 36,14).

A advertencia.—Las disputas 6 y 7 de este tratado manuscrito de Suárez se editarán en el próximo volumen de esta revista.

La descripción de los códices puede verse en la introducción al libro FRANCISCO SUÁREZ S. I., *Lecciones de Fide*, edición crítica del Dr. KARL DEUBINGER, Biblioteca Teológica Granadina 11, Granada, Facultad de Teología, 1967.

La segunda parte de esas *Lecciones de Fide*, 1583, *Parti moralis*, es el manuscrito que editamos en estas páginas.